

**MOSONMEGYEI
NÉMET LAKODALMAS
SZOKÁSOK.**

ÖSSZEHASONLÍTÓ
ETHNOGRAPHIAI TANULMÁNY.

FÜGGELÉKBEN:
ISMERETLEN MOSONMEGYEI NÉMET NÉPRAJZI EMLÉKEK
A MESTERDALNOKOK KORÁBÓL.

ÍRTA:
VOSÁHLO F. LIPÓT
kir. kath. reálgimn. tanár.

MOOSZ ALAJOS KÖNYVNYOMDÁJA, DOMBÓVÁROTT.
1931.

I. A mosonmegyei németek eredete.

A Fertő tavától keletre, az úgynevezett Heidebodenen és a tószög (Seewinkel) partjain régi idők óta a rendszeren csak Heidebauereknek (Hoadabauern) nevezett német telepések laknak. Nevüket attól a hajdanában lakatlan pusztaságtól (Heide) kapták, melyen ma virágzó német községek vannak. A trianoni országcsontkításig Magyarország egyik legjelentősebb német telepét alkották: Moson vármegye volt az ország egyetlen megyéje, amelyben a németnyelvű lakosság volt többségben.

A mosonmegyei németek eredetét és betelepülését illető történeti adatok meglehetősen gyérek. A megyei levéltár legrégibb oklevelei csak a 17. század első negyedére nyúlnak vissza, az előző idők okleveleit a török hadjáratokat megelőzőleg ismeretlen helyekre szállították ¹⁾, ahonnan máig sem kerültek vissza eredeti helyükre.

A megye múltjára vonatkozó egyéb oklevelek száma is elenyészően csekély. Telepítéstörténeti szempontból legértékesebbek az ausztriai Heiligenkreuz apátság tulajdonát képező azon árpádkori oklevelek, melyek a ciszterciták első mosonmegyei településeire vonatkoznak. A rendelkezésre álló kevés történeti adat adja meg a magyarázatát annak, hogy a mosonmegyei németiség betelepülésének története mindmáig nem nyert kimerítő feldolgozást. ²⁾

¹⁾ Major Pál, Mosonmegye monographiája. Magyaróvár, 1878. (I. k.) és 1886. (II. k.); II. k. 152. l.

²⁾ A megye történetére vonatkozó okleveleket összegyűjtötte: Major, i. m. II. k. 157-207. és 208-212. 11.

A Heidebauerek ¹⁾ eredete a 19. század közepe óta érdeklő a néprajzi kutatók köreit. A legtöbben, így Czorneg²⁾, Schwicker³⁾, Milner⁴⁾, Hunfalvy⁵⁾, a svábok közé sorozzák a heidebodeni németek zömét. Mások viszont, élükön legújabbán Dachlerrel ⁶⁾, azt vitatják, hogy a mosonmegyei németek svábokkal vegyes frankok. Történetük, nyelvük, helység- és családi neveik, szokásaik és hagyományaik azonban másról tanúskodnak. Hallgassuk meg elsősorban a történelem szavát.

Nagy Károly 788-ban benyomult a bajor hercegségbe és herceget, Taszilót meghódította, hercegségét pedig bekebelezte a frank birodalomba.⁷⁾ Nagy harcok folytak ezután Bajororszáért a keleten szomszédos avarokkal. Ezek a hűn birodalom bukása után a Duna-Tisza vidékeire vándoroltak. Nagy Károly, mivel Tasziló szövetségesei voltak és a frank birodalom határain is át-átcsaptak, hadat indított ellenük és 791—796 között több megsemmisítő csapást mért rájuk. Diadalmas seregét személyesen vezette Regensburgtól le a Duna mentén, fiára, Pipinre pedig az avar uralom alatt élő stájerországi, krajnai és isztriai népek megtámadását bízta. Nagy Károly a Rábáig nyomult előre s ennek torkolatánál tábort ütött. A szászok lázadása azonban gátat vetett dicsőséges hadjáratának; első sikereivel megelégedve, a hódítás betetőzését Pipinre bízta. Pipin sok nehéz csatában meg-

¹⁾ Közéjük tartoznak Győr megye egyetlen német községének, Györsövényházának lakosai is.

²⁾ Ethnographic der oesterreichischen Monarchie. Wien, 1857.

II. 194. 1.

³⁾ Die Deutschen in Ungarn und Siebenbürgen. Wien, 1881. 219. 1.

⁴⁾ Schwäbische Kolonisten in Ungarn. Berlin, 1880. 9. köv. 11.

⁵⁾ A magyar birodalom földrajza. Budapest, 1886. 329. köv. 11.

⁶⁾ Aus dem Volksleben des Burgenlandes. Zeitschrift „Deutsches Vaterland“, Wien, 1920. 87. 1. V. ö. még Schmidt—Schilling-Schnitzer, Das Deutschtum in Rumpfungarn. Herg. von J. Bleyer. Budapest, 1928. 16. és 19. 11. és Thirring Gusztávné Waisbeckcr Irén, Néhány szó a hcancok eredetéről. Ethnographia, 1922. 99. köv. 11.

⁷⁾ Szilágyi, A magyar nemzet története. Milléniumi kiadás, I. CCCL. 1. és Kaiul R., Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern. Gotha, 1907. II. 3. köv. 1.

törte az avarok erejét és a Tisza vonaláig terjesztette ki a karoling birodalom keleti határát.¹⁾

Nagy Károly bajor és szláv telepéseknek adta a meghódított területeket, hogy parlagon ne maradjanak, főként azonban azért, hogy új hódításait a leigázott avarok ellen biztosítsa.²⁾ Az Ennstól keletre Ostmark és Karinthia területén a 9. század folyamán számos bajor telep és katonai őrhely keletkezett. Több bajor katonai kolónia volt már ez időben a későbbi magyar határon belül is.³⁾ Az új lakosokkal a kereszténység is elterjedt Pannóniában. A Rábáig terjedő vidéket, tehát megyénk területét is, Nagy Károly a passzai püspökséghez csatolta, a Rábától a Drávaig elterülő részt pedig a salzburgi érsek fennhatósága alá rendelte.⁴⁾ Salzburg és Passau természetesen mindent megtett arra, hogy a kereszténység teljes győzelmet arasson az új tartományokban⁵⁾, minek következményeként biztosra vehető a német-bajor befolyás megerősödése.

Ily módon mozgalmas élet fakadt a Bajorországhoz csatolt⁶⁾ Pannónia, különösen a Rába- és a Duna-köze, valamint a Fertő-környék telepeseklakta részein. A Fertő vidékén ugyanis, mely közvetlenül a németek birtokában volt, a bajor püspökök és nemesek nagy területeket kaptak, melyek megművelésére bajor telepéseket kellett hívniok a lakatlan pusztaságokra. ⁷⁾ A telepésekkel sok bajor hithirdető is került a meghódított területekre. ⁸⁾

¹⁾ Szilágyi, i. m. I. CCCL. köv. 11.

²⁾ Konrad Schünemán n, Die Deutschen in Ungarn bis zum 12. Jahrhundert. Ungar. Bibliothek. Herg. v. R. Gragger. Berlin, 1923. 2. 1., R. Bergner, Die Deutschen Kolonien in Un* garn. Weimar, 1893. 8. köv. 1. és Major, i. m. II. k. HO. 1.

³⁾ H ó m a n—S z e k f ü, Magyar történet. Budapest, évszám nélkül, I. k. 76. köv. 1.

⁴⁾ Erdélyi László, Magyar művelődéstörténet. Kolozsvár, 1915. I. k. (ősi művelődés) 67. 1.

⁵⁾ V. ö. Hóman—Szék fű, i. m. 83. köv. 11.

⁶⁾ Erdélyi, i. h.

⁷⁾ Schünemann, i. m. 17.1., M. Vancsa, Zur Geschichte des Burgenlandes. „Deutsches Vaterland“, Wien, 1920 (máj. jún. szám) 10. 1. Kaindl, i. m. 4. 1., Major, i. m. II. k. 143.1. (Bél Mátvás adata).

⁸⁾ G. Petz, Zur Geschichte der Erforschung des ugarländischen Deutschtums. Deutsch-ungarische Heimatsblätter, Budapest, 1930. 83. II.

Nem kétséges tehát, hogy már a Karolingok idejében is laktak Moson vármegyében németek, mint ahogyan már előbb is megfordultak itt egyes germán törzsek: keleti gótok és longobardok, amiről Bezenye község értékes sírleletei tesznek tanúságot. Azonban tarthatatlan az a feltevés, hogy Moson megye mai németsege a Nagy Károly idejébeli bajor vagy frank telepeseiktől származnék. Moson vármegye annyira az évszázados nyugat-keleti hadi útvonalba esik, hogy ezeréves telepési élet nem tarthatta fenn magát rajta. ¹⁾ A Heideboden németsege, mint látni fogjuk, későbbi lassú beszivárgás, bajor-osztrák, de semmikép sem frank telepítés eredménye.

„Als völlig misslungen müssen die Versuche angesehen werden,“ írja Schünemann²⁾ Melzer Alfréd és Kain dl Rudolf téves véleményeire célozva, „Ungarisch-Altenburg und Wieselburg als Gründungen der Karolingerzeit nachzuweisen. Es soll nicht die Möglichkeit bestritten werden, dass an diesen Orten schon in jener Zeit Deutsche wohnten. Nur darf man dies nicht als historische Tatsache hinstellen.“

Melzer ugyanis azt hitte, hogy Magyaróvár létezése már 840-re bebizonyítható. Német Lajos Salzburg számára kiadott oklevélíiben ugyanis, melynek hibás nyomású példányát használta Melzer, az eredetiben található „ecclesiam ad Ternperch” helyeit „ecclesiam Altenberch“-et talált. Magyaróvárt tehát nem említi ez az oklevél. ³⁾

Moson városát sem találjuk meg a Karolingok idejében, mert az legelőször 1603-ban szerepel az altaichi évkönyvekben s nem 813-ban, mint azt Melzer és Kaindl állította.⁴⁾

Szintúgy tévesnek tartja Schünemann Thienemann Tivadar-nak azon véleményét, hogy a Fertowe (Fertő) név már a karoling időben kimutatható.⁵⁾

Az Altenburg és Wieselburg nevek egyébként a hasonló

¹⁾ S e h m i d t—S c h i l l i n g—Schnitzer, i. m. 19. 1. és Elemér Moór, Zur Siedlungsgeschichte der deutsch—ungarischen Sprachgrenze I. Ungarische Jahrbücher. Begr. v. R. Graggcr, licrg. v. J. v. Farkas. Berlin, 1929. I.füzet, 44. köv. 11.

²⁾ I. m. 26. köv. 1.

³⁾ Uo. 27. 1.

⁴⁾ Uo. 27—28. 11.

⁵⁾ Uo. 20. 1.

elnevezésű szomszéd osztrák helyekre utalnak, melyek egykori lakói tán innen vándoroltak Magyarországra.

A magyarok 896-ban elfoglalták a dunántúli német gyarmatosok telepeit. Nem pusztították el valamennyit: a régi telepési élet részben folytatódott az új birtokosok hatalma alatt is. ¹⁾ így érthetjük meg azt, hogy régi folyó- és helynevek, mint pl.: Leitha, Rabnitz, Lafnitz, Raab, Güns, Pinka, Ödenburg, Pinkafeld és mások oly sok századon át mindmáig megmaradtak.²⁾ Nem lehet szószerint venni ama feljegyzéseket, hogy a magyarok teljesen elpusztították Dunántúlt. Annyi azonban kétségtelen, hogy a Nyugat felé vezető hadi utak mentén, tehát megyénk területén is, a félszázadnál tovább tartó kalandozások következtében teljesen elpusztult a frank-bajor korszak telepési élete.³⁾

Midőn Gyésza fejedelem népét a nyugati műveltség részévé tette, sok idegen, jobbára bajor⁴⁾ vendég (hospites) jött az országba. Már az augsburgi magyar vereség után megkezdődött a bajor telepesek újabb térfoglalása kelet felé s ez Gyésza, majd Szent István idejétől fogva, különösen akkor, amidőn Szent István feleségül vette Gizella bajor hercegnőt, áttolódott Magyarországra is, ahol szíves fogadtatásban részesültek a bajor lovagok, hithirdetők, diákok, bérlők, iparosok és kereskedők.⁵⁾ A bajor lovagok között legrégebb a wasserburgi Wezelin neve, aki Szent István seregének fővezére és Kopány legyőzője volt. *) A német hithirdetők előtt Gyésza nyitotta meg ismét az országot. Először Szent Wolfgang einsiedelni bencés jelent meg, de őt Piligrim passauai püspök csakhamar visszahívta, mert a magyarság megtérítését a saját papjainak akarta biztosítani azon a jogcímen, hogy N. Károly után egy évszázadig Pannóniának a Rábáig terjedő része a passauai püspökség fennhatósága alá tartozott. ⁶⁾ Gyésza és Szent István idejében a

¹⁾ V. ö. Erdélyi, Ősi művelődés. 195, 223, 229 és 85. 11.

²⁾ Schü ne maiin, i. m. 25. köv. 1.

³⁾ M o ó r, i. m. 45. köv. 1.

⁴⁾ Kogutowitz Károly, Dunántúl és Kisalföld. Szeged, 1930. I. 101. 1.

⁵⁾ Erdélyi László, Magyar művelődéstörténet. Kolozsvár, 1918. II. (A keresztény társadalom szervezése.) 98. 1.

⁶⁾ Uo.

⁷⁾ Erdélyi László, Árpádkor. Budapest, 1922. 83. 1.

nyugati határszélen, megyénk területén is, telepednek le bajor vendégek. ¹⁾ A bajorok Gyésza békés törekvései idején először az Ennsen tolják át ismét telepeseiket, II. Henrik császár pedig már a Lajta környékén osztogat nagyobb birtokokat. ²⁾ Moson vára ez időben az ország nyugati részének gócpontja lehetett.

III. Henrik Péter visszahelyezése érdekében három hadjáratot vezetett Aba Sámuel ellen. A harmadikkal birodalmi hűberré tette Magyarországot (1044). Ez a helyzet azonban csak néhány évig tartott. A trónkövetelő magyar hercegek támogatása címén IV. és V. Henrik még négy ízben vezettek hadjáratot különösebb eredmény nélkül az országba.³⁾

Salamon király idejében, akinek német fegyver szerezte uralmát, a német hatás erősödött és biztosabbá vált a vendégek helyzete is. Salamon 1074-ben Moson várával együtt nagyobb területet engedett át sógorának, IV. Henriknek, aki száz jobbágytelket ajándékozott belőle a bajorországi Freising püspökének „de Lit aha (Lajta) usque ad eum locum, qui terminus est inter Litaha et Vertowe (Fertő), “de kikötötte az adománylevélben: „ut idem Frisingensis Episcopus Ellenhardus sui que successores in quolibet castello, specialiter in Miesenburc (Moson) muniendo pro his 100 regalibus mansis nobis serviant, et in aliis omnibus nobis fideliter existant.“⁴⁾ A bajor püspökség bizonyára mindenben eleget tett az adományozó császár óhajának, nagyban előmozdítva azt is, hogy újabb bajor telepések kerüljenek megyénk területére. ^{^)}

Salamon idejében vándorolt be Ausztriából a sok kiváló tagot számláló lébényi Poth nemzetség őse, Emészt is, akit a Budai krónika és Kézai Simon szerint Salamon követnek küldött Konrád német császárhoz és sikerrel járt küldetéséért Óvárt és a Poth nevet kapta a királytól.⁶⁾ A 13. században Moson vármegye területén a következő helyeken voltak birtokai

¹⁾ Erdélyi, Magyar művelődéstörténet. II. 99. 1.

²⁾ Uo. 84. köv. 1.

³⁾ Uo. 85. 1.

⁴⁾ Az oklevelet l. Major, i. ni. II. 15Γ. köv. 1.

⁵⁾ Petz, i. m. 83. köv. 1.

⁶⁾ Ruff Andor, Mosonvármegye emlékkönyve. Magyaróvár, 1929. 30. 1.

e családnak: Rajka, Védeny, Óvár, Lebeny, Pátfalva és Lajlafalu helységekben. ¹⁾ Óvár első urai között emlegetik u krónikák a Pálffy-Daun, Kont és Héderváry családok őseit, a Hederich és Wolfger testvérpárt, akik 11. Gyécsa király idejében (1146) Graz környékéről települtek be az országba.²⁾

Élénk német telepítés indul meg megyénkben a 12. század második és a 13. század első felében. Ez Szent Bernát rendjének betelepülésével függ össze. 1142-ben tizenhárom cisztercita szerzetes vándorol Cikádorba (Bátaszék) Ausztria heiligenkreuzi kolostorából: ezek alapítják meg hazánkban az első cisztercita apátságot. III. Béla, majd Imre, II. Endre és IV. Béla pártfogásával a szerzet szép fejlődésnek indul Cikádorban, Zircen, Egresen, Pilisen. Szentgotthárdon, a Fertő partján és másutt. Különösen Moson megyében, a Fertő környékén vált szemmel láthatóvá áldásos működésük. Az ott létesített 10-12 telepen annyira megsaporodott a munka, hogy a szerzetesek ereje már nem volt elég annak elvégzésére. Munkásokra volt szükségük. Ausztriában találtak is eleget, akik ettől kezdve állandóan kisebb-nagyobb rajokban telepednek le a ciszterciták egyre növekvő mosonmegyei birtokain. ²⁾

A mosonmegyei cisztercita telepekre vonatkozó legrégebbi oklevél 1203-ból való. Ebben Imre király, hivatkozva atyjának, Bélának megkezdett jámbor munkájára, azt a mosoni birtokot, „quod bysseni (besenyők) quondam possidebant,“ a heiligenkreuzi cisztercitáknak adományozza⁴⁾. II. András ezen adományt 1208-ban és 1217-ben keltezett okleveleiben ⁵⁾ megerősíti. Egy 1221-ből való oklevélben⁶⁾ Poth nádor sásonyi birtokát „ecclesiae sanctae crucis in Austria“ adományozza. II. András 1222-iki⁷⁾ és 1229-iki⁷⁾ okleveleiben a heiligenkreuzi apátság

¹⁾ Se hun c mann, i. m. 82. köv. i. és Kaindl, i. ni. 106. köv. I. A Poth családra vonatkozó okleveleket I. Major, i. m. II. 160. köv. I., 162. köv. I., 164., 167., 171., 173. és 188. 11.

²⁾ Erdélyi, i. ni. II. 99. I.

³⁾ Adalbert Winkler, Die Zisterzienser am Neusiedlersee. Missionsdruckerei St. Gabriel, 1923. 76. I.

⁴⁾ Az okleveleket I. Major, i. m. II. 158. I.

⁵⁾ U. o. 167. köv. I.

⁶⁾ U. o. 168. köv. I.

⁷⁾ U. o. 168. I.

⁸⁾ U. o. 168. I.

Lcgendov (Barátfalu) helységben levő telepeseit különféle szabadságokkal ruházta fel, illetve adómentesnek nyilvánítja azt a harminc házat, melyet a barátfalvi apátság építtetett telepesei számára. 1230-ban IV. Béla is megerősíti a heiligenkreuzi apátság és telepesei mosonmegyei birtokait és kiváltságait, „ut nullus iudex nec Palatínus, nec comes Musuniensis, eosdem fratres vei p o p u l u m iám dictae Ecclesiae pro praedictis terris atque libertatibus eos determinare audeat.“¹⁾ Ezen néhány adatból is szép telepési életre következtethetünk a mosonmegyei ciszterciák virágzó birtokain, különösen ha megfontoljuk azt is, hogy „a tisztán lelki érdekek mellett erősen hatott e korban az egyházi birtokosok telepítő, kolonizáló buzgalmára a decime novalium, az irtástizedek haszna, melyet a szegény monostorok részére a püspökök átengedtek.“²⁾

1241-ben nagy veszedelem érte kelet felől Magyarországot. A mongol csordák özöne tönkrevverte Mohi pusztán IV. Béla hadait. Bélának Babenbergi Frigyes osztrák hercegtől kellett segítséget kérnie, bár viszonyuk nem volt a legbarátságosabb. Béla hűbéri hódolatát ajánlotta meg Frigyesnek, ha segítségével sikerül Magyarországot visszafoglalnia. Frigyes élt is a kedvező alkalmammal és Sopron, M o s o n és Vas vármegyéket letépte az ország testéről.³⁾ Elfoglalta e vidék várait, amivel újabb osztrák telepések kerültek megyénkbe. Osztrákokkal pótolták a ciszterciák a Heideboden tatárdúlta falvainak megfogyatkozott lakosságát is, bár a vész elől elmenekült régi német telepések nagy része is visszatért idővel az elpusztult falvakba. ⁴⁾ 1256-ban kelt oklevelében⁵⁾ IV. Béla újból megerősíti a heiligenkreuzi apátság mosonmegyei birtokait. Ez a tatárjárást követő bajor-osztrák telepítés egyike volt a legerősebbeknek a megye történetében. ⁶⁾ A mai mosonmegyei németiség zöme ez időre teheti betelepülésének időpontját. Ezt a helység- és családi nevek, valamint a legújabb nyelvészeti kutatások is megerősítik. ⁷⁾

¹⁾ Uo. 110. köv. 1.

²⁾ Erdélyi, i. m. II. 249. 1.

³⁾ Hó m a n—S z e g f ű, i. m. II. k. 139. 1.

⁴⁾ Winkler, i. m. 42. 1. és Vancsa, i. ni. 22. 1.

⁵⁾ Major, i. ni. II. 115. köv. 1.

⁶⁾ V. ö. Major, i. m. II. 143. köv. 1.

⁷⁾ V. ö. S c h n i d t, i. ni. 45. 1.

A tatárjárás sivataggá változtatta az addig virágzó, népes országot, de sok tekintetben Németországban is hasonló volt akkoriban a helyzet. A Hohenstaufok bukását követő „császárnélküli rettenetes idő“ megsemmisítőleg hatott a hatalmas birodalomra. Éhínség, nyomor, járványok és gazdasági válság követték egymást. Sokan elpusztultak, sokan vándorbotot vettek kezükbe, hogy új hazában keressenek boldogulást. IV. Béla és utódainak hívó szavára sokan Magyarország felé vették útjukat s találtak megélhetést abban az országban, mely a tatárjárást lassacskán kiheverte. A német telepések egy része, iparosok és kereskedők, az északnyugati végeken találtak új hazát és megvetették bányavárosaink alapját. Sok család költözött Magyarország nyugati vidékeire, megyénk területére is, különösen a szomszédos osztrák hercegség területéről, ahol ugyanaz volt a helyzet, mint a német birodalom egyéb részeiben. A ciszterciták telepítései mellett tehát egyébként is sok osztrák telepés vándorolt a tatárjárást követő időben Moson megyébe, ahol aránylag hamarabb jobbra fordultak a viszonyok, mint az ország más, a tatárok ellen erdőktől és mocsaraktól kevésbé védett területein.¹⁾

Frigyes utóda, II. Ottokár király, aki IV. Béla unokáját vette feleségül, harminc év múltán egészen a Rábaig hódoltatta meg a nyugati végeket. A meghódolt városok és várak kormányzását osztrák nemesekre bízta. ²⁾ Az Adriáig terjedő hatalmas birodalma azonban halálával összeomlott.

IV. László király 1278-iki oklevelében ³⁾ újabb földbirtokot adományoz Moson megyében a heiligenkreuzi apátságnak.

1289 és 90-ben Albrecht osztrák herceg megszállotta azokat a végeket, melyeket 1276-ban atyja, Habsburg! Rudolf, már visszaadott Magyarországnak.⁴⁾ Rudolf ugyanis, mint II. Frigyes keresztfia, ötven évvel ezelőtt tanúja volt IV. Béla hűbéri ígéretének s most, amikor kihaltnak vélte az Árpádházat,

¹⁾ Marczali Henrik, Nagy képes világtörténet. Budapest. 1904. V. k. 636. köv. 1., VI. k. 111.1., L a u r i n g e r Ernő, A magyar közigazgatás történeti fejlődése. Szentgotthárd, 1922. 19. 1. és H ó m a n—S z e k f ű, i. m. II. k. 149—150, 154. 11.

²⁾ Marczali, Magyarország története. Budapest, 1911. 171. köv. 11. és Schünemann, i. m. 91. 1.

³⁾ Közölve: Major, i. ni. II. k. 181. köv. 1.

⁴⁾ Szilágyi, i. m. II. k. 572. köv. 11.

Magyarországot megürült hűbér címén fiának, Albrechtnek adományozta. ¹⁾ Albrecht mintegy harminchat várat és várost közöttük Magyaróvárt is elfoglalt a nyugati megyékben s bár uralma csak rövid ideig tartott, mosonmegyei foglalásai, valamint néhány évvel később leányának III. Andrással való házassága ²⁾ folytán újabb osztrák telepések kerültek Moson megyébe.

Ezután évszázadokon keresztül kevés olyat hallunk megyénkről, ami szempontunkból nevezetes volna. Annyi megállapítható, hogy német jellege változatlanul megmaradt és hogy a Habsburgok továbbra is kísérleteket tettek arra, hogy a nyugati végeket maguknak szerezzék meg. így Óvár 1533-ban kezükbe került és hatvan évig, 1593-ig birtokukban maradt.³⁾

A törökdúlás vihara Moson megye német lakosságát is megtizedelte. A török két alkalommal pusztította végig a megyét, számos községét felégette, lakosságát elűzte vagy felkoncolta. A harci viharok lecsillapultával az elmenekült német lakosság visszavándorolt régi birtokaira ⁴⁾. de új telepések is csatlakoztak a régiekhez. Még a törökjárás idején 1620 és 1630 között evangélikus svábok költöztek Moson megyébe. Ezek az illmici és mosonbánfalvai tószögben (Seewinkel) telepedtek meg. A Boden-tó vidékéről, főképpen Lindau, Alt-Ravensburg, Wagen és Isni községekből jöttek, ahonnét hitük miatt elüldözték őket.⁵⁾ Ausztriából is vándoroltak be ez időben menekült protestánsok. ⁶⁾ Mosontarcsa, Mosonszentjános, Mosonszentpéter, Mosonszolnok és Mosonszentandrás lakói pedig az utolsó török hadjárat úton települtek volna be Salzburg vidékéről. ⁷⁾ A Seewinkel

¹⁾ Erdélyi László, Magyar történelem. Budapest, 1931. 53. 1.

²⁾ Uo

³⁾ R u f f, i. m. 32. köv. II.

⁴⁾ Schmidt, i. ni. 10. és Major, i. m. II. k. 143. 1.

⁵⁾ E. Milner, Schwäbische Kolonisten in Ungarn. Berlin, 1880. 9. köv. 11. Schwartz Elemér, A nyugatmagyarországi németek eredete. Ethnographia, 1921. 115. köv. 1.

⁶⁾ Elemér Moór, Zur Siedlungsgeschichte der deutsch — ungarischen Sprachgrenze. Ungarische Jahrbücher, 1929. 251. 1.

⁷⁾ V. ö. Die oesterreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Wien, 1896. IV. k. 451. köv. I. (E. Rodczky) és R uff,

⁸⁾ i. m. 101. 1.

sváb-alemann telepeseinek bevándorlását Czoernig ¹⁾ még 11. Lajos felesége, a protestantizmushoz szító Mária királyné idejére teszi. Idővel azonban a nagyobb számú bajor-osztrák németiség hatása alatt sváb sajtáságaik úgyszólván teljesen veszendőbe mentek.²⁾

A svábok bevándorlása után telepítési szempontból szünet állt be Moson vármegyében. Mária Terézia és 11. József serény telepítései nem voltak különös hatással megyénkire; csak néhány család vándorolt be Stájerországból és Alsó-Ausztriából³⁾, amivel le is zárul a mosonmegyei németiség betelepülésének története.

Történeti adatainkat igazolják és kiegészítik a magyarországi német nyelvjáráskutatás legújabb eredményei. Ezek szerint Németnyugatmagyarország népe csak névleg oszlik Heidebauerekre és hiencekre, nyelvjárási szempontból egységes egészet alkot.⁴⁾ A nyugatmagyarországi németek már azért sem lehetnek a Nagy Károly korabeli frank telepések utódai, mert nyelvükben semmiféle frank elem ki nem mutatható.⁵⁾ A frank rokonságot csak osztrák laikusok állítják a Heidebauer-ekről és a hiencekről, hogy az elszakított „Burgenland“ német „öslakóit“ a honfoglalás előtti időkből származtassák. A nyugatmagyarországi német nyelvjárás a bajor-osztrák dialektus középbajor ui ágához tartozik, amely a 12. vagy 13. század folyamán nyerte ezen lényeges ui diftongusát.⁶⁾ Mutter pl. a Heidebodenen ma = muida, Bruder = pruida, tu = tūi, muss = muiss stb. Ez az ui a 12. vagy 13. századig ua volt, s már azért sem lehet régebbi időre tenni a mosonmegyei németiség zömének betelepülését, „weil es nicht wahrscheinlich ist, dass dieser Lautwandel vor dieser Zeit stattgefunden und sich unter dem ganzen Stamme verbreitet hätte.“ ⁷⁾ Ez az időpont pedig

¹⁾ I. m. II. k. 194. köv. 1.

²⁾ V. ö. Schwartz, i. m. 116. 1.

³⁾ Nifsch Mátyás, Á dunántúli németiség. Budapest, 1913.

I. k. 11. 1.

⁴⁾ A. Biró, Lautlehre der heanzischen Mundart von Neckenmarkt. Leipzig, 1910. 2. 1., Nitsch, i. m. 26. köv. 11., Dach ler, i. m. 8Γ. 1.

⁵⁾ Schmidt, i. m. 16. 1., Schwartz, i. m. 118. köv. 1.

⁶⁾ Schmidt, i. m. 13. 20. 11. és I. sz. térkép.

⁷⁾ Uo. 14. 1.

az osztrák heiligenkreuzi ciszterciák fentebb említett mosonmegyei telepítéseinek, illetőleg a tatárjárást követő általános telepítések időpontjával esik össze.

Végül a Heidebauerek bajor-osztrák eredete mellett tanúskodnak a mosonmegyei német szokások, nevezetesen — mint látni fogjuk — a lakodalmas szokások is.

Fejtegetéseinket mármost a következőkben összegezhetjük.

A mosonmegyei németség nem a honfoglaló magyarok által itt talált „őslakosság“, hanem részint telepítés, főként pedig állandó beszivárgás eredménye. Egyes történeti események: a német fejedelmek gyakori betörései, az osztrák ciszterciák betelepülése, a megyének Ausztriához való ideiglenes tartozása, a tatárjárás és a törökdúlás kedvezően hatott elterjedésére. A Heidenbauerek zöme ausztriai eredetű, akik állandóan újabb rajokat kaptak a Lajta- és Duna-kapun velük érintkező ausztriai németségtől. A honfoglaló magyarság talált ugyan gyér szómban bajor-frank telepéseket Moson megye területén, de tarthatatlan az a feltevés, hogy a megye mai németsége ezen „őslakóktól“ származnék. „Solche Hirngespinnste sollten endlich auch aus der volkstümlichen Literatur verschwinden.“¹⁾

¹⁾ Uo. 16. 1.

II. A Heideboden népe.

A Heidebauer józan, kötelességtudó, munkás, üzleti érzéssel bíró, szellemi és gazdasági téren egyaránt érvényesülni tudó nép. Jelszava: „Früh auf, spät nieder, iss gschwind und geh`wieder“. Vallásossága őszinte. Ennek egyik következménye az a nagy bizalom, amellyel papjához közeledik, aki jóban, rosszban osztozik vele, legtöbbször ugyanabból a néposztályból való s így jól ismeri minden bűjét, baját. Előjáróit is hasonló tisztelettel becsüli. Mindamellett nem alázatoskodik, nem hanyászkodik. Kivált idegennel szemben kezdetben kissé zárkózott, de annál közvetlenebben tárja fel szívét annak, aki bizalmát megnyerte. Jelleme általában konzervatív. Külsőre magas termetű, erős csontozatú, jobbára szőke, kékszemű.

Minden komolysága mellett sok humor van kedélyében. Népdalaihoz szívósan ragaszkodik: szíve-lelke csendül dallamain. Hasonlóan kedveli a zenét is, mely erősen összeforrt életével. Kedves gyönyörúsége a tánc is. A nagyon zajos mulatozásnak azonban nem barátja.

Hibáiról sem feledkezhetünk meg. A vallást illetően babonáságra hajló; e hajlandósága azonban legtöbbször csak oly szokásokban nyilvánul meg, melyek értelmével nem sokat gondol. Megfontoltsága lassúsággá, szívóssággá, különösen a pörösködésben nem egyszer hajthatatlan makacssággá válik. Általában békeszerető, de ha önérzetében megsértik, nem sok kell, hogy szóról tette kerüljön a dolog. De ezen és egyéb hibáit sok jó tulajdonsága kiegyenlíti.

A hitújítás gyorsan elterjedt közöttük. Széchenyi György győri püspök 1659-ben egy templom vizitációja alkalmával már

protestáns hitben találja a mosonmegyei németek zömét. ¹⁾ Idők jártával, különösen a törökdúlás után, nagy részük ismét katolikus lett. Az új hit emlékét nemcsak a plébániák anyakönyvei, hanem sok család énekeskönyve és bibliája is megőrizte.

A Heideboden gazdait birtokaik nagysága szerint több csoportba osztják. A legnagyobb birtokkal rendelkezik a ganzer Bauer, utána következik a dreiviertel Bauer, majd a halber Bauer, végül a viertel Bauer. A némi birtokkal rendelkező zsellért Söldnernek vagy Brieihäuslernek hívják.

A falusi munkás neve Huiden, ha van háza Kleinhäusler, ha semmije sincs Inwohner. A nincstelenek és a tehetős Bauerek (Mitbauerek) között még ma is erősen tartják a társadalmi különbséget, úgyannyira, hogy pl. még a templomban is külön helye van a két osztálynak.

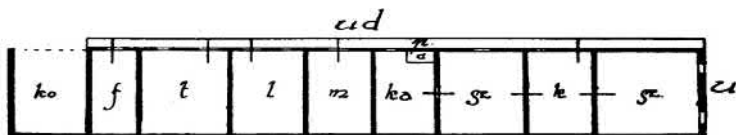
A férfinép ruházata sötétszínű. A nadrág testhezálló; régente szarvasbőrből készítették, ma posztóból való. Mellényük elejét az ezüstgombok, réz- vagy ólompitykék sűrű sorai díszítik; efelett sötétkék vagy fekete, ritkábban pitykézett vagy sujtásos zekét hordanak. Fejükön pörge fekete kalap, télen fekete báránybőr- vagy asztrachán-prémből készült süveg van. Magyaros vonás a rámás vagy harmonikás csizma; a pantallót is szeretik, ez a deutsche Tracht vonása. Kalapjuk mellé daru- vagy gémtollat tűznek a legények. A 90-es években a fekete selyemből készült, hímzett, széles csokor-nyakkendő egészítette ki a legény ünnepi öltözékét.

Az asszonyok a kurta, feszes kabátkához (Spencer), vagy a kényelmesebb selyem jopkához (Joppe) bokáig érő sötét, ráncos szoknyát viselnek hosszú, széles köténnyel. Fejüket selyemhímzésű, fekete kendő takarja, melyet két széles szárnyban hátrakötve viselnek. Főkötőt (Haube) már nem igen látni. Általában véve a régi népviselet kiveszöben van.

A tiszta falvak képe kedves látvány. A házsorok között bizonyos szabályosság uralkodik. Az utcák többnyire szűkek. A házhelyek csak 10—15 m. szélesek. Meszelten, néhe festve tekintgetnek a bogárhátú kis házacsák nagy kíváncsisággal a világba. A régi házakon ősnémet, pogány, nekünk már érthetetlen jelentésű lóföket találunk. A házak csúcsos homlokzattal,

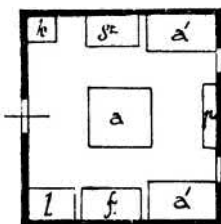
¹⁾ Czoernig, i. m. II. k. 195. 1.

két ablakkal az utcára, a többivel az oszlopos pitvarú udvarra sorakoznak egymás mellé. A falakat vályogból vagy téglából, kőből építik, kiki a módja szerint. Az ajtók sima deszkából készülnek. A padló ma már ritkán agyagból döngölt (Flötzt).

u. = utca, ud. — udvar, sz. = szoba, k. = konyha, ka. = kamra,
in. = magtár, l. = lóistálló, t. = tchcnistálló, f. = fáskamra, ko. = kocsi
szín, p. = pitvar, c. pincelejárát.

A házat szalma vagy nád borítja, de cserép vagy pala se ritka.

Az utcai szoba bútorzata.

á = ágy, a. = asztal, sz. = szekrény, l. = láda, f. = fiókos láda (sublót),
k. = kályha, p. = padka.

A ház utcai felére esik a fiatalok és egyben a látogatók számára fenntartott grosse Stube; emögött a konyha, majd az öregek szobája, a hintere Stube található. A ház végében van az éléskamra, a magtár, külön tehén- és lóistálló, a fáskamra és a kocsiszín. Az ilyen ház néha a 70—100 méter hosszúságot is eléri. Az udvaron a hatalmas kukoricagóré és a régente nádból készült, ma pedig fából vagy téglából épült nagy pajta látható.

A bútorzat igen egyszerű: asztal, néhány láda, szekrény és ágyak (régente a Himmelbett). A fal mentén széles padka húzódik. A szoba egyik sarkában kisebb asztalkán házi

oltár, jobbra és balra szentképek. Az ablak fölé helyezett tálas (Schüsselkorb) díszes edényekkel és korsókkal van meg-
rakva. A vagyonosabbak természetesen jobban gondoskodnak
kényelmükről s minden szükséges holmit megtalálunk szobá-
jukban.

A ház külsejének tisztaságára nagyon ügyel az asszony-
nép. Tavasszal újból bemeszelik a falakat, sötétre festik a ház
tövét és éleit. Néhány cserép gondozott szegfű vagy rozmarin
teszi teljessé az otthon képét.

A Heidebauer főbb eledelei: burgonya, káposzta
disznóhússal, szárított gyümölcs és tej minden változatában.
A főétkezéseket imával kezdik és végzik. Télen a szobában,
nyáron a konyhában vagy az udvaron étkeznek. A gyermekek
régii szokás szerint a falmenti padkán ülnek, a háziasszony és
az idősebb gyermekek a külső padkán, a gazda pedig a fő-
helyen.

Moson megye jórészt mezőgazdasági terület. Búza, kuko-
rica, takarmányrépa sarjad a barázdákban, a Fertő közelében
a jó Seewein terem. Az illmici árpa, az óvári rozs messze
vidéken jó hírnévnek örvend. A cukorrépa-, cikória-, baltacím-
és lucernatermesztés is magas fokon áll, ami a nagy műtrá-
gyafogyasztással függ össze, mely tekintetben Moson megye
Csonkamagyarország megyéi között az első helyet foglalja el. ¹⁾
Nemcsak állatokból, de tejtermékekből is sokat szállítanak a
közeli városokba. A Heideboden századokon át éléskamrája
volt Bécsnek. A mosonszentjánosi, mosonszentpéteri és lébényi
tejüzemekben készül az országszerte ismert „óvári sajt“. Ré-
gente a széna- és nádtermelés játszott fontos szerepet a megye
gazdasági életében. A széna főbb piacai Sopron, Győr, Bécs-
újhely és Bécs voltak. Bécsben még ma is Heumarktnak
hívják azt a teret, ahol a heidebodeniek dédapái a bécsi bér-
kocsisok lovai számára a kiváló mosonmegyei szénát árulták.²⁾
A saját szükségleten felül megmaradt nádat külföldi kereske-
dőknek adták el, akik azt München, Nürnberg, Feucht és Kott-
bus városok gyáraiba szállították.³⁾ A gyékény- és szatyor-
fonás virágzó háziiparának is van külföldi piaca. Nemcsak

¹⁾ R u f f, i. m. 70. köv. 1.

²⁾ Ruff, i. m. 103. I. I. jegyzet.

³⁾ Kövér Fidél József, A Hanság földrajza. Szeged, 1930. 52.1.

Ausztriába, Cseh- és Németországba, hanem Brazíliába és az Egyesült-Államokba is szállítanak a mosonmegyeiek csomagoló gyékényt, ízléses kézi kosarakat és csinos kivitelű táskákat. ¹⁾

Amikor még nem volt vasút, fuvarozni is jártak a Heidebauerek. Csodálatos gyorsasággal röpitették az utasokat állomásról állomásra, az osztrák határtól Pest, Szeged és Kassa felé. Még ma is szívesen vállalják a fuvart.

A mosonmegyei születésű vagy a Heidebauerek nyelvjárásában író költők és írók közül kettőt említhetünk meg: Fessler Aurélt és Nitsch Mátyást. A kalandos Fessler Aurél Ignác Zurányban született 1756-ban. Regényeit, melyekben az osztrák kolostorok életét írja le és a fölvilágosodás ellen s érdekében küzdő titkos társulatok munkájára vet világot, régente szívesen olvasták; mint történetíró is érdemeket szerzett magának.²⁾ Nitsch Mátyás Pusztasomorjából való; jogot végzett és jelenleg újságíró Budapesten. Félnémet írásain kívül heidebodeni nyelvjárásban írt költeményei is vannak. „Hans und Hani“ c. regényében két kis heidebodeni gyermek történetét beszéli el. Lenaut is megemlíthetjük e helyen. 1822-ben szigorú nagyanyja elől Pozsonyba menekül édesanyjához, aki később Mosonba költözött, amidőn fia a magyaróvári gazdasági akadémia hallgatója volt. Lenau maradandó emlékeket gyűjtetett a Heidebodenen való vándorlásai, lovaglászai közben, megihlethette a magyar föld drága lelke, költeményekké érlelődve később. Sztachovics Rémig, a kiváló pannonhalmi bencés tanár (1812—1884) ³⁾ is szoros kapcsolatban volt e földdel. Rengeteg régi (1647—1850) kéziratot gyűjtött össze a Heidebodenen tele szebbnél-szebb egyházi és világi énekekkel, lakodalmi mondókákkal, legendákkal, bibliai tárgyú elbeszélésekkel és népszínjátékokkal. A talált lakodalmi énekeket és mondókákat Braut-Sprüche und Braut-Lieder auf dem Heideboden c. művében adta ki,⁴⁾ az egyházi énekeket pedig imakönyvben tette közzé Katholisches Ge-

¹⁾ Uo. 55. köv. 1.

²⁾ Bővebben I. Koszó János, Fessler Aurél Ignác, a regény és történetíró. Német philológiai dolgozatok. XXX. Budapest, 1923.

³⁾ Életéről és irod. működéséről I. Sörös Pongrác, A pannonhalmi főapátság története. Budapest, 1916. VI. B. k. 649. köv. II.

⁴⁾ Wien, 1867.

bet- und Gesangbuch für Kirche und Haus¹⁾ cím alatt. Kiadatlan értékes kéziratai a pannonhalmi főkönyvtárban várják sorsuk jobbrafordulását.

Az igazságtalan trianoni béke megcsönkította Moson vármegye területét is. A nezsideri járást teljesen, a rajkainak felét, a magyaróváriból két községet, összesen 188.859 kát. holdnyi területet szakított le 6.930 magyar-, 35.764 német- és 5.186 horvátajkú testvérrel a megye testéről. ~) Ámde ez a népakarat megkérdésezése nélkül történt. A mosonmegyei németiség hazafias érzületéről mindig tanúbizonyságot tett s valahányszor a haza megmentéséről volt szó, mindig ott küzdött magyar testvérei oldalán. A nemzethez való ragaszkodását mutatja az a tény is, hogy iskolából kikerült gyermekeit béke idején magyar szóra adta a rábaközi falvakba és így aránylag gyorsabban tanulta meg a magyar nyelvet, mint a többi nyugatmagyarországi németek. ³⁾ Dédapái pedig együtt harcoltak Kossuthal Schwechat alatt ⁴⁾ s a világháború után emelt mosonmegyei emlékművek hosszú névsorai is azt hirdetik, hogy a heidebodeni német nemcsak dolgozni, hanem meghalni is tud a hazáért.

¹⁾ Wien, 1868.

²⁾ Schmidt, i. m. 120. 1.

³⁾ Dezső Lipót, Külföldi furcsaságok Magyarországról. Szombathely, 1928. 46. 1.

⁴⁾ Ruff, i. m. 112. 1.

III. A mosonmegyei német lakodalmas szokások. 1. Bevezetés.

Valamely nép jellemét, lelkét akkor ismerhetjük meg legjobban, ha közelébe férközünk az emberi élet legfontosabb mozzanataiban, ha fölkeressük a családi élet vidám és szomorú eseményei között. Tömérdek változatban, nagy színpompában fejük ki ezek hatása alatt a nép képzelete és érzelemvilága,' ami szebbnél-szebb népszokásokban jut kifejezésre. *) A néplélek ezen megnyilvánulásait régebben a babona kinövéseinek tekintették. Nem vették figyelembe, hogy a szokásoknak történetük is van s hogy a századok viharai ezeket is megviselték. Amióta azonban nyelvészet-történeti tudománnyá fejlődött ki a néprajz, azaz helyesebb nevén a néptudomány,²⁾ nagy súlyt vetnek a népszokások történeti kialakulására is.³⁾

Ha valamely szokás eredetéig sikerül hatolnunk, legtöbbször vallásos cselekményhez jutunk. ¹⁾ Vannak kétségkívül olyan szokások is, melyeknek eredete más hagyományokban gyökerzik. Ilyenek főleg egyes szociális és jogi nézetek, melyek egyes érthetetlen szokásokban még ma is élnek. Így maradt

¹⁾V. ö. H. Paul, Grundriss der germanischen Philologie. Strassburg, 1900. III. k. 492. I.

²⁾V. ö. S o l y m o s s y Sándor, Negyven év után. Ethnographia, 1929. 66. 1.

³⁾ V. ö. Karl Reuschel, Deutsche Volkskunde. Leipzig, 1920. 5. köv. 11.

⁴⁾V. ö. Paul Sartori, Sitte und Brauch. Leipzig, 1910. I. rész, 7. 1.

meg pl. a Heidebodenen, amint még látni fogjuk, néhány játékká vált lakodalmas szertartásban a hajdani rabló- és vevőházasságnak az emléke. Idővel azonban a jogi és szociális hagyományok is a vallás hatása alá kerültek.

Később a szokásoknak a valláshoz való viszonya feledésbe merült. Mialatt azonban az eredeti jelentés elhomályosodott, a szokásnak új célja lett. A közöttünk élő szokások többségét egykori vallási cselekmények maradványainak tekinthetjük, melyek új célokhoz alkalmazkodtak. Amint valamely szó a nyelvtörténet különböző korszakaiban az eredeti jelentéstől egészen eltérő jelentést vehet föl, éppen úgy a szokásnak is, bár külső alakjában konzervatív, jelentése, tartalma állandóan változik, végül is az eredetileg bizonyos célt szolgáló szokás minden jelentőségét elveszíti. Egy dán szigetről írja Fe i l b e r g, ¹⁾ hogy egyik templomában kis idővel ezelőtt még az volt a szokás, hogy amidőn a férfiak az oltárhoz mentek és amidőn visszajöttek onnan, egy bizonyos helyen a nők irányában meghajoltak. Senki sem tudta megmondani ennek okát. Véletlenül eltávolítottak ott egy mézsréteget és a falról egy Mária-képx került elő. Az üdvözlés nyilván a képet illette, de a szokás mégis 400 éven át ugyanaz maradt, bár értelmét már régen elfeledték. Itt tehát egy jámbor szokásból értelmetlen gyakorlat lett. A Heidebodenen se szeri, se száma a hasonló eseteknek. Az értelmetlen szokások azonban éppen érthetlenségükkel vonják magukra a figyelmet. Ily módon azután az értelmetlen szokást továbbra is gyakorolják, mert „az öregek is így szokták“ és mert az emberek nem szívesen mondanak le oly szokásaikról, melyek azért mégis szolgálnak valami széppel, mulatságossal. Húshagyókedden pl. Hans és Grete körútja járja a Heidebodenen. Egy lapjára fektetett kerékre két szalmbabut kötnek, melyek egymás kezét fogva a kerékekkel együtt forognak. Ezeket a babukat azután farsangi menetben végighúzzák, néha körülkocsiztatják a falun. Ugyan melyik heidebodeni gondolná azt, hogy ez a farsangi ünnepség az ősgermán téli napforduló ünnepével függ össze? Németországban itt-ott még sejtik. Egyes helyeken ugyanis a vásártéren bíró elé állítják e babukat, a tél zsarnokainak megszemélyesítőit és bevádolják minden kárért, ami csak történt a faluban vagy a mezőn

¹⁾ Sartori, i. m. I. k. 11. 1.

és egyházi szertartásokat majmolva halotti beszéd kíséretében eltemetik, agyonlövik vagy elégetik, vagy pedig, mint évszázadokkal ezelőtt Rómában a Tiberis folyónak áldozott szalmabábukkal tették, egy hídról a vízbe dobják őket.¹⁾ Tirolban húshagyókedd éjtszakáján szalmával befont kocsikereket gyűjtanak meg a hegy tetején és onnan legörgetik.²⁾ A tűz és a meggyújtásakor keletkező zaj által a tél ártó szellemeit akarják elzavarni és a tavasz szellemeit, fölébreszteni. A kerekeket régente a nap jelképezésére használták; görgetésüket ma napvarázslásnak vélik, mely által a napot arra kényszerítik, hogy azt tegye, amit lángoló képmása tesz, azaz melegítse fel sugaraival a mezőket.³⁾ A mosonmegyei németek már nem ismerik ezt az értelmezést. Az ősrégi ünnepségre már csak a szalmabábuk és a kerék utalnak.

A mai népelet tehát mindenütt a múlt oly cselekményeinek maradványaival van tele, amelyeket a szokás részint új célokra tett alkalmassá, részint pedig mint érthetetlen vagy csupán mulattató gyakorlatokat tart fenn. Mily könnyen veszik és adják ma pl. a csókot, míg a primitív világ emberei hiedelmük szerint az életüket adták vele.⁴⁾ Ha tehát teljesen be akarunk hatolni a szokás szellemébe, mindig magát a szokást kell vizsgálnunk, nem pedig azt az értelmezést, melyet a nép ad neki. A nép ugyanis megelégszik észjárásának megfelelő, egyszerű, sokszor jelképes magyarázatokkal, melyek legtöbbször - önkényesek s így tudományos szempontból értéktelenek. Miért zárják el zsinórral vagy pálcával a lakodalmas menet útját az utcán az esketés után? Mert váltságpénzt akarnak — feleli a heidebodeni. Minek nyújt át a legény kérője a háztűznézés után vagy az eljegyzéskor a menyasszony szüleinek néhány ezüstpénzt vagy más ajándékot a menyasszony számára? Azért, hogy a menyasszony emléket kapjon a vőlegénytől.

A nép egyszerű gondolkodását kielégítik az ilyen magya-

¹⁾ Eugen F e h r l e, Deutsche Feste und Volksbräuche. Berlin, 1927. 37. 1.

²⁾ Uo. 35. köv. 11.

³⁾ V. ö. Eugen Mogk, Die deutschen Sitten und Bräuche. Leipzig, (évszám nélkül), 77. köv. 1.

⁴⁾ Solymossy Sándor, A csók eredete. Ethnographia, 1928. 80.1.

rázatok, amelyek azonban — mint látni fogjuk — önkényesek és alaptalanok.¹⁾

Vannak azonban olyan szokások is, melyek története nem nyújt világos és kielégítő magyarázatot. Azért, ha az etnográfus ezekben is el akar igazodni, az összehasonlító néprajzhoz kell folyamodnia, azaz az egyes eseteket változataikkal együtt összefüggően kell tanulmányoznia, ki kell kutatnia, hogy mennyire hatottak a többi népek szokásai a szóbanforgókra. Ha a német, tehát a mosonmegyei szokásokra is teljes fényt akarunk deríteni, figyelembe kell vennünk más népek hasonló szokásait is, sőt tekintettel kell lennünk — amennyire lehet — a római nép, a kereszténység és Kelet nagy befolyására is.

Számtalan forrásból, különböző körülmények hatása alatt áradt a római műveltség Germániába és átjárta, erjedésbe hozta eredeti mentalitását. Tiberius, Drusus és Germanicus, akik Germániát egészen az Elbáig meghódították, értettek ahhoz, mint kell okos politikával megkedveltetni a germánokkal a római életet. A római kereskedők bejárták Germániát és új áruikkal új világnézetet terjesztettek szerte a nép körében. A germán ifjakat római hadifoglyok nevelték. Mások Rómában szerezték ismereteiket. Maga a német nyelv a legfőbb tanúja annak, mekkora hatása volt a római műveltségnek a germánságra.²⁾ Természetesen a népszokások sem maradtak érintetlenül, bár lényegükben nem változtak meg, hanem megmaradtak eredeti germán sajátosságoknak. Már Dio Cassius, Ammianus Marcellinus is megemlékeztek arról, hogy a germánok feltűnően sok római szokást fogadtak be.³⁾ És hogy e két író igazat mond, a mosonmegyei lakodalmas szokások tárgyalása közben helyel-közzel mi is ki tudjuk majd mutatni.

A római hatás után a kereszténység okozott nagy átalakulást. A germán lélek meghódítása sok munkát és türelmet követelt. A szenvedő Isten fogalmát nehéz volt megérteniök, de emlékeztek még Balderre, a haldokló tavaszi istenre és Siegfriedre, akit a gonoszság követelt áldozatul. A kereszténység sokkal türelmesebb volt a kevésbé művelt germánok, mint

¹⁾ V. ö. Julius L i p p c r t, Christentum, Volksglaube und Volksbrauch. Berlin, 1882. 488. köv. 11.

²⁾ V. ö. Mogk, i. m. 14. köv, 11.

³⁾ Uo. 12. 1.

a rómaiak iránt, sőt sokban alkalmazkodnia kellett a germán pogányság életkörülményeihez, ami természetszerű szükséglet volt, amely még ma sem kerülhető el, ha valamely vad nép megtérítéséről van szó. A hithirdetők legelőször is kereszténnyé tették a germán istenek ünnepeit. Majd a szenteknek áldozták a germánok szent forrásait, folyóit és fáit, melyekben azok isteneiknek lakóhelyét tisztelték. Ennek az lett a következménye, hogy sok szentet a germán istenek képére alakított át a nép képzelete. ¹⁾ A pogány istenek viszont gonosz lelkekké, manókká változtak, a pogány papnők boszorkányok, a pogány papok varázslók, garabonciások lettek,²⁾ a pogánykor nehézkes, bamba óriása pedig a középkor komikus ördögére ruházta át jellemvonásait.³⁾ így alakította át a kereszténység a germán pogányságot, míg az otthagya nyomát a keresztény élet igen sok mozzanatában, ma már csak alig észrevehető, halvány emlékjel gyanánt. Így lehet az, hogy a keresztény korban is lelünk még a germánok között némi pogányságot, melynek nyomait a jelenkor is őrzi és babona vagy értelmetlen szokás alakjában a heidebodeniek életében is fennmaradt.

A rómaiakon és a kereszténységen kívül a kereszties hadjáratok is hatottak a német nép életére. A nagy lelkesedés, amely Németország minden falujából a csodás Kelet felé húzta a német harcosokat, sok irányban a nép életét is átalakította. Természetes, hogy ily körülmények között a német szokások is megérezték Kelet világnézetének illetését. Ezen hatás nyoma a heidebodeni németeknél is föllelhető, főképen mondáikban.

E néhány bevezető gondolatnak, további fejtegetéseink ez irányelveinek előrebocsátása után áttérünk a mosonmegyei lakodalmi szokások tárgyalására. Nemcsak szokásokat akarunk tehát adni, hanem az új összehasonlító néprajz szellemében történetükre is némi fényt akarunk deríteni. A fontosabb szokások segítségével a mosonmegyei németség eredetére is rá fogunk világítani. S bár importált, idegen kultúrkinset szándékozunk a feledés homályából kiemelni, nemzeti célt vélünk

¹⁾ V. ö. G. G r u p p, Kulturgeschichte des Mittelalters. Stuttgart, 1894. I. k. 189. köv. 11.

²⁾ Uo. 192. 1.

³⁾ Solymossy Sándor, A nagyharsányi hegy mondája. Eihnographia, 1921. 85. 1.

vele szolgálni, mert „ha tekintetbe vesszük a kultúrelemek általános csereberéjét, a hatások és kölcsönvételek folytonos egymásbajátzását, maradandó érvénnyel csak akkor tudjuk a magunkét, a mi eredeti kultúrkincsünket megállapítani, ha a közējük férközött idegen elemeket képesek vagyunk felismerni és kiselejtezni.“¹⁾ Ezt pedig a Magyarországon nagy számban élő németiség néptudományi anyagának ismerete és ismertetése nélkül nem tudjuk elérni.

2. A közeledés.

A falu emberének életében talán a lakodalom a legmozgalmasabb esemény. Egészében ugyan egységes, hatalmas látvány, mégis számos, gazdag színezésű mozzanatra oszlik. Egymást váltják a nép humorának megnyilvánulásai s a gyakran durva, szabados élcek, megcsontosodott szertartások, ősrégi szokások és mai todalékok, érzelmes és mélységes jelképes jelenetek. A rokonok, barátok, sőt még a szomszédok is mind ott vannak, hogy emeljék, növeljék az ünnepség fényét; alig akad olyan valaki szerte a faluban, kinek része ne lenne bármilyen módon is abban. A lakodalom, mely ily módon a nép ünnepévé lesz, fokmérője lehet a vidék lelki gazdagságának is.

A Heideboden lakói elég fiatalon házasodnak. A szorgos szülők ezért már korán kiszemelik gyermekük jövődöbelijét. Figyelmük elsősorban a paraszti értelemben vett jó származásra, földre, vagyonra irányul; a gyermekek vonzódását vagy ellenszenvét csak másodsorban tekintik irányadónak. Gyakran már a gyermekeket is eljegyzik egymással. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a Heidebodenen minden házasságot szerelem nélkül kötnek.

A gyermek- és ifjúkor méltán legszebb szakasza az ember életének. Szívéhez férközik a templom, az iskola, a falu, megismeri a serdülő ifjú a munkát, a falusi élet játékait, ünnepségeit, megtanulja mindazt, ami jövődö céljához szükséges, megismerkedik végül jövődö hitvestársával is.

Ismerkedésre bőven nyílik alkalom. A játszótér, a zöld mező, az aratás, a templomba vezető út, évfordulók és a tánc is, megannyi jó alkalom az ismerkedésre. A tollfosztás, a ten-

¹⁾ Solymossy Sándor, Az etimológia tárgyköre és módszere. Ethnographia, 1926. 19. 1.

gerihántós alatt, a téli esték fonóiban szövődik a barátság egyre jobban. Tréfálnak, énekelnek, incselkednek; vidám, pajzán jókedv pezsdül, móka járja és a barátságból lassacskán szerelem fejlődik. Az ilyen összejövetelektől a szülők sem idegenkednek, sőt előmozdítják azokat, különösen ha olyan leány van a háznál, akiről már megállapították a hozzáértők: „Sie kann schon heiraten, weil sie Brot backen und Strudel machen kann.“

A legény csak akkor járhat leányos házhoz, ha már fel van véve a legények társaságába, a Burschenschaftba. A felvétel 17—18 éves korban megy végbe a falu vendéglőjében. Ez alkalommal a felvett legény társainak egy negyed akó bort (ein Viertel Wein) fizet, melyet Ausstandsviertelnek neveznek, mert ezzel lép az ifjú a gyermekkorból a legénysorba. A felvétellel jogot nyer a falu nyilvános multságain való részvételre is.

Ha a legény megbizonyosodott választottja vonzalmáról, esti látogatásokkal teszi szorosabbá a barátságot. Ez a Fensterln. Legtöbbnyire egy dallal kezdődik:

An Sprung über die Gasse, an Juchaza,
An Klopfer an dein Fensterl schöns Dierndrl.
Schöns Diernderl mach auf, tu mi cini lossn,
Lass mi nit so lang stehn auf der kolten Gossn. ¹⁾

Az ének után néha maguk a szülők nyitják ki leányuk szobájának ajtaját. Ha talál már ott valakit a vőlegényjelölt, bírókra kel vele. E látogatások eredetileg ártatlan multság-számba mentek. Egy-két negyedóráig elbeszélgettek egymással a szerelmesek, aztán a legénynek búcsúznia kellett. E szokás gáncsolói a következő választ kapták Svájcban, ahol a múlt század végén még tartotta magát e szokás: „Die Herren verstehen das nicht; sie halten den Kiltgang (így hívják ott az ilyen esti látogatásokat) nur deshalb für böse, weil sie nicht imstande waren auf ehrliche Weise bei einem Mädchen zu weilen.“ ²⁾ Időjárával azonban csakugyan történtek visszaélések. Hajdan szerte Németországban ³⁾ s a Heideboden lakói között is élt e szokás, ma már ritka az a szülő, aki megengedné. Este a leány

¹⁾ Lang József földműves (Mosonszentpéter) feljegyzése.

²⁾ Mogk, i. m. 29. 1.

³⁾ Karl Wein hold, Die deutschen Frauen in dem Mittelalter. Wien, 1851. I. k. 237. 1.

legfeljebb az ablakból szólhat a legénnyel. Erre is engedélyt kell kérnie.

A búcsúkon és farsangi multságokon csak választottjával táncol a legény. A kitüntetést Szt. István vértanú napján (dec. 26.) azzal hálálja meg a leány, hogy házuk előtt nyilvánosan megvendégeli táncosát. E napon van ugyanis az úgynevezett Beugelreiten. Minden legény szép lovat szerez maga alá, kedvese háza elé vágat a Beugelért (ez karika alakú, jókora kalács), melyet tarka szalaggal táncosa lovára köt a leány. A legény még megiszik egy pohár bort, azután néhányszor végigvágat a falun, majd a kocsmába tér s elfogyasztja ott az ízes kalácsot. Táncmultság zárja be ezt az ősi Frigg- vagy Woddankultuszra emlékeztető szokást.¹⁾ Ez az első nyilvános multság Katalin napja (nov. 25.) óta. Az őszt akkor ünnepélyesen eltemették (Herbsteingraben) és félretették a közelgő ádvent miatt egy időre a hegedüket: „Katharein sperrt die Geigen ein“ — tartja a mondás.

A szerelem, az életkedv, a bensőséges ragaszkodás, a választott vonzalma fakasztotta öröm számtalanszor megnyilvánul apró, négy soros versikékben és vidám, kedves hangulatú népdalokban. A heidebodeni szerelmes pl. így enged folyást örömének:

Mein Dicrnderl ist mein Leben,

Mein alles in der Welt,

Ich möcht's gern heiraten,

Es fehlt mir nur das Geld.²⁾

A szakítás lesújtó:

Ach! auf der Welt gibt es sehr viel Leiden,

Doch kein's so gross, als vom Dicrnderl scheiden.³⁾

Majd ismét felcsendül a szerelmes éneke:

Aus deinen blauen Äugen strahlt die Liebe,

Aus deinem treuen Herzen sanfte Triebe.

Wenn du wüsstest wie ich so sehr dich liebe,

Bei dir allein kann ich nur glücklich sein.⁴⁾

¹⁾ V. ö. Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Wien, 1888. Alsó-Ausztriát tárgyaló kötet, 217. 1.

²⁾ Lang József mosonszentpéteri gazda feljegyzése.

³⁾ Lang Pál mosonszentpéteri földműves kéziratos verseskönyvéből.

⁴⁾ Kern József mosonszentjánosi földműves kéziratos verseskönyvéből.

Szépek a következő sorok is:

Liebst du nur Reichtum,
so liebe nicht mich,
Denn jeder auf Erden
ist reicher als ich.
Liebst du nur Liebe,
so liebe nur mich,
Denn niemand auf Erden
liebt dich so wie ich.*)

A hűtlenség se ritka:

Warum schlägt dein Herz nicht mehr für mich,
Warum tust du mich in Stille hassen,
Warum bin ich jetzt nicht mehr für dich ?²⁾

Ha a sors erős keze mindörökre szétszakítja a gyengéd szálakat, így panaszkodik az elhagyott:

Ava Dicrnderl dein trutzigs Gschau wird davongchn,
Wenn du einmal bei mein Kreuzerl, beim Graberl wirst stehn,
Beim Kreuzerl, bei mein Graberl wirst wana um mi,
Fürs aufrichtige Herzerl, was i ghabt hab für di.³⁾

3. A megkérés (Anklopfen). Eljegyzés (Abrede vagy Versprechen). Az álmenyasszony (Falsche Braut). Nászajándékok.

A bensőséges szerelemnek rendesen megkérés a vége, A heidebodeniekre is vonatkozik Mogk mondása: „Eine ideale Liebe, wie sie die Literatur unserer modernen Zeit öfter darstellt, ist dem germanischen Geiste ebenso fremd, wie es jene Liebeständeleien mit verheirateten Frauen sind, welche die mittelhochdeutschen Lyriker unter dem Einflüsse romanischer Sitte in ihren Gedichten zum Ausdruck bringen.“⁴⁾ Nem a legény, hanem egy meghatalmazottja kéri meg a leány kezét. A Heidebodenen B i 11 m a n n (Bittmaon) a leánykérő neve. Feladata elég nehéz, mert ő intézi a parasztlakodalom minden ünnepi aktusát. Az alkalmas Bittmann jó emlékezetű, kiválóan ismeri a lakodalmas szokásokat, tréfás, humoros, ügyes ember,

¹⁾ Lang Pál idézett kéziratából.

²⁾ Mayer György mosonszentjánosi gazda kéziratosa verses-könyvéből.

³⁾ Kern József idézett kéziratából.

⁴⁾ I. m. 27. 1.

aki nemcsak a közönséges, a lakodalmakon faluszerte dívó formások között vezeti az ünnep folyását, hanem a vendégeket is mulattatja, a kínos szüneteket áthidalja tréfáival, dőre legénykedések láttára nem veszíti el lélekjelenlétét, vígságban, komoly dologban egyaránt gátra termett.

Rendes körülmények között este szokott elmenni a leány szüleihez begehren, anklopfen, azaz Freundschaft, Verwandtschaft schliessen. Azért megy este, hogy az esetleg kedvezőtlen eredmény miatt nyílt utcán ki ne nevéssék. Nem a megkérésen kezdi. Ügyes beszéddel érti a módját, kerülő úton vág célja felé, tér megbízója erényeinek s vagyónak nem éppen fukarszavú méltatására. Ha az apa még nem tudott a látogatás valódi céljáról, ekkor veszi tudomásul s ha kedvére van a vő személye, kezet ad a kötendő frigyre.

Néhány nap múlva ismét látogatóba megy hozzájuk a Bittmann, de már a Beistand kíséretében és formálisan is megkéri a leány kezét. Háromszor ráüt botjával a szobában a mestergerendára és ilyenképp kezdi beszédét:

„Gelobt sei Jesus Christus! Ich bitt' den Vetter und Mahm, sic wollen mir und meinem Beistand nichts für ungut haben, dass wir euch so spat tun überlaufen. Ich werde geschickt von dem Mitnachbar ') N. N. und von seiner lieben Hauswirtin, wie auch von ihrem Sohn N. N. Sic lassen euch um Gottes Willen ansprechen um euere liebe Tochter zu einer christlichen Ehewirtin; wenn aus beiderseits Freundschaft eine eheliche Heirats* abred gemacht werden könnte, so wäre der Junggesell besonnen, sie christlich zu lieben und zu ehren als seinen eigenen Leib.“²⁾

A leánykérést az eljegyzés, az Abrede vagy Versprechen követi. Eléggé általánossá lett szokás szerint a megkérést követő vasárnap délutánján történik ez a menyasszony szüleinek a házában. A Bittmann meghívására a kitűzött időben egybe gyűlnek a vőlegény rokonai, kivéve őt magát. Kölcsönös üdvözlések után letelepednek az asztalok körül. A Bittmann ekkor

¹⁾ A gazda neve a vagyontalan zsellérral szemben.

²⁾ Mayer György mosonszentjánosi földműves kézírata nyomán.

a következő szavakat intézi a menyasszony szüleihez, illetve azok megbízottjaihoz:

„Ich biti' die Herren und die Befreundung, sie wollen uns eine Antwort (Anrede) oder zwei nicht für ungut haben; weiter werden sich die Herren wohl wissen zu erinnern, dass wir beide Männer (ich und mein Beistand) vor wenigen Tagen sind ausgeschickt worden von dem Mann und Mitnachbar N. N., wie auch von seiner lieben Hauswirtin und auch zugleich von seinem lieben Sohn N. N. zu dem ehrengachten¹⁾ Mann und Mitnachbar N. N. und haben gebeten um seine liebe Jungfrau Tochter N. N. So ist uns auf unser freundliches Bitten und Begehren der heutige Tag gegeben worden. Wann könnt ein christlicher Heiratskontrakt beschlossen werden, so wär' der Junggesell dahin besonnen, seinem christlichen Vorhaben ein eheliches Vollziehen zu tun. Was aber das Heuratsgut anbelangt, das können wir den ehrsamem ¹⁾ Herren noch nicht versprechen, weil wir nicht wissen, was die ehrsamem ¹⁾ Herren von uns begehren werden. Also bitten wir die Herren und Befreundte, sie wollen uns entdecken, was ihr Begehren sei.“²⁾

Ezután megkezdődik az eljegyzést bevezető és sokszor 5-6 órahosszat is elhúzódó vagyoni megbeszélés. Ha végül is egyezsége jutnak, megszerkesztik a házassági szerződést (Ausnahmskontrakt), melyet rövid idő múlva a közjegyzőnél hitelesíttetnek. A szerződés magában foglalja a vőlegény vagyonának és a menyasszony hozományának nagyságát, továbbá az Ausnahmot, a vőlegény szüleinek megélhetéséhez szükséges javakat. Ritka eset ugyanis, hogy a heidebodeni egész vagyonát a fiatalokra hagyja s maga nyugalomba vonul. „Zoich di mit aus, bevor du schlofa (= sterben) gehst“ — tartja a heidebodeni mondás. Rendesen még 5—10 évig maguknak tartogatják az öregek a birtokot s csak akkor engedik át, amidőn a betegség vagy az öregség kiveszi a kezükből a munkát. Az átadott vagyon (Lohn) fejében adja ki a fiatal pár a házassági szerződésben kikötött Ausnahmot, a szülők mindennapi kenyerét.

¹⁾ Az iskoladrámák idejére emlékeztető udvariaskodó kifejezésekkel v. ö. lentebb a függelék.

²⁾ E d w e 11 Lajos földműves (Mosonszentjános) kézírata nyomán.

A vagyoni ügyek elintézésével a Bittmann veszi át a szót: „Die ehrsamen Herren werden sich in guter Massen wohl wissen zu erinnern, dass der ehrengachte N. N. und seine liebe Hauswirtin uns hat ausgeschickt als Bitt- und Werberslcut zu dem ehrlichen Mann N. N., wie auch zu seiner lieben Hauswirtin und hat sie lassen ansprechen um ihre liebe Jungfrau Tochter dem Junggesellen zu einer Kon¹⁾ und Hauswirtin. Weil aber nunmehr aus beiderseits Freundschaft eine eheliche Heirat und Freundschaft ist gemacht und beschlossen worden, so begehrt der Jungherr Bräutigam von seiner Jungfrau Braut ein christliches Denkzeichen, ein Büschel²⁾ samt einem Fatzenetcl, ³⁾ damit er kann wissen, dass er eine verlobte und versprochene Jungfrau Braut hat bis auf des Priesters Hand und Kopulation.“⁴⁾

A Bittmann és társa ezután megkapja az óhajtott emlékeket, a csokrot vagy a virágfüzért, a selyemkendőt vagy egy-két díszszebkendőt, melyet a vőlegény házához visznek és ily szavak kíséretében adnak át annak:

„Mein lieber Jungherr Bräutigam! Weilen du uns nunmehr hast ausgeschickt als Biti·« und Werberslcut und ist aus beiderseits Freundschaft eine gemacht worden, so hat die Jungfrau Braut süst⁵⁾ ihrem lieben Jungherrn Bräutigam ein Fafznefel samt einem Kränzlein geschickt zu einem Gedenk, damit du sollst wissen, dass du eine verlobte und versprochene Jungfrau Braut hast bis auf des Priesters Hand und Kopulation.“⁶⁾

Ezután a vőlegénnyel együtt vizatérnek a Versprechungshausbaés a menyasszonyt elkérik a vőlegény számára. A menyasszony azonban nincs sehol; elbújt. Helyette egy álmenyasszonyt (falsche Braut) vezetnek a vőlegény elé. Ez egy csúnya vénasszonynak felöltöztetett személy, aki azzal

¹⁾ Kon vagy Konc = feleség.

²⁾ Csokor, bokréta, melyet a vőlegény az esküvőig a kalapján visel.

³⁾ Fatzenetcl v. Feizn = kendő.

⁴⁾ R. Sztachovics, Braut - Sprüche und Braut Lieder auf dem Heideboden. Wien, 1867. 5. köv. 1.

⁵⁾ Az imént.

⁶⁾ Mayer György idézett kézirata nyomán.

dicsekszik, hogy a vőlegény benső barátságára méltatta őt s mindenféle, állítólag tőle kapott, tréfás ajándékkal hozakodik elő. Alaposan ki van tömve s a vőlegénnyel való nagy vita közben egy rossz cserépfazekat dob köténye alól a vőlegény lábaihoz. Ez a cserépedény, mely természetesen darabokra törik, a vőlegénytől kapott ajándékokat jelképezi. A menyasszonycsere még néhányszor megismétlődik, míg végre előkerül a valódi.

Manapság ez csak a vőlegény megréfálása, amely sok nép-nél előfordul, így pl. a délszlávok, vendek, bretagneiak, svédek, déltiroliaiak, svájciak, románok között. ¹⁾ Ezen eljegyzési és lakodalmi szokást, (mert még a lakodalomnál is előkerül) Ovidius Pástijában (111. 675.) elbeszélte Amor Perenna történetével hozzák összefüggésbe. M a k o l d y Sándor az ősi menyasszonyrablás maradványait gyanítja benne.²⁾ Helyes magyarázatát a csehországi németiség ama hitében leljük, hogy az álmenyasszony bojt és szerencsétlenséget tart távol az igazi menyasszonytól.⁸⁾ Mármost milyen bajról lehet itt szó? Erre az általános néphit ad feleletet, mely szerint a házasságkötés ellen küzdő rossz szellemek azon vannak, hogy a frigy ne jöhessen létre. A menyasszonycserével tehát tulajdonképpen nem a vőlegényt akarják csalódásba ejteni, hanem a leselkedő rossz szellemeket hagyják bizonytalanságban az igazi menyasszony személye felől,⁴⁾ hogy ártalmára ne lehessenek.

Midőn végre megjelenik az igazi menyasszony, a vőlegény helyett a Biltmann kezdi a szót:

„Erstens versprechen wir alle Treu und Ehr. Zweitens eine aufrichtige Freundschaft. Drittens einen Jungge-seilen, der nie mit einer anderen verliebt oder versprochen war“. ⁵⁾

¹⁾ Georg Busch an, Die Sitten der Völker. Stuttgart, 1916.

III. k. 355 cs 361. 11., A. Bock, Hochzeitsbräuche in Hessen und Nassau. Z. V. f. V. 1903. 287. köv. 11.

²⁾ A nőrablás és rablópóráz szimbolikus maradványai hazánkban. Ethographia, 1922. a 60. l. jegyzete.

³⁾ Alois John, Sitte, Brauch und Volksglaube im deutschen Westböhmen. Prag, 1905. 128. l.

⁴⁾ E. Fehrle, i. m. 95. l. és R. Hartmann, Die falsche Braut in der schwäbischen Türkei. Deutsch-ung. Heimatsblätter, Budapest, 1931. 57. l.

⁵⁾ Mayer György idézett kéziratából.

Szavaira a Brautausgeber (Brautbeistand) így felel:

„Zum ersten versprechen wir eine ehrlich aufrichtige Freundschaft. Zum änderten alle Lieb, Treu und Ehr. Zum dritten, dass du (itt a menyasszonyra mutat) mit keinem andern verliebt und versprochen bist“. ¹⁾

A vőlegény ekkor átadja menyasszonyának az ajándék-pénzt (Ehegeid); gazdagoknál régebben arany-, szegényebbeknél ezüstpénz, rendszeren 2—3 forint vagy korona járta.

A házasság ezen ténykedéssel ősi szokás szerint már meg volt kötve. Ugyanis hajdan a férfi úgy rabolt magának feleséget. Később úgy vette. E szokás a középkorban székében megvolt. ²⁾ A házasulandó leányt máig is eladónak, a legényt pedig vő (vevő-) legénynek nevezi a magyar ember.³⁾ Németországban a középkor végén is járta még a szólás: „ein Weib kaufen.“ ⁴⁾ E kifejezések nyomán nyilvánvaló az, hogy hajdan nem adták ingyen a leányt. A germán legény Tacitus szerint ajándékokat adott menyasszonyáért: numera non ad delicias muliebres quesita nec quibus nova nupta comatur, sed boves et frenatum equum et scutum cum framea gladiisque.⁵⁾ Siegfriednek Brunhildát kellett Kriemhildáért legyőznie. Az ófrank leány egy solidust és egy dénárt kapott; Dél-Szászországban 1850 táján gyűrűváltás helyett tallért váltottak; Iglón még ma is ezüstpénz járja.⁶⁾ A Balkánon a legújabb időkig formális nővásárlás dívott, sőt néhány évtizede még a menyasszonyrablás sem volt ritka.⁷⁾ A vőlegény ajándékát (Ehegeid) szerencsepénznek tartja a nép (a heidebodeni is, mint már fentebb említettük) és akkor is a menyasszonyé marad, ha az eljegyzés felbomlik. A menyasszony vagy rokonai megajándékozásában azonban az ősrégi menyasszonyvétel maradványait

¹⁾ Uo.

²⁾ We in hold, i. m. I. k. 295. 1.

³⁾ V. ö. Ipolyi Arnold, Magyar mythologia. II. kiad. Budapest, 1929. II. k. 309. 1.

⁴⁾ Grimm, Deutsche Rechtsalfertümc. I. kiad. I. k. 421. 1.

⁵⁾ Germania, 18. cap.

⁶⁾ Bock, i. m. 290. 1.

⁷⁾ Solymossy Sándor, A líra és epika eredetéről. Ethno'graphia, 1907. 20. köv. 1.

látják a néprajzírók. ¹⁾ Ezen ajándék Tacitus korában ló, szarvasmarha vagy fegyver volt, ma kisebb-nagyobb összegű pénz vagy gyűrű, mely utóbbi a rómaiaktól került a germánokhoz és eredetileg, mint pl. Rómában is, csak a vőlegény ajándéka volt.²⁾

A menyasszony megajándékozása után terített asztalhoz ülnek, a vőlegény és menyasszony egymás mellé, és nekifognak a hatalmas tálakon előhozott étel és az öblös kancsóknak kotyogó ital elfogyasztásához s később táncra is perdülnek. A lakoma végén felszólítja a Brautbeistand a vőlegényt, hogy ősi szokás szerint ajándékozza meg a menyasszonyt egy negyed akó borral. Természetesen ez alkalommal is mondások kerülnek elő; ilyen a következő is:

„Meine lieben Bill' und Werbbersleut! Ihr werdet euch in guter Massen gar wohl wissen zu erinnern, dass nunmehr eine Heiratsabrede und aus beiderseits Freund» Schaft eine gemacht und beschlossen ist worden und ein alter Brauch ist gewesen, ein Viertel Wein auf den Tisch zu setzen, so sind wir dahin besonnen, solchen Brauch nicht abzubringen, sondern vielmehr zu befördern, wann uns solches könnst auch erfolget werden.“³⁾

A két Bittmann vagy a vőlegény ezután elmegy a kocsmába és megveszi a menyasszony borát. E szokás is nyilván maradványa a régi menyasszonyvásárlásnak. A menyasszonyt azonban nemcsak rokonaitól, hanem a falu legényeitől is meg kell váltani. Alig fizeti meg ugyanis a két Bittmann illetve a vőlegény a bor óráit, megjelennek a kocsmában a legények, a vőlegény barátai s vezetőjük e szöveget intézi hozzájuk:

„Meine Herren Bittleut! Ich will bitten, sic wollen mir samt meinen Mitkonsorten ⁴⁾ nicht für ungut haben, dass wir uns so viel erlauben, ihnen allhier vorzustehen und vorzulassen. Dann die Herren werden sich wohl wissen zu erinnern, dass allhier ein alter Brauch ist gewesen, dass wenn durch die Bittleut ein Viertel Wein ist abge-

¹⁾ Schrader, Reallexikon der idg. Altertumskunde. Strassburg, 1901. 190. köv. 11; Bock, i. m. 290. 1.

²⁾ Sartori, i. m. I. k. 56. 1.

³⁾ Edw c 11 Lajos idézett kéziratából.

⁴⁾ Társ.

holl worden, ihnen zwei Burschen sind begegnet mit einem Glas Wein und wenig Brot. Stehen auch nicht hier aus Grobheit, sondern aus Ehr und Respektion und sind bitthalber im Namen der ganzen ehrsamten Burschen gekommen, wann sie uns von dem Viertel Wein etwas täten erfolgen lassen. Es ist keine bemusste Sache, sondern ein freier und guter Willen, womit sich die ehrsamten Burschen höchst dankbar erzeigen werden.“¹⁾

Erre nekik is megveszik a negyed akó bort és visszatérnek a menyasszonyi házhoz, ahol az első Bittmann a következő szavak kíséretében teszi az asztalra a bort:

„Weilen nun unser gewöhnlicher Brauch ist, dass wann eheliche Versprechen oder Heiratsabreden gehalten werden, der Bräutigam schuldig sei seiner lieben Braut ein Viertel Wein auf den Tisch zu setzen, wie es auch von ihm ist begehrt worden, also ist nunmehr gegen* wärtiger Bräutigam hin und begehret seine Gebiir und Schuldigkeit. Also er lässt auch bitten die ehrsamten Herren und Befreundte, solches in guter Freundlichkeit unter einander zu gemessen. Gott ehr die ehrsamten Herren“²⁾

Azután egy székre állítja a ház legkisebb fiúcskáját, egy üveg bort ad a kezébe és megkéri, hogy mondja utána a következő felköszöntő szavakat:

„Gesundheit dem Jungherrn Bräutigam und seiner lieben Jungfer Braut; Gott segne und erhalte sic lange Jahre!“³⁾

A borospoharat ezután a fiúcska vagy a Bittmann hátrafelé hajtja a vállán keresztül s midőn az ezer darabra törik a padlón, a következőket mondják:

„Ei, so möge die Heirat ebenso wenig ie rückgängig werden, als ie dieses Glas wieder ganz wird.“⁴⁾

Az eljegyzésnél és a lakodalomnál is gyakori a pohár-

¹⁾ Wa l d h e r r Pál, földműves (Mosonszentjános) kéziratából (1862).

²⁾ S z t a c h o v i c s, i. m. 9. 1.

³⁾ Uo.

⁴⁾ Uo.

törés. A szilánkok a néphit szerint szerencsét hoznak. Az áldozati lakomák végén is összetörték hajdan a használt edényeket. ¹⁾ A hátradobás Bock²⁾ szerint azon régi szokás maradványa, amellyel a szellemeknek áldoztak.

4. Az eljegyzés és a menyegző közötti időköz (Verkündzeit). Óvatossági szabályok. Meghívás a menyegzőre. Egyéb előkészületek. A hozomány. A Brautwagen. A Polterabend.

Az eljegyzés és a menyegző között, a kihirdetés alatt a lakodalom előkészületeivel Foglalkoznak. Az első kihirdetés megtörtént, „die Brautleute wurden von der Kanzel heruntergeworfen.“ E veszélyes időköz óvatosságra készítet. Sok szabály köti a jegyeseket, mert szövetségüket mindenféle veszély környékezi. Ollót, kést. tűt nem ajándékoznak egymásnak, mert elmetszi, keresztülszúrja boldogságukat; a menyasszony nem jelenhet meg a vőlegénye előtt menyegzős ruhájában az esküvő napjáig, mert felbomlanék a kötés stb. Se szeri, se száma az ilyen óvatossági szabályoknak. A nép hite szerint a Beschreien vagy a Berufen is árthat a menyasszonynak; egyéb sem kell, csak dicsérni ragyogó szépségét, viruló egészségét, boldog szerelmét: a szanaszéjjel leskelődő rossz szellemek azonnal megirigylik s ártásóra lesznek. A Beschreien gonosz, irigy, boldogságát megrontani törekvő emberek műve. A jóakarató dicséret is árthat és felkeltheti a rossz szellemek irigységét. Ezért mindig abban fáradoznak, hogy különféle mondásokkal és viszontvárászlással útjában álljanak a Beschreiuung veszedelmének. A talizmánok is erre valók, tulajdonosukat sohasem érheti veszedelem. így védekezik az egyszerű ember, aki mindennek titokzatos jelentőséget tulajdonít s akinek lelkivilága a legnagyobb öröm idején is telítve van misztikummal, fantasztikummal, gyermekes képzeletcsapongással.³⁾

A menyegző előtti vasárnapon hívják meg a vendégeket. A meghívást (L e u 11 a d e n) rendszeren a Bittmannok végzik,

¹⁾ R. Reichardt, Geburt, Hochzeit und Tod im deutschen Volksbrauch. Jena, 1913. 75 l.

²⁾ I. m. 291. l.

³⁾ V. ö. Solymossy Sándor, A csók eredete. Ethnographia, 1928. 75. l.

néha maguk a jegyesek is. A Bittmannok díszesen öltözve járják útjukat. Rozmaring van kalapjukhoz vagy a gomblyukba tűzve, virágos bot a kezükben. A meghívás módjára sajnos hatott már a jelen. Egy-két szó mindössze. A régi szép mondások közül szerencsére ránk maradt egynehány. Mosonszentjános községben pl. a következő járta:

„Gelobt sei Jesus Christus! Ich biti’ den Vetter und die Muhni, sie wollen uns nichts für ungut haben, dass wir euch so spat (so früh) überlaufen. Wir werden geschickt von dem Mitnachbar N. N., wie auch vom Jungherrn Bräutigam und seiner vielgeliebten Braut. Sic lassen euch bitten, wenns täts kommen in ihre Behausung und ihnen das Begleit geben zu der heiligen Kopulation, nach vollendeter Kopulation in das Hochzeitshaus. Alldort wird eine kleine Mahlzeit angestellf werden, und wollt das, was Gott auftragen lässt, verzehren helfen und dabei nehmen einen guten Mut, so lang die Freud’ und Hoch» zeit gewähren tut.“¹⁾

Az utolsó hét másik felében serényen folyik a sütés-főzés. Ezt is sokfajta szabály szerint végzik, mert ha nem sikerül a lakodalmas kalács vagy a kenyér, a házasság nem lesz szerencsés. A vendéglátók anyagi terhét a meghívott vendégek könnyítik ajándékaikkal. Rendesen élelmiszert (tejet, tojást, sonkát, baromfit, lisztet, vaját, cukrot, kávé stb.) küldenek a lakodalmas házba. Minden meghívott küld valamit, ki többet, ki kevesebbet, az egyes családok aszerint, hogy hányán vesznek részt a családból a lakodalmon. Aki nem küld semmit, az vagy nem tud, vagy nem akar elmenni a lakzira. Az ilyet másodszer (1. lentebb) már nem is hívják meg az esküvőre.

A menyegző előtt való napon vagy még korábban, ritkán a következő napon, történik a menyasszony bútorainak és ke-lengyjének átszállítása az új házba. Ez nagy ünnepélyességgel jár. Az átvitel napján egész sereg kíváncsi lepi el a menyasszonyos ház udvarát. A kelengye és a bútorok az udvar közepén vannak két kocsira rakva oly módon, hogy a szekrények, székek, zsámolyok, asztalok, konyhai edények, az ágynemű stb. sokaságát könnyű szerrel mindenki megcsodálhassa. Szembe-

¹⁾ Waldherr Pál idézett kéziratából.

ötlők az ágyak, különösen a menyasszonyi ágy és a rokka. ¹⁾ Puskaropogás és ostorpattogatás közepette végre elindul a menet. Azonban hamarosan meg is áll, mert a kocsis kijelenti, hogy nem tudja, hova kell mennie s hogy a szekér bizony olajozásra szorul; kívánsága sör vagy bor képében hamarosan teljesül is. E jelenet több ízben megismétlődik.

Másként is megállítják a menetet: kötelet, láncot ventnek keresztbe az úton s csak váltságdíj fejében hajlandók útjára engedni.

A menet fogadtatása a vőlegény otthonában érdekes különöségek között történik. A menet vezetője ősrégi német szokás szerint tréfás és komoly elemekből nagy ügyességgel megszerkesztett költeményt tartalmazó iratot (Pass) visz magával. Ebben a hozott tárgyak vannak felsorolva. Amint a kocsi megérkezik, előkerül a vőlegény is és csodálkozó szóval figyeli a szokatlan zaj előidézőit. „Wir kommen von Reisen und Preussen,“ felelik az idegenek és átnyújtják neki útlevelüket. A vőlegénynek meg kell fizetnie ilyenkor a hozott dolgokért. Néhány fillért ad a kocsisnak, de az nem nyúl érte, sőt az ajándékozó szegénységét és szűkmarkúságát emlegeti. Végül is valamivel többet kap s ha a környék hangos derűlsége kíséretében jól kipörölték magukat, megengesztelődnek. A lerakódást szintén sok tréfa fűszerezi. A vőlegény pl. csak úgy veszi át az ágyneműt, ha kijelentik, hogy nincs benne féreg. Ha már minden fedél alatt van, megveti egy vagy több leány — ez szerencsét hoz — a menyasszonyi ágyat (Brautbett-Aufbetten). A szalmazsákba fát, követ, mángorlót, gyúródeszkát csempésznek, a dunyhába forgácsot raknak. E tréfás művelet után, melynél a vőlegény és a menyasszony nincs jelen, lakoma és tánc következik kivilágos-kivirradtig.

A menyegzőt megelőző este egyébként is össze szoktak gyűlni a jegyesek ismerősei a lakodalmas háznál vagy megszoltan a két család között koszorú- és csokorkötésre, illetőleg egy kis búcsúpoharazásra. Jellemző, hogy ezen az estén egyes helyeken a szomszédok gyermekei nagy lármát csapnak, fazekakat zörögtenek, ütögetnek egymáshoz, a legények pedig puszkákat sütögetnek a ház előtt. E zaj nyomán Polterabend

¹⁾ A rómaiak is rokkát vittek a menyasszony után, midőn új otthonába vezették (deductio).

az est neve. Ez a szokás pogány babona nyomait rejti. Ördögi hatalmakat akarnak vele eltávolítani, hogy ne ártsanak a házasságnak. ¹⁾ Ezen eléggé elterjedt szokást legkifejezőbb alakjában Németországban találjuk meg. Itt lárma és mormogás kíséretében ősrégi varázsigékkel száműzik a házból a gonosz lelkeket. Azután gondosan elzárják a ház nyílásait.²⁾ A születésnél és a halálesetnél is megtaláljuk a szellemek lármaival való elűzését. Egyes vidékeken pl. csengetnek a haldokló ágya alatt. ³⁾ A római halottas ünnepen fekete babot szórt a ház feje az életbenmaradottakat meglátogató lelkeknek és ércedények összeverésével űzte el őket.⁴⁾ Samter szerint ide tartozik a harangozás is a temetés alatt.⁵⁾

5. A lakodalom napja (Ehrentag). Templomba-vonulás előtt.

A menet. Az esküvő. Visszatérés a lakodalmas házba.

A menyegzős lakoma.

A kihirdetés idejének leteltével elkövetkezik a menyegző ünnepe. Falun ez rendszeren a pihenés napjaira esik. Leginkább a hamvazószerda előtti és a húsvét és pünkösd között lévő heteket kedvelik, továbbá az őszi búcsúk napjait. A házasok szerencséjére nagy hatással van a nap, amelyen egybekeltek. Vasárnap, hétfő, főleg kedd és csütörtök szerencsét jelentenek. A két utóbbi kedvező voltát a nép ősi hite talán Ziu és Donar miatt hiszi; ők védői voltak a házasságnak. A szerdát teljesen mellőzik, mert a heidebodeni szerint a hét közepe nem nap. A péntek a Megváltó halála miatt nem alkalmas a táncsal és jókedvvel járó mulatságokra. Szombaton vagy ünnep előtti napon sem tartanak lakodalmat, hogy el ne mulasszák a másnapi szentmisét. Az időjárás is fontos. A szomorú, rossz idő veszedelmet jelent az ifjú házasoknak. A holdnak is nőnie kell; vele együtt gyarapszik a vagyon, a gazdaság is.

Egyes helyeken az esküvő reggelén ifjú legények boros

¹⁾ F e h r l c, i. m. 93. 1.

²⁾ O. Schell, Bergische Hochzeitsgebräuche. Z. V. f. V. 10, 162. köv. 1.

³⁾ Samter, Geburt, Hochzeit und Tod. Beiträge zur vergleichenden Volkskunde. Leipzig, 1911. 62. 1.

⁴⁾ Ovidius, Fasti. V. 441. köv. sorok.

⁵⁾ I. m. 62. 1.

üveggel a kezükben újból meghívják a vendégeket. Közben minden eléjük kerülőt, barátot, ismerőst megkínálnak egy-két korttyal. A meghívottaknál is mindenkinek innia kell az üvegből. Mondókájuk Illmicen a következőképpen hangzik:

„Gelobt sei Jesus Christus! Biti' ganz freundlich, sie wollen mir und meinem Mitkonsorten nichts für ungut haben, dass wir sie so früh überlaufen. Da werden wir hcreingeschickt vom ehrlichen Mann N. N., wie auch von seiner lieben Hauswirtin. Sie lassen euch befragen, obs euch noch in guter Gesundheit befinden täfs; cs war ihnen gar herzlich lieb und eine grosse Freude anzu* nehmen. Weiter wenden sie sich bitthalber zu euch, wanns würds kommen in ihre Behausung und täts ihnen das Begleit geben zu der heiligen Kopulation; nach voll* endter Kopulation in das Hochzeitshaus. Da sollen sich die cingladcten Gast' einen guten Mut nehmen, so lang die Freud' und Hochzeit gewährt.“¹⁾

A lakodalmas háznál vagy külön mindkét családnál lassanként egybegyűl a vendégsereg. Ha már mindenki ott van, feltálalják a reggelit (Frühstück), amely ebédnek is beillik. Elköltése után a vőlegény letérdel szülei elé, akik megáldják s szenteltvízzel hintik meg. Ezen ünnepélyes cselekmény után a vőlegény övétől kísérve gyalog vagy kocsin menyasszonya házához indul.

A vőlegény búcsúja is megható, de a menyasszonyé lel-künkbe markol; gyakran az egész vendégsereg sírva fakad. Az áldást a menyasszonykikérés (Brautausbitten) előzi meg. Ez egyes vonásaiban az ősnémet vevőházasságra emlékeztet. Főgondolata az, hogy a Bittmannak beszéddel kell a leányt kikérnie. Mosonszentjánoson a következő szavakkal fejezi ki kívánságát a kikérő:

„Die ehrsamen Herren werden sich wohl wissen zu erinnern, dass wir sind ausgeschickt worden von dem chrengedachten Mann und Mitnachbar N. N., wie auch von seiner lieben Ehewirtin, wie von ihren lieben Sohn und sind hiehr geschickt worden zu dem ehrlichen Mann und Mitnachbar N. N., wie auch zu seiner

¹⁾ Sztachovics, i. m. 10 l. A mondóka változata az előző fejezetben közölt mosonszentjánosi meghívónak.

Ehewirtin und haben bei ihnen geworben um ihre liebe Jungfrau Tochter N. N., für den Junggesellen zu einer Ehewirtin. So ist unsere Jungfrau Braut versprochen worden bis auf des Priesters Hand und Kopulation, wie dann auch ein eheliches Versprechen ist angestellt worden und ein bestimmter Hochzeitstag auserwählt worden, und dass dieser der heutige sein soll, so ist der junge Herr Bräutigam samt seiner Freundschaft allhier und ist des Willens seine Braut zu führen von Haus zur Kirche und alldort bei dem hochwürdigen Herrn Pfarrer zusammengeben lassen, wie es einem Jungherrn Bräutigam und Jungfrau Braut wohl ansteht und gebührt.“¹⁾

Rövid, beleegyező válasz után megismétlődik az álmenyasszony jelenete. Ezt a menyasszony megáldása és megható búcsúja követi. Sírva a küszöbre térdel; bocsánatot kér elkövetett hibáiért és szülei áldását kéri; azok meghintik szenteltvízzel s könnyes szemmel teljesítik kívánságát. Majd mindenkivel kezét fog a menyasszony, amiben vőlegénye is követi.

A vendégek serege ezután gyalog vagy kocsin a templomba megy. A zenét még a legszegényebb menyasszony sem nélkülözheti. A menet élén a zenészek után rendszeren a menyasszony halad a Brautführer kíséretében vagy a Bittleute, utánuk a vőlegény egy koszorúslánnyal, majd a többi vendég. Valamennyien ünnepélyesen, díszesen vannak öltözve. A menyasszony ruhája a vasárnapi öltözéssel sokban megegyezik. A szegényeké egyszerű, fekete szövetruha köténnyel, a módosabbaké drágább kelméjű, rendszeren nehéz sötétkék vagy fekete selyem. A gazdagok újabban szívesen cserélik fel a fekete menyasszonyi ruhát a divatosabb fehérrel. A menyasszony fejét mirtus- vagy rozmarinkoszorú ékesíti, piros szalagokkal vagy fátýollal, mely utóbbi mindinkább tért hódít. Ha már nem lány a menyasszony, nincs joga a hajadonok koszorújához. Ehhez sok babona fűződik. Éjfél előtt nem teheti le, mert szerencsétlenség éri a házasságot. Más leány nem próbálhatja fel, mert nem megy férjhez stb. A menyasszonyi koszorú és a fátýol nem germán, hanem római eredetű; a kereszténység közvetítésével került Németországba.²⁾ A vőlegény öltözéke egy-

¹⁾ E d w e 11 Lajos idézett kéziratából.

²⁾ Sartori, i. m. I. k. 80. 1.

szerűbb. Fekete szövetkabát s hosszú, fénylő csizmába dugott, szépen simuló szövet- vagy szarvasbőrnadrág hímzett virágokkal ékesítve. Kalapján rozmarin-ág s piros szalagok. Piros szalagokat és virágokat kap a többi férfi-résztevő is. A koszorúslányok öltözéke hasonló a menyasszonyéhoz.

A heidebodeni lakodalmások szeretik a piros szalagokat. Hogy miért, maguk sem tudják. S a m t e r úgy magyarázza, hogy a piros szín az új otthon isteneinek hozott áldozat. ') A mohamedánok Gujaratban pl. kecskevérrel kenik meg a menyasszony cipője talpát, amidőn először lépi át vőlegénye házának küszöbét.²⁾ Legtöbbnyire azonban piros festékekkel helyettesítik a vért. Indiában pl. cinóberrel festik meg a menyasszony szemöldökeit.³⁾ Ezen párhuzamos szokások nyomán megértjük a heidebodeni piros szalagok jelentését: a piros itt is a vért helyettesíti, tehát áldozat. A menyasszony hajdan feláldozta magát jelképesen vőlegénye háza isteneinek, akiket meg akart nyerni magának.

A templomba vezető úton fakasztja legbujább virágait a babona. Szerencsétlenség már az is, ha kocsí akasztja meg a menetet, vagy valamely állat szalad keresztben át az úton. Gyakran megnyilvánul az az ősrégi hit is, hogy a gonosz szellemek útközben is árthatnak a lakodalmas párnak. Ez ellen erős illatú füveket: rozmarint, köményt stb. visznek magukkal. Az úton, lehetőség szerint, a földre kell nézniök, hátratekinteniük nem szabad. Oka — amint mondják — az, hogy aki hátranéz, más után is érdeklődik és hamar hűtlenné válik. Ez azonban csak népies magyarázat. Egy régi görög szólás így figyelmeztet: „Ha elhagyod házadat, vissza ne fordulj, mert mögötted vannak a gonosz szellemek.“⁴⁾ Ez a szólás világos magyarázatot ad a tilalom okáról. Hasonlóan kell a házasságnál, keresztelésnél és a temetésnél való körülnézés tilalmát is megmagyarázni; itt-ott ugyanis még a keresztelésnél és a temetésnél is fennáll e tilalom.⁵⁾ Ebben leli magyarázatát a

1) I. m. 1F5. köv. 11.

2) Uo. 185. 1.

3) Uo.

4) A „Verein für Volkskunde“ jegyzőkönyveiből. Z. V. f. V. 1903. 128. köv. 11.

5) Samter, i. m. 14F. köv. 11.

menyasszony letakarásának szokása is egyes népeknél, mely letakarásnak maradványa a nálunk székében használt fátyol: a gonosz szellemek elveszítik káros hatalmukat, mert nem ismernek az elburkolt menyasszonyra.

A gonosz szellemeket ősi szokás szerint fegyverrel is el lehet üzni. Umbriában pl. a jégeső ellen éles tötéssel a fellegek közé lönek; ez a felhőkön ülő s a jégesőt lebecsajtó gonosz szellemeknek szól.¹⁾ Az Odysseiában Odysseus az áldozati vértől karddal veri el a szellemeket.²⁾ A gonosz lelkek elűzésének e módja a házasságnál is megvan. Az indus házasság szertartásainál pálcikákat vagy nyilakat lönek a levegőbe, hogy keresztüllőjék velük a gonosz szellemeket.³⁾ Norvégiában, Angliában, Olaszországban, Németországban és másutt pisztolylövések hangzanak a templomba vivő úton.⁴⁾ A Heidebodenen is járja e szokás; ha sokat lövöldöznek, szerencsés lesz a házasság — mondják. Ez a magyarázat természetesen nem fogadható el. Hasonlóan M a k o l d y véleménye sem, aki ebben a szokásban a régi menyasszonyrablás nyomait gyanítja.⁵⁾ Mert e szokás nemcsak a házasságnál van meg, hanem a születésnél és temetésnél is; a lövöldözés tehát csakis a szellemeknek szólhat.

Az esketés szertartása alatt a babona szinte a vallásos tartalom fölé emelkedik. A jegyesek szorosán egymás mellé állnak az oltár előtt, hogy a viszálykodás ne léphessen közéjük. Amelyikük felén jobban lobog az oltár gyertyájának lángja, az lesz az úr a házban. Ha mindkét oldalon egyforma a láng, veszekedés lesz közöttük az elsőbbségért; ha nyugodt, akkor a házasság is békés lesz; ha egyikük oldalán rosszabbul ég, az hamar meghal.

Mosonszentjánoson még nemrég az egyik nyoszolyóleány rozmarinkoszorút tett az esketés előtt a vőlegény fejére. A koszorút a szertartás végén levették és selyemkendőbe takarva hazavitték.

Szokás az is némely helyen a Heidebodenen, hogy bort

¹⁾ Uo. 40. 1.

²⁾ XI. é. 48. sor.

³⁾ Sartori, i. m. I. k. 84. 1. 21. jegyzet.

⁴⁾ S a m l e r, i. m. 44. I.

⁵⁾ I. h.

visznek magukkal a templomba. Az esketés végén a pap megáldja a bori s ő vagy a sekrestyés megkínálja az ifjú párt és a jelenlevőket. Ez nemcsak a kánai menyegző emléke, hanem orra is szolgál, hogy a közös pohárból vagy üvegből való ivás a közös örömök és fájdalmak kelyhére emlékeztesse az ifjú házásokat. A Johannissegen e szokása egyébként a régi germán Minnetrunkra is emlékeztet.

A templomból kijövel szerencsét kívánnak a házassághoz. A lakodalmas házba nem mindenütt térnek azonnal vissza. Szép szokás némely helyen, hogy az ifjú házások a temetőbe mennek, megemlékeznek a már elhalt szülőkről és csak azután mennek haza. Hazafelé menet nem szabad a menyasszonynak nevetnie, mert sírni fog a házasság alatt. Mielőtt belépének, a ház falához vagy ajtajához vágják a megürült boros üvegeket. Ha sok a cserép az esküvő napján, az szerencsét vagy pénzt jelent. A házba való bevonuláshoz régen sokféle szertartásos cselekmény fűződött. Az ajtó pl. rendesen zárva volt. A vőlegény kopogtatott és felelt a belülről intézett kérdésekre: kik vagytok? mit akartok? Bebocsátást kért, azonban csak hosszas szóváltás után adták meg neki. Benn azután átadja a Brautführer a menyasszonyt a vőlegénynek s ily szavakat intéz mindkettőjükhöz:

„Mein lieber Jungherr Bräutigam! ¹⁾ Hier hast du deine vielgeliebte Jungfrau Braut, die ich hab' geführt in das ehrwürdige Gotteshaus zu des Priesters Hand und Kopulation und nach der heiligen Kopulation wieder zurück in das angestimmte Hochzeitshaus und allda übergeb' ich dir sie aus meiner Hand in deine Hand und wünsch' euch viel Glück zu dem heiligen Ehestand. Amen.“ ²⁾

Ezután a fényes lakoma következik. Ez rendesen a vőlegény otthonában megy végbe a középkor és Németország legtöbb vidékének szokása szerint. ³⁾ A lakománál is szigorúan ragaszkodnak a bevett szabályokhoz, mindenekelőtt az elhelyezkedésben. Több 8—10 személyes asztalt terítenek meg. Az „urak asztalánál“ (Herrentisch) ülnek: a plébános, a

¹⁾ A vőlegény és menyasszony kifejezések az esküvő napján még használatosak.

²⁾ Sztachovics, i. m. 13.1.

³⁾ V. ö. Mogk, i. m. 36. 1.

tanító, a két édesapa, a tanuk s néhányan a közeli rokonok közül. A menyasszonyi asztal (B r a u l l i s c h) a szoba egyik sarkában áll, ott, ahol a házioltár van felállítva. Ez a megtisztelő hely a Brautwinkel vagy Ehrenplatz. Az ifjú pár ennél az asztalnál ül egy koszorúleány és a Brautführer között. A fiatalság számára a szomszéd szobában terítenek (G s i n d l i s c h). A vőlegény régebben nem kapott helyet: a vendégeket, elsősorban a menyasszonyt kellett kiszolgálnia.

A lakoma fogásai a következők: becsinált- vagy marhahúsleves, marhahús paprikamártással (Rei n p r a d e l), disznósült savanyúkáposztával, tyúk- vagy libasült, malacpecsenye, fánk, Beugel, Besoffene Kapuziner (pirított zsemlyeszeletek meleg, cukros borban), forgácsfánk (gradelte Krapfen), Flecken (tenyéryi nagyságú darabokban elkészített s petrezselymes lében feltálat darás- és túrósrétes, tejberizs¹⁾) cukorral és fahéjjal meghintve hidegen. Mindehhez járul természetesen szokatlanul bőven az ital is. Ez az étlap szinte meggyökeresedett. A paraszti konyha titkainak különösebb ismerete nélkül is csodálkoznunk kell azon, hogy a burgonya, mely egyébként főétel, itt teljesen hiányzik. Ennek nem valami szeszély vagy közönséges volta az oka, hanem az, hogy az étlap még olyan időből való, amikor a burgonya még nem volt általánosan ismert és termesztett. Sok helyen a vendégek evőeszközt is visznek magukkal. Ez is régi viszonyokban leli magyarázatát. M o g k²⁾ azt véli, hogy miként a norvég paraszt sem kér a vendéglőben sohasem kést, mert mindig oldalán hordja a sajátját, Németországban is így volt régebben. Az ifjú pár a lakodalomban, ritkábban már az eljegyzésen is, egy tányérból eszik és egy pohárból iszik életközösségük kifejezése s gyanánt. Ez emlékeztet a római házasságkötés szent formájára, a confarreációra, egy szentelt tészta közös elköltésére.³⁾ A lakoma alatt ügyes ötletekkel és tréfás beszéddel szórakoztatja a Bittmann a vendégeket. „Sein Auftreten ist der letzte Überrest der altgermanischen Sänger und Erzähler, die bei keinem grösseren Gelage fehlen durften“ — mondja róla Mogk.⁴⁾

¹⁾ Német lakodalmaknál általánosan használt eledel.

²⁾ I. m. 35. köv. 1.

³⁾ F e h r l e, i. m. 93. 1.

⁴⁾ L m. 39. 1.

Az étkezés hosszú ideig elhúzódik, mert a konyha nem a lakodalom céljaira készült. A 4-5 szakácsné, akadályozva még a settenkedő, kíváncsi gyermekektől is, alig tud mozogni egymástól a szűk helyen. Emiatt az ételek felhordása is elég hosszú. A szüneteket menyasszonyi dalok éneklése fűszerezi; ilyen igen sok van a Heidebodenen.¹⁾ A legszebbek azok, amelyeket a vőlegényre és a menyasszonyra énekelnek. Nemcsak vidám és komoly dalok édesítik a menyegzős öröm óráit, hanem jelmezes fiúk által játszott kisebb vallásos darabok is.²⁾

Öröme teljében nem feledkezik meg a heidebodeni felebarátja jövődjéről s bajairól sem: a betévedő koldust gazdagon megvendégelik s az ifjú házasoknak a lakodalom alatt vagy előestélyén hasznos ajándékokat adnak. „Das sind alte, patriarchalische Sitten, die sich aus der Vergangenheit erhalten haben, wo die Gemeinde noch eine grosse Familie bildete“ — tartja a megajándékozásról M o g k.³⁾

A lakoma befejeztével föláll a Bittmann és a következő szavakat intézi az egybegyűltekhöz:

„Gott grüsst die ehersamen Herren und Befreundte allsamentlich! Sic wollen mir und meinem Mitkonsorten eine Antwort zwei oder drei für gut anhören. Sie werden sich wohl wissen zu erinnern, dass vor alten Zeiten der gewöhnliche Gebrauch ist gewesen allhier in der kaiser- und königlichen Hauptstadt St. Johann, dass die Jung' gesellen sind kommen vor der ehersamen Herren und Befreundten ihren Tisch und haben begehrt ein oder zwei Hochzeitsdanklieder zu singen. Also sind wir auch hier, ich und mein Mitkonsonant und wollen diesen Brauch nicht abkommen lassen, sondern vielmehr ihn befördern; wann uns könnt ein hochzeitliches Danklied erlaubt werden, so wollen wir den Allmächtigen loben und preisen für seine reichen Gaben und Wohltaten, die wir von ihm empfangen haben.“⁴⁾

A tanító ekkor rázendít egy köszönő-dalra (D a n k l i e d,

¹⁾ L. Sztachovics, i. m. 25—321. II.

²⁾ V. ö. a fűggelékkel.

³⁾ I. m. 41. 1.

⁴⁾ Ed well Lajos idézett kéziratából.

Gratias)¹ s ezt mindnyájan éneklik. Ezután bejönnek a szakácsnők a konyhából és elmondják, hogy messziről jöttek a lakodalomra s elestek útközben a tojásos vékával; hogy szamaras kordén hozták a kölcsön-tányérokat, a szamar azonban megbokrosodott s eltörött a sok tányér; hogy a kötényük vagy blúzuk kiégett a konyhán s nincs pénzük megcsináltatni; elégették — mesélik tovább, mialatt jól bekötözött jobb- vagy balkezükkel nagy főzőkanalat tartanak a vendégek elé — az ujjaikat s pénzt kérnek a patikára. A kanalak hamarosan megtelnek, mert mindenki túl akar tenni a többin. Aki rézpénzt talál adni nikkell- vagy ezüstpénz helyett, legott megkapja: „Wir brauchen keinen Fuchs, sondern einen Schimmel.“

E mulatságos jelenet után következik a Brautauffodern a dísztáncra. A Brautführer csendet teremt megkopogtatva botjával a mestergerendát s így kezdi a szót:

„Die ehnsamen Herren werden sich wohl wissen zu erinnern, dass vor alten Zeiten der gewöhnliche Brauch ist gewesen, dass nach abgegessener Speis' und geistlichen Dankliedern die Junggesellen seind kommen vor der ehrsamen Herren ihren Tisch und haben aufgeehrt die ehre* und tugendhafte Jungfrau Braut auf einen hochzeitlichen Ehrentanz. Also seind wir auch da, ich und mein Mit* konsonant und wollen denselben nicht gern abkommen lassen, sondern vielmehr ihn befördern; wann uns möcht von den ehnsamen Herren ein hochzeitlicher Ehrentanz er* laubt werden, so wollen wir diesen in der Zucht und Ehr* barkeit anfangen.“²⁾

Természetesen szívesen beleegyeznek s tányéron egy óvatosan felborított pohár bort adnak neki, mire így füzi tovább mondókáját:

„Da hab' ich ein Glas Wein, welcher ist gewachsen zu Köln am Rhein; ist er nicht gewachsen zu Köln am Rhein, so ist er gewachsen bei Sonn- und Mondenschein. Gesundheit den ehnsamen Bittleuten und Beiständen! Gesundheit den Hochzeitsvätern, wie auch den Hochzeitsmüttern ! Gesundheit dem Jungherrn Bräutigam, wie auch seiner vielgeliebten Jungfrau Braut! Gesundheit

¹⁾ L. Szfachovics, i. m. 25. köv. 11.

²⁾ Kern József idézett kéziratából.

für alle eingeladenen Gäste! Gesundheit für die Köchinnen beim Herd', ich hoff', sie sind noch einen Kreuzer wert! Gesundheit den Musikanten, ich hoff', sie werden noch sein vorhanden! Vivat!“(1)

Most fel kell hajtania a poharat. Ha ügyetlenül veszi fel, kiömlik a bor; van ilyenkor nevetés és sora a csípős megjegyzéseknek. Ha azonban óvatosan felfordítja a tányért és vele a poharat, kedvére tesz a vendégeknek s zajos tetszésnyilvánításokat érdemli ki.

Az általános kocintás és Gesundheits trinken után a menyasszony felé fordulva így folytatja beszédét a vőfély:

„Nunmehr ist mein ganz freundliches Bitten und Begehren an die ehr- und tugendsame Jungfrau Braut, wie auch an die ehr- und tugendsame Beisitzerin.²⁾ Sie werden sich gar wohl zu erinnern wissen, dass ein Christ*licher Ehrenfanz soll angestellt werden, ein jeglicher nach seinem Belieben den christlichen Ehrentanz zu schmücken und zu zieren.

Macht euch auf
 Kommt herfür in Gottes Nam',
 Der christliche Ehestand
 Fangt sich heut' mit euch schon an,
 Den niemand zertrennen kann,
 Als der Tod mit seiner Hand.
 Jungfrau Braut ist sie wohlgemut,
 So tret' sie herfür auf meinen Hut;
 Jungfrau Braut ist sie wohlgenannt,
 So tret' sic herfür auf meine rechte Hand;
 Jungfrau Braut ist sie gesund und frisch,
 So steigt sie übern Tisch;
 Jungfrau Braut ist sie schwach und krank,
 So geht sie nach der Bank;
 Jungfrau Braut hat sie auch einen goldfarben Kranz,
 So tret' sic herfür auf drei christliche Ehrentanz.

O Jungfrau, ich rate dir,
 Geh' komm' und geh' zum Tanz mit mir.

¹⁾ E d w c 11 Lajos idézett kéziratából.

²⁾ A mellette ülő koszorúslány.

Zu deiner Ehr und jungfräulichen Kranz
 Mach' ich mit dir ein' Ehrentanz;
 Ein' Ehrentanz mit rundem Kranz,
 Das ist der Brauch in unserm Land;
 Komm' her und reich mir deine Hand,
 Es ist fürwahr dir gar kein' Schand.“¹⁾

E felszólítás után a menyasszony az asztalra lép és üvegek, tányérok, poharak között a vőfély kalapjára hág, vagy ezen is átlépve egy odakészített székre száll, ahonnan a vőfély emeli le s adja vőlegényének, hogy megkezdhesse vele a menyasszonyi táncot (E h r e n t a n z). Az asztal átlépése előtt a gyermekek rendszerint elcsenik a vőfély kalapját; ezt pénzzel kell megváltania. Az átlépésnél vigyáznia kell a menyasszonynak, hogy fel ne döntsön valamit, mert ügyetlensége árnyat vetne koszorújára és rossz jel lenne jövője számára. Akad természetesen nem is egy a vendégek között, aki észrevétlenül feldönt valamit s a környezők kacagása közepett a piruló menyasszonyra háritja a bajt. Ha már nem leány a menyasszony, nem lépdel át az asztalon, hanem padhosszant halad helyéről kiindulva. Az első táncot a vőlegénnyel, néha a Brautführerrel járja, de nem érintik egymást, hanem egy fehér kendő végeit fogva táncolnak. A tánc e módja ma már alig lelhető fel egy-két helyen. A következő forduló a tanuké, majd a vőfélyekkel, édesapjával, vőlegénye apjával, végül minden férfivel és legénnyel ropja a táncot. Egy-egy tánc nagyon rövid, alig fárad el a kézről-kézre járó menyasszony. Az új asszony belép vőlegénye családjába s e táncok az átmenet szertartásához tartoznak. -) Az Ehrentanz alatt minden jelenlevő férfi leveszi kalapját. A zenészek pedig kendőt terítenek egy székre, ahová tánc közben kiki borraalót tesz.

Ha alaposan meg akarunk egy népet ismerni, meg kell figyelniük táncait is. Ezek ugyanis érzelmvilágának eredői, s a tánc, a jókedv és öröm hangulatában a legnyiltabban tükrözi vissza önmagát a népi lélek. A Heidebodenen különféle táncokat járnak: keringőt, polkát (H up fa da), mazurkát, Strohschneider, Schottischert, Reidawarat, Neubauerischert és Landlert; ez utóbbi felel meg legjobban a heidebodeniek

¹⁾ Sztachovics, i. m. 15. köv. 1.

²⁾ V. ö. Sartori, i. m. 106. 1.

érzelemvilágának. Külön szám lakodalmakkor a gyermekek tánca, a Kindertanz.

Szokásos bohóság tánc közben vagy még lakoma alatt az ifjú párnak, különösen a menyasszonynak, cukorkákkal néha borsóval vagy lencsével való megdobálása. Ez eredetileg szellemeknek hozott áldozatot jelentett.¹⁾ Az ártalmas, gonosz szellemeket akarták ily módon megengesztelni. Indiában pl. a születés alkalmával is magvakat áldoztak varázsigék kíséretében a gonosz lelkek átkainak elkerülésére.²⁾

A lakodalmas társaság érdeklődését lassan egészen a tánc foglalja le. Csak avamumnte Gast érkezése szakítja ezt meg. Ezek ismerős, de meg nem hívott falubeli legények és gyerekek, akik papirosból készült álarccal, összegyűrt cilinderben vagy kalapban és ócska ruhában jelennek meg. Két-három tánc és rövid lakmározás után eltávoznak.

Álarcos és jelmezes ünnepélyei a föld minden népének vannak. A hit, amelyben gyökeredzenek, feltűnően megegyezik mindenütt. Az egyszerű nép azt hiszi, hogy a kép egyenlő az ábrázolttal. Ha szellemnek öltözik, a szellem működéseit végezheti. Ezenkívül más oka is van az álcázásnak. Azért teszik felismerhetetlenné magukat, hogy a gonosz szellemek ne árthassanak nekik. Azon népek pl., amelyek egyébként meztelenül járnak, családjuk gyásza jeléül ruhát öltenek és befestik testüket³⁾ és viszont, hogy a meghalt családtag ne ismerje meg s ne vonja maga után hozzátartozóit is.⁴⁾ Hasonló célból öltöznek Németország egyes vidékein a nyoszolyóleányok is úgy, mint a menyasszony.⁵⁾ A művelt nemzetek is megváltoztatják ruházatukat a gyász idején. Náluk azonban ily gondolatokról szó sem lehet már. Az álcázás említett két okához járul még az is, hogy az ijedséget i keltő külső elűzi a gonosz szellemeket.⁶⁾ Negyedik oka az, hogy az ősök szellemei is meg akarják ülni utódaik ünnepeit és

¹⁾ Samter, i. m. 171. köv. 11.

²⁾ Uo. 174. 1.

³⁾ A test befestéséről l. bőv. Adolf H e i l b o r n, Allgemeine Völkerkunde. Leipzig, 1915. I. k. 96. köv. 11.

⁴⁾ Feh re, i. m. 95. 1.

⁵⁾ Uo.

⁶⁾ M. Andree—Eysn, Volkskundliches aus dem bayrisch* österreichischen Alpengebiet. Braunschweig, 1910. 180. 1.

lárva mögé rejtőzködnek. ¹⁾ Ezen magyarázó okok természetesen már igen régen egybeolvadtak. A Heidebodenen manapság már senki sem tud róluk. Kiöltöznek mások mulattatására, maguk örömeire, játékos kedvük kielégítésére.

Éjféli vagy reggeli felé a Kranzlabtanzen jelenete következik. Néhányat fordul vőlegényével a menyasszony, majd minden siránkozása és panasza ellenére leültetik egy székre s valaki leveszi fejéről a rozmarinkoszorút. Néhány férjes asszony felteszi ezután helyébe a fehér főkötőt (Haube) annak jeléül, hogy a fiatal menyecskét felvették az asszonyi sorba. Egyes helyeken egy dal végső sorait idézik:

„Kranzerl weg und Häuberl her,
Bist kein' Jungfrau nimmermehr.“

Másutt tánc közben egyszerűen leszakítják homlokáról a koszorút.

A főkötő viselete ősi szokás. Már a 14. században is bedetted tejük különbözteti meg a német asszonyokat a leányoktól. Ez valószínűen egyházi nézet hatása alatt történt. S z t. Pál apostol rendelete ²⁾ értelmében ugyanis az asszony csak fedett fővel jelenhetett meg az istentiszteleten. Nem lehetetlen, hogy ebben rejlik a későbbi viselet oka. W e i n h o l d ³⁾ szerint a főkötő viselése régi germán szokás, amely szerint az asszony nem járhatott felbontott hajjal.

A főkötő feltevése után ismét folytatják a táncot, amíg csak nappal nem lesz. A vendégek ekkor felkerekednek s ének- és muzsikaszó mellett a menyasszonyi szobába kísérik az ifjú párt (Beurlaubung). Ez a régi germán Decke-beschlagung végső maradványa.⁴⁾ A Beurlaubung alkalomával is megesik, hogy az asszonyok elbújtatják a menyasszonyt s csak váltságdíj fejében adják ki a vőlegénynek. A Bittmann a menyasszonyi szoba ajtajában mondja utolsó beszédét, a következő módon :

„Meine lieben, jungen Eheleute! Die Nacht (der Morgen) ist angebrochen, wo sich der hl. Ehestand mit

¹⁾Wein hold, i. m. I. k. 353. 1.

²⁾I. Kor. 11. 5-13.

³⁾I. m. I. k. 400. 1.

⁴⁾Mogk, i. m. 40. 1.

euch anfanget, zu welchem euch Gott berufen hat und ihr euch einander Lieb' und Treue vor dem Altäre mit einem Eid versprochen habet. Meine Lieben! Der hl. Ehestand ist ein Stand, in welchem sich Kinder von Eltern trennen müssen und auch, wenn es der Wille Gottes ist, Vater und Mutter werden müssen; darum ermahne ich euch, fanget an diesen Ehestand mit ver*trautem und reinem Herzen, nicht mit Begierde, sondern mit Liebe und Eintracht, haltet euch rein drei ganze Nächte, wie sich Tobias rein gehalten hat. Ertraget eure Leiden mit Geduld, denn der hl. Ehestand hat seine Freuden und auch seine Leiden, welche auch euch, meine Lieben, nicht ausbleiben werden. Und wenn euch Gott auch mit Kindern segnen wird, erziehet dieselben in der Furcht Gottes, in der Lehre Jesu Christi. Befolget also meinen Rat, meine Lieben. Liebet einander mit Liebe, ehret euere Eltern und Schwiegereltern, ertraget all euere Leiden und Widerwärtigkeiten mit einander, dann wird der Segen Gottes auf euch fließen und wird der Ehe*stand kein Wehestand, sondern ein Freudenstand sein, wo ihr schon auf dieser Welt den Himmel erwerben könnt, was ich euch mit allen versammelten Hochzeifs*gäßen von Herzen wünsche. Lebet also glücklich in Frieden!⁽¹⁾

Az önmegtartóztatás ajánlása a házasságban más helyen is előfordul. Riukiu szigetén (Japán és Formóza között) a házások az első három éjtszakán, az ó-indus házassági rendelkezések szerint pedig legalább az elsón, külön alusznak szobájukban. ²⁾ Ez Németország egyes helyein ³⁾ is szokás; Tobiasnächte ezen éjtszakák neve. Azt hiszik, hogy megtartóztatásukkal egy szeretett hozzátartozójukat szabadítják ki a tisztítóhelyről. S a r t o r ⁴⁾ szerint azonban a gonosz lelkek irigységétől való félelem okozta a megtartóztatást.

Így végződik az első nap. A vendégeket „hazatrombitál-

¹⁾ Wächter József (Mosonszenijános) kéziratából.

²⁾ Sarfori, i. m. I. k. 110. 1. 1. jegyzet.

³⁾ B i r l i n g e r—B u c k, Sagen, Märchen, Volksaberglauben aus Schwaben. Freiburg i. B., 1861. I. k. 419. 1.

⁴⁾ I. m. I. k. HO. I.

ják“ (H e i m b l a s e n), a zenészek elkísérik őket egy darabon vagy egészen hazáig. Összeszólalkozás, verekedés ritkán esik a lakodalomban, évek múlnak el anélkül, hogy egy is megesnék. Az odium ilyenkor a házigazdát, különösen pedig a Bittmannt éri; az utóbbi döntése ezért mindig fellebbezhetetlen. Módos szülők gyermekeinél több napig tart a lakzi.

6. Bevonulás az új otthonba.

Megesik, hogy a heidebodeni legény más faluból hoz feleséget. Ezért eléggé ócsárolják is, és a menyecskének is meg kell becsülnie magát, hogy kiállja új környezetének bírálatát. A lakodalom végeztével ilyenkor a vőlegény falujába vezeti menyasszonyát és násznépét. Festői menet. 8—10 kocsis lakodalmasokkal megrakva; a lovak fején színes kendők, piros és kék szalagok lengnek; a bakon férfiak emelgetik a kulacsot; a hátsó ülésen asszonyok és leányok énekelnek; oldalt 10—15 legény vágtat lóháton kulaccsal, üveggel a kezükben. A falu határán a menetet a legények és a nép diadalkapuja várja. Ez két feldíszített póznából áll, melyet szalagokkal befont zsinór köt össze. A zsinórra minden jelenlevő ráakasztja díszes selyemkendőjét, úgyhogy néha 30—40 kendő is pompázik rajta. Ha odaér a menet, megállítják, előáll egy legény és szólni kezd a násznéphez (Fürzugsspruch):

„Bili' die ehnsamen Herren allsamtlich, sie wollen mir und meinem Mitkonsorten nichts für ungut haben. Weil die ehnsame Jungfrau Braut von unserm Grund und Boden abgeführt wird, so begehren wir 72 Pfennige die in einer Minute sind geschlagen worden. Auch begehren wir für unsern Kaiser und König zwei Reiter mit Pferd, Sattel und Seitengewehr. Auch begehren wir für unsern gnädigen Herrn Administrator Hafer, auf dass er auf eile Dörfer kann nachschauen fahren. Auch begehren wir für unsern ehrwürdigen Herrn Pfarrer zwei bratene Turteltauben. Auch begehren wir für unsern Herrn Richter und Geschworenen ein Eimer Wein, dabei können sie fein lustig sein. Hernach könnet die ehnsame Jungfrau Braut führen über unsern Boden und Gebirg in das weite Feld.“¹⁾

¹⁾ E d w e 11 Lajos id. kézírata nyomán.

Egyes helyeken (pl. Hegyeshalmon. ¹⁾ Bánfalván ²⁾ se vége, se hossza a legények tréfás követeléseinek. Másutt már a lakodalmi ház előtt feltartóztatják a menetet egyszerű zsinórral vagy póznával, amiért bor jár az egybegyűlt legényseregnek, mely gyakran a vőlegény külön meghívására verődik össze ez alkalommal a menyasszonyi ház előtt.

A föltartóztatás e módja vagy, mint a Heide bodenen nevezik, a Fürzug vagy Fürziehen ma már tréfa-számba megy, hogy egy kis bort csikarjanak ki általa. S a r t o r i³⁾ szerint azonban régi jogi cselekmény maradványa, mely által a menyasszony egyik falu közösségéből a másikéba lép át. Faluja ugyanis nem engedi el könnyű szerrel a leányt: a sorompó kinyitására adott ajándékkal kell megváltani tőle. Ez azonban nemcsak az idegenbe való házasodásnál van meg, hanem — mint láttuk már a kelengyés kocsi megérkezésénél — akkor is gyakorolják, ha a menyasszony saját falujában marad.

A lakodalmi menet feltartóztatását a legtöbb néprajzíró éppen emiatt a menyasszonyrablás maradványának tartja.⁴⁾ De ez a magyarázat sem kielégítő, mert a szászoknál⁵⁾ és a sváboknál ⁶⁾ pl. a keresztelő menetet is feltartóztatják. A feltartóztatás igazi okát F e h r l e adja.⁷⁾ Szerinte ez a szokás a gonosz szellemek ártalmas incselkedései ellen szolgál: a feltartóztatással ezen szellemeket akarják visszatartani. Ez a szokás egyébként nemcsak nálunk és Németországban dívik, hanem sok más országban is.⁸⁾

Ha a vőlegény kiváltotta menyasszonyát, a legények versenylovasglást rendeznek az új pár tiszteletére. A győztes, vagyis aki előbb ér a szomszéd faluba a vőlegény házához, ott

¹⁾ V. ö. Joh. Zimmermann, Hochzeitssprüche der Wieselburger Haidebauern. Budapest, 1928. 58. köv. 1.

²⁾ V. ö. Sztachovics, i. m. 18. köv. 11.

³⁾ I. m. 85. 1.

⁴⁾ Pl. Bock, i. m. 292. 1.; Weinhold, i. m. I. k. 328. 1.; Makoldy, i. jegyzet.

⁵⁾ Wuttke, Sächsische Volkskunde. 2. kiad. Leipzig, 1903. 362. 1.

⁶⁾ Birlinger, i. m. II. k., 316. 1.

⁷⁾ I. m. 93. 1.

⁸⁾ B u s c h a n, i. m. III. k. 304. és 386. 11.

egy fekete vagy fehér tyúkot kap, mellyel visszatér a diadal-
kapuhoz és átadja a menyasszonynak. Az kitekeri a tyúk
nyakát és fején keresztül hátraveti a nép közé; ¹⁾ aki ügyes és
gyors, azé a tyúk. Néhol a tyúk hátravetésének jelenete csak
az új otthon előtt játszódik le, ahol kalácsot is vet a meny-
asszony ugyancsak fején keresztül hátrafelé a nép közé.

A versenyfutás ősi játék. M a k o l d y ²⁾ azt véli, hogy a
rablólázasságra emlékeztet. A régi német szó B r a u l l a u f
(Hochzeit) is látszólag erre mutat. A szokás több évszázadja megszűnt, de ezen jelképes cselekményben még ma is él.
Németország egyes vidékein az esküvő után a menyasszony
futásnak ered, a vőlegénynek pedig követnie kell.³⁾ A Heide-
bodenen a legények futnak illetve lovagolnak helyettük.
A győztes jutalomban részesül, mert a menyasszony helyett
futott. A fekete tyúk védő varázst jelképez; ⁴⁾ mégis el kell
pusztítani — a Heidebauer felfogása szerint —, hogy el ne
kaparja az ifjú pár szerencséjét.

Egyes német vidékeken, de máshol is, a vőlegény háza
küszöbének átlépése után régi, pogány szokásokra emlékeztető
jelenetek játszódnak le. Észak-Németországban pl. a menyasz-
szonnyal háromszor megkerültetik a konyha tűzhelyét.⁵⁾ A tűz-
helynek, a ház legszentebb helyének körüljárása, amelyen Ró-
mában az ősök képei voltak, római vagy talán indogermán
vonás. Az ősök, a tűzhely szellemeinek szentelik és adják át
az új családtagot a menyasszonyt, aki ezáltal lesz valóban a
család tagjává.⁶⁾ Midőn az építkezés új módja lehetlenné tette
a tűzhely megkerülését, különféleképpen igyekeztek azt helyet-
tesíteni. Thüringiában asztal szerepel; e körül vezetik a meny-
asszonyt. ⁷⁾ Csehországban a menyasszony háromszor meghajol

¹⁾ A hátravetést l. fentebb 37. l.

²⁾ I. h.

³⁾ Sár tori, i. m. 90. l.

⁴⁾ N o r k, Die Sitten und Gebräuche der Deutschen. Stuttgart, 1849. 207. köv. l.

⁵⁾ B u s c h a n, i. m. I. k., bevezető sorok.

⁶⁾ A V. f. V. üléseinek jegyzőkönyvei. Z. V. f. V. 1903. 126. köv. 11.

⁷⁾ Witzschel, Kleine Beiträge zur deutschen Mythologie, Sitten- und Heimatskunde in Sagen und Gebräuchen aus Thüringen. Wien, 1878. II. k. 228. l.

a tűzhely előtt. 1) Mosonszentjánoson régente az volt szokásban, hogy az idegen helyről hozott menyasszony háromszor megkerülte kocsin eleinte magát a községet, később csak a R o l a n d o t. A Roland a templom előtt felállított rúd volt, rajta kardot tartó kéz fából: a vásártartási joggal felruházott község ismertetőjele. A Roland itt tehát a község, az új hon tűzhelyét helyettesíti; e körül vezették a menyasszonyt.²⁾ Rajkán és a szomszédos községekben a községi kutat kerülnek meg háromszor a kocsikkal, amiről azt tartja a mondás: „Die Braut wird so angebunden.“

A Heideboden más helyein seprút vetnek az új otthonba lépő menyasszony elé; ha fölvevesszi és söpörget vele egy kissé, jó gazdaasszony lesz — mondják. A régi poroszoknál temetés után tort ültek az atyafiak s meghívták a halott szellemét is.

A lakoma végeztével a pap elűzte néhány bűvös szóval a szellemet és kisöpörte a házat.³⁾ A halott házat a rómaiak is kisöpörték. A söprés a gonosz lelkek távoltartására más alkalommal is szerepel. Németország katolikus vidékein pl. a nagyhét végén, amidőn a harangok ⁴⁾ újból megszólalnak, a háziasszonyok gondosan kisöprik a házat, hogy a harangok elnémulása alatt ki-bejáró s megbűvő szellemeket elkeressék. ⁴⁾ Mivel — mint láttuk — a gonosz lelkek sok bajt szerezhetnek az ifjú párnak, könnyen érthető, hogy a heidebodeniek eredetileg a netán az új otthonban reájuk várakozó gonosz szellemeket akarták e szokással a házból kisöpörni.⁵⁾ A Heidebauer már régen elfelejtette a szokás eredeti értelmét s helyébe azt tette, hogy a cselekmény a menyasszony munkaszeretetének kipuhatolására való.

A menyasszonyi házban ezalatt a Nachbraut jelenete játszódik le. Egy leányruhába öltöztetett legényt tuszkolnak be oda társai, a Nachbrautot, akinek kukorica-forgácsból font

1) Buschan, i. m. I. k. bev. sorok.

2) A R o l a n d r ó l l. bőv. L i p p e r t, i. m. 540. köv. 11.

3) Sa infer, i. m. 32. l.

4) Szelleműzés haranggal 1. fentebb 40. l.

5) L i p p e r t, i. m. 465. l.

6) Új otthon építésénél áldozatokkal kell kiengesztelni a helyi szellemeket. L. Solymossy Sándor, Kőmíves Kelemenné. Ethno* graphia, 1924. 133. l.

koszorú van a fején, ezért Kukuruzbraut is a neve. A legények előadják, hogy visszahozták a menyasszonyt, mert se főzni, se varrni nem tud, s ha nem kapnak valamit, itt is hagyják őt a szülők nyakán. A szülők természetesen inkább megvendégelik a fenyegetődző legényeket, akik néhány pohár bor után táncra perdülnek a Kukuruzbrauttal, majd elhagyják a lakodalmi házat. A Kukuruzbraut most már nem szívesen megy vissza a vőlegényhez, inkább otthon maradna, sír, jajveszékel, de kísérői seprűvel és bottal kényszerítik magukkal. Ezen tréfás jelenettel zárul le a heidebodeniek legszebb és legkedvesebb családi ünnepe.

IV. A mosonmegyei német és a megfelelő alsó- ausztriai és stájer lakodalmi szokások.

A heidebodeni lakodalmas szokások tárgyalása közben többször régmúlt, germán, néha indogermán időkre mentünk vissza, hogy egy-egy szokás igazi értelmére rávilágíthassunk. Láttuk ilyenkor, hogy több-kevesebb közös vonás az összes germán vagy indogermán szokások között fellelhető, s hogy nagyban és egészben véve nem sokat különböznek egymástól valamely szokás öreg törzsének ifjabb hajtásai. Ha azonban közelebbről is szemügyre vesszük az öreg törzs ifjú szokásváltozatait, azt fogjuk tapasztalni, hogy némelyek a részletekben is feltűnő rokonságot és jellemző egyezést mutatnak. Ez a rokonsági eset forog fenn a heidebodeniek, az alsóausztriaiak és bizonyos fokig a stájerek lakodalmas szokásai között, amiből joggal következtethetünk ezen népek közös múltjára, a mosonmegyei németség ausztriai, bajor-osztrák eredetére. Az alábbiakban először ismertetjük Alsó-Ausztria ¹⁾ illetőleg Stájerország ²⁾ lakodalmas szokásait, majd összevetjük ezeket a megfelelő heidebodeniekkel.

A leánykérést Alsó-Ausztriában a Bittmann, Bittelm a η n vagy B i d l m a η n végzi.³⁾ Némely községnek meg-

¹⁾ Az osztrák-magyar monarchia írásban és képben. Budapest, 1896. II. k., 551. köv. 11. és Viktor Geramb, Deutsches Brauchtum in Österreich. Graz, 1926. 113. köv. 11. és 137. 1. nyomán.

²⁾ Mivel az alsóausztriai lakodalmi szokások sokban egyeznek a stájerországiakkal, az utóbbiakat külön nem ismertetjük, de alább jegyzetben jelezni fogjuk, mely alsóausztriai szokás járatos ugyanazon módon és formában Stíriában is.

³⁾ A nevek Stájerországban is ugyanazok: P. Rosegger, Das Volksleben in Steiermark. Graz, 1875. I. k. 149. 1., R. Fischer, Oetstereisches Bauernleben. Graz, 1906. 38.1. és Geramb, i. m. 136. 1.

van a maga állandó kérője, aki rendszeren egyedül, néha a vőlegény kíséretében megy a kiszemelt leány szüleihez leánynézőbe. Azzal állít be, hogy valami jószágot akar venni s csak lassan tér a tulajdonképpeni tárgyra. Ha nincs kifogás a vőlegény személye ellen, igent mondanak a leány szülei s megállapítják az eljegyzés (Versprechen, Gewissmachen)¹⁾ napját. E napon a vőlegény szüleivel együtt megjelenik a menyasszonyi házban, ahol töviről-hegyire megnéznak mindent, majd tárgyalásokba bocsátkoznak és hosszas alkudozás után megírják a házassági szerződést, melyet néhány nap múlva hitelesíttetnek. A szerződés megírása után sorjában több vénasszonynak felöltözött leányt (falsche Braut) vezetnek a vőlegény elé, hogy válasszon közülük s csak nagysokára jelenik meg az igazi menyasszony is.²⁾ Az eljegyzést lakoma zárja be, amely alatt a jegyesek ajándékokat cserélnek egymással. A vőlegény ezüst- vagy aranypénzt, néha egy pár új cipőt ad jegyeseinek, a menyasszonytól pedig selyemkendőt kap.³⁾ Sokszor egy szép borjút állít a vőlegény jegyese szüleinek istállójába.

Az eljegyzés és a lakodalom közötti időben (Auskündzeit) történik meg három egymásutáni vasárnapon a jegyesek kihirdetése a templomban: „die Brautleute werden von der Kanzel herabgeworfen.“ A jegyesek ilyenkor rendszeren nincsenek ott a templomban. A vőlegény az első kihirdetéstől kezdve bokrétát visel a kalapján. Minthogy immár kiválik a legények társaságából, barátainak búcsúpozarat kell fizetnie. A vendégek meghívása (L e u l l a d e n) is ez időben megy végbe. Ezt vagy a Bidelmann végzi, vagy maguk a jegyesek. A hívogató neve Leüt bitter. Néha a menyasszony és a vőlegény külön-külön megy mindegyik a maga hívogatójával vendégeket meghívni.⁴⁾ A Leutbitter kalapja és botja virágokkal és szalagokkal van díszítve. ⁵⁾ A meghívás mondókákkal történik.⁵⁾

¹⁾ Stájerországban is: Fischer, uo. és Geramb, uo.

²⁾ Stájerország: Az osztrák-magyar monarchia írásban és képen. Budapest, 1896. V. (Stíria) k. 156. 1. és Geramb, i. m. 136. 1.

³⁾ Stájerország: Fischer, i. m. 38. 1.

⁴⁾ Uo.

⁵⁾ Stájerország: Rosegger, i. m. 149. 1.

⁶⁾ Stájerország: Az osztrák-magyar monarchia írásban és képen. Stíria kötete, 156. 1.

A stájer-alsóausztriai határ vidékén magát a menyasszonyt is meghívják, mégpedig már kora hajnalban, hogy szorgalmáról meggyőződjenek. Ha még ágyban találják, nem jó gazdaszony lesz belőle. ¹⁾

Az utolsó héten megindul a sütés-főzés. A meghívott vendégek különféle ajándékokat, főképpen élelmiszereket küldenek a lakodalmi házba. Ha a lakodalmat vendéglőben tartják, rendesen mindenki maga fizeti a reá eső részt. A menyegző előtt való napon, néha az utána következőn, megy végbe a menyasszony holmijának, bútorainak átszállítása az új otthonba. A szekrényeket, az asztalokat, a székeket, a menyasszonyi ágyat az ágyneművel nagy oldalas szekerekre rakják, felül a rokkát és a bölcsőt. A szekér után vezetik felkoszorúzva a menyasszonyi borjút vagy tehenet (Brautkuh).

Ugyancsak a lakodalom előtti napon megy végbe a Kranzlbinden. A rokonok és ismerősök összegönnnek este a menyasszonyi háznál és elkészítik másnapra a többnyire piros szalagokkal díszített rozmarinkoszorúkat és csokrokat. A koszorúköttést is lakoma és tánc fejezi be. Az ötscherkerületben mind a vőlegényi, mind a menyasszonyi házban összegönn külön-külön a két rokonság lakomára és táncra. Ez a Polterabend Alsó-Ausztriában ma már minden különösebb láрма és macskazene nélkül ér véget. ²⁾

A lakodalmakat ősszel vagy farsang idején tartják, többnyire a menyasszony, néha a vőlegény házában vagy a kocsmában is. Kedvelt hétköznapiok a kedd és a csütörtök a növekedő hold hetében. A menyegző napjának délelöttjén a menyasszony is, a vőlegény is, megvendégeli a két szülői házban összegyűlt vendégeket; ez a Frühessen vagy Frühstück³⁾, mely után a vőlegény lakodalmos népe elindul a menyasszonyért. A Wechsel vidékén (stájer határ) zárva találják a menyasszonyi házat. Csak hosszas zörgetés után és egy tréfás tartalmú igazoló levél felmutatása, valamint nagyobb összeg lefizetése ellenében nyer bebocsátást a vőlegény és kísérete. Rövid lakmározás következik, majd előáll a Bidlmann és ünnepi mondókával kikéri a menyasszonyt (Brau I-O Uo).

²⁾V. ö. fent 39. 1.

³⁾Stájerország: Geramb, i. m. 136. 1.

ausbitien). A menyasszony azonban elbújt, helyette egy álmenyasszony lép a vőlegény elé. Ez a maskarás falsche Braut ugyancsak fel van háborodva, hogy a vőlegény nem akarja őt jegyestársának elismerni. Szitkozódás között a vőlegény lábai elé veti a jegypénzt: papirosba göngyölt üvegcserepeket vagy ócskavasat. Még több álmenyasszony is előáll, végül megjelenik az igazi menyasszony is. E tréfás jelenetet a menyasszony megható búcsúja követi. Elbúcsúzik atyjától, anyjától, testvéreitől, megköszöni a vele tett jókat, bocsánatukat kéri elkövetett hibáiért s térden állva fogadja a szülők áldását.

A templomba-vonulás gyalog vagy kocsikon történik. A sorrend, amely szerint az egyes párok elindulnak, vidékenkint változó. Rendesen a zenészek haladnak a menet élén, a menyasszonyt pedig a Brautführer kíséri. A résztvevők mindnyájan ünneplő ruhájukat viselik. A menyasszony öltözéke fekete vagy sötétbarna, néha fehér, fejét a Jungfernkranz díszíti rozmarinból, szalagokkal. Ha folt tapad a menyasszony múltjához, nem viselhet koszorút; díszesebb hajfésüléssel pótolja azt, vagy fekete selyemkendővel köti be a fejét. Z w e 11 e 1 környékén az ilyen menyasszony is tehet fel koszorút, de rozmarin nem lehet abban. A vőlegény kalapját virág, rozmarin és szalagok ékesítik. A templomba vivő úton pisztolylövések hangzanak; minél kedveltebb a mátkapár, annál nagyobb lármával lövöldöz és kurjongat az egybegyűlt legénysereg.¹⁾ Néha már a templomba menet is, gyakrabban azonban onnan jövet, feltartóztatják a legények a menetet az úton keresztbe kifeszített zsinórral vagy láncsal (Fürziehen).²⁾ A vőlegénynek ki kell váltania a menyasszonyt; ha keveset talál érte adni, legott szalmakötelet húznak megszegyenítésül elébe.

Az oltár előtt az első nyoszolyóleány a vőlegény fejére rozmarinkoszorút tesz, amelyet emez az esketés után gyorsan levesz és a zsebébe csúsztat. Ha a menyasszony kaparintja meg előbb a koszorút, ő lesz az úr a házban. ³⁾ Ugyanezen okból fontos, hogy egyik a másiknak a lábára lépjen. A jegyeseknek szorosan kell az oltárnál egymás mellett állniok, hogy a harag el ne választhassa őket. A gyertyák

¹⁾ Stájerország: Fischer, i. m. 40. 1.

²⁾ Stájerország: Rosegger, i. m. 153. 1.

³⁾ Stájerország: Gcramb, i. m. 136. 1.

égését is figyelik; az él tovább a házastársak közül, kinek oldalán jobban lobognak a gyertyák. ¹⁾ Az esketés végeztével Szent János-áldást (Johannisweintrinken, Johannis-segen) iszik az oltár előtt az ifjú pár és kíséretük. ²⁾ Az üveg, amelyben az errevaló bort hozzák magukkal, szalagokkal és virággal van feldíszítve.

A templomból jövet alkalmas pillanatban „ellopják“ a We c h s e l-vidékén a vőlegény mellől a menyasszonyt, akiért váltságdíjat kell annak fizetnie. A menet a lakodalmas házhoz érve bezárva találja a ház ajtaját. Csak hosszas zörgetés után nyitnak ajtót és átadnak egy kenyeret (Ehren brot) a menyasszónynak, aki szeleteket vág le abból és a feje fölött hátraveti azokat a nép közé. Az első szeletet magának tartja meg, hogy a házasság alatt sohse lásson szükségét kenyérből.³⁾

Otthon a menyasszony első útja a konyhába visz, ahol megsózza a káposztát (K r a u t s a l z e n), azaz borravalót tesz a szakácsnők részére egy savanyúkáposztával teli fazékba.⁴⁾ Sok helyütt seprüt vetnek a konyhába lépő menyasszony lábai elé; ha felveszi és tisztára sepri vele a konyhát, jó gazdasszony válik belőle.

A lakoma alatt a menyasszony, a vőlegény, az első koszorúsleány és a Brautführer külön asztalnál ülnek (Bra út-tá fel). Némely helyen a vőlegény kötenyt köt maga elé s kiszolgálja -a vendégeket. Közben újból „ellopják“ a menyasszonyt, ami ismét pénzébe kerül a vőlegénynek. Egy álmeny-asszony is előáll s szemrehányást téve a vőlegénynek hűtlenségéért, pénzt követel tőle. A lakoma 10—12 fogásból áll; disznósült káposztával és tejberizs fahéjjal egy lakodalomról sem hiányozhat. A lakoma alatt cukorkákkal dobálják meg egymást a vendégek; főleg a menyasszonyt veszik célba. Az egyes fogások közötti szüneteket ének és zene tölti ki. A lakoma vége felé a szakácsné és a muzsikusok beszedik a szokásos pénzajándékokat. Ez sok tréfával és kötődéssel jár. A szakácsné egyik kezében füstölő ronggyal, a másikban merőkanállal lép

¹⁾ Stájerország: Fischer, i. m. 41. 1.

²⁾ Stájerország: Az osztrák-magyar monarchia írásban és képen. Stíria kötete, 156. 1., Rosegger, i. m. 154. 1.

³⁾ Stájerország: Fischer, i. m. 41. 1.

⁴⁾ Stájerország: Rosegger, i. m. 154. 1., Geramb, i. m. 136.1.

a szobába. Panaszkodik, hogy megégett a konyhán a köténye vagy a szoknyája, nincs pénze, hogy újat vegyen magának. Nagy összeget kér a vendégektől, hosszas alkudozás után azonban kisebb összeggel is beéri.¹⁾ A Schneberg környékén a szakácsné nevében egy füstölgő rongyokkal teleagatott férfi végzi a kéregetést. A muzsikusok nevében néhol a Bidlmann felszólítást intéz a vendégekhez, hogy elszakadtak a húrok, újakra van szükség.

Éjfél tájban a Brautaußfordern következik a dístáncre (Ehren tanz). A stájer-alsóausztriai határ vidékén a Brautführer telt pohárral a kezében az ifjú pár elé lép, hosszabb felköszöntőt mond rájuk és egészségükre üríti ki a pohár bort, „welcher gewachsen ist zu Köln am Rhein, ist er nicht gewachsen zu Köln am Rhein, so ist er doch gewachsen unter Sonn- und Mondenschein.“ Ezután felkéri a menyasszonyt a dístáncre; az első fordulót magának kéri, a másodikat a vőlegénynek, a harmadik a Bidlmannt illeti. Majd így folytatja:

„Ist die Braut g'sund und frisch,
So kommt sie über den Tisch;
Ist sie frisch und wohlgemut,
So springt sie über meinen schwarzbraunen Federhut;
Ist sie aber matt und krank,
So kommt sie nach der Bank.“

A menyasszony erre az asztalra lép és tányérok, tálak és poharak között át kell azon lépdélnie, anélkül azonban, hogy valamit feldöntene, mert ez árnyékot vetne hajadoni koszorújára. Az asztal túlsó oldalán a Brautführer kalapján is átlépve egy székre hág, ahonnan a Brautführer segíti le. E jelenet alatt gyakran készakarva feldöntenek egy-egy poharat, amit a menyasszonyra fognak. Ennek az édesanya rendesen úgy veszi elejét, hogy minden feldönthetőt félrerak a menyasszony útjából. Ha a menyasszony már nem leány, az asztalt megkerülve jön ki a helyéről. ²⁾ Először az első vőfély táncol vele feltett kalapban; néhány forduló után a vőlegény felé tart, leveszi kalapját, szerencsét kíván és átadja neki a menyasszonyt. A vőlegény

¹⁾ Stájerország: Fischer, i. m. 43. 1.

²⁾ Stájerország: Az osztrák-magyar monarchia írásban és képi-ben. Stíria kötete, 158. l., Fischer, i. m. 42. köv. 1.

után minden férfi-vendég fordul néhányat a menyasszonnyal.

Az Ehrentanz alatt hívatlan vendégek: maskarás legények jelennek meg, akik tréfás tartalmú írással (Pass) igazolják magukat. Ha a Brautführer jónak találja a passzust, megvendégelik őket és hármat táncolhatnak. ')

Éjfélkor vagy hajnal felé megy végbe a Kranzlabtanzen jelenete. A menyasszony ez elől sokszor megszökik a vőlegénynek kell megkeresnie. A szobába lépő ifjú párt muzsikaszóval köszöntik, s miután még egyet táncolnak egymással, egy székre vagy zsámolyra ültetik a menyasszonyt. A Brautführer erre leveszi fejről a koszorút, mialatt a vendégek gyermeksírást utánoznak, a zenészek meg fűlszagató zenebónát rendeznek. A koszorú helyébe fejkötőt tesznek a jelenlevő asszonyok a menyasszony fejére. A Morva-mezőn régen úgy tépték ki a menyasszony hajából a koszorút, s egy pohár vizet öntöttek a nyakába vagy a szék alá. Stájerországban a vőfély vagy az egyik koszorúslány veszi le a koszorút a következő szavak kíséretében:

„Kranzl weg und Haubrl her

Bist a Jungfrau gwen und koani mehr.“

A Kranzlabtanzen jelenete után folytatódik a tánc hajnalig. Az új párt és az előkelőbb vendégeket ekkor „hazatrombitálják“ (H e i m b l a s e n) a muzsikusok.²⁾ Régen lakodalmi dalok éneklése mellett az egész vendégsereg elkísérte a fiatal párt a menyasszonyi szobába.

A menyasszony némely helyen nem költözik mindjárt az új otthonba, hanem egy-két hétig még szüleinél marad. Az ünnepélyes átköltözködéskor kivált ha vidékre megy férjhez, az ismerős legények kifeszített kötéllel feltartóztatják a menetet (F ü r z i e h e n). A vőlegénynek ismét fizetnie kell.

Az új otthonban a menyasszonyt a tűzhelyhez vezetik vagy azt megkerültetik vele háromszor. A Wechsel vidékén a lakodalom után harmadnap álarcos és álruhás legények taligán vagy szánkón fatuskót visznek bölcsőfának a fiatal asszony számára az új otthonba, ahol megvendégelik őket

¹⁾ Stájerország: Rosegger, i. m. 157. köv. 11.

²⁾ Stájerország: Geramb, i. m. 136. 1.

(Nach hoch zeit).¹⁾ Ez az alsóausztriai lakodalom utolsó jelenete.

Áttérve az összevetésre, már az alsóausztriai megkérés és eljegyzés is több egyező vonást mutat a heidebodenivel. Alsó-Ausztriában is meghatalmazott helyettes jár el a legény ügyében, ott is B i l l m a n n vagy — kis változtatással — B i d l - mann és Bittelmann a neve a leánykérőnek, s ott is rendszeren jószágvásárlási ürüggyel állít az be többnyire egyedül a leányos házhoz. Alsó-Ausztriában is Versprechen a neve az eljegyzésnek, amelyen szintén megszerkesztik hosszas alkudozás után a házassági szerződést, a vőlegény elé vezetnek néhány álmenyasszonyt, a jegyesek megajándékozzák egymást ezüst- vagy aranypénzzel, illetőleg selyemkendővel és bokrétával, ami után ott is reggelig tartó tánc és lakoma következik. A heidebodeni vőlegénynek negyed akó bort kell az eljegyzéskor menyasszonyának fizetnie; ennek, valamint az eljegyzési fel köszöntő-pohár hátravetésének szokása nem járatos Alsó-Ausztriában, sem Stájerországban, de másfelé sem Ausztriában vagy a Moson megyét környező vidékeken. A vőlegény barátainak megvendégelése azonban a vőlegény részéről, ami a Heidebodenen az eljegyzéskor megy végbe, Alsó-Ausztriában is megvan, de ott az eljegyzés utáni napok egyikén történik meg.

Az eljegyzés és a menyegző közötti időnek a Heidebodenen Verkündzeit, Alsó-Ausztriában Auskündzeit a neve. Ez időben hirdetik ki a jegyeseket a templomban, amiről mindkét helyen ugyanaz a mondás járja: „Die Brautleute werden von der Kanzel herabgeworfen.“ Vőlegényeink az első kihirdetéstől kezdve kalapjukon bokrétát viselnek, melyet menyasszonyaiktól kaptak az eljegyzés alkalmával. A menyegző előtt néhány nappal történik a vendégek meghívása. Ezt Alsó-Ausztriában is, a Heidebodenen is Leutladennek hívják és vagy maguk a jegyesek végzik, vagy a Bittmann és kísérfője, akik virágos bottal a kezükben mondják el mindenütt mondókájukat. A Heidebodenen nem hívják meg külön a menyasszonyt is. A meghívott vendégek mindkét helyen élelmiszereket küldenek a lakodalmas házba. A menyasszony kelengyéjének, bútorainak

¹⁾ Stájerország: Az osztrák-magyar monarchia írásban és képbén. Stíria kötete, 158. l.

átszállítása Alsó-Ausztriában egyszerűbb keretek között megy végbe, a rokka azonban itt sem hiányzik a bútorszállító kocsitetejéről. A Heidebodenen több tréfás jelenettel toldották meg idővel az eredetileg egyszerű, komoly szokást.

A régi Polterabend szokásából Alsó-Ausztriában csak annyi maradt meg, hogy koszorú- és csokorkötésre gyűlnek össze egy este a rokonok és az ismerősök a menyasszonyi háznál vagy megosztoltan mindkét családnál, ami után lakoma és tánc következik. Moson megyében is összejön e célból a menyegzőt megelőző estén a rokonság külön-külön vagy csak a menyasszonynál, és előfordul még nagy elvétve, hogy a szomszédok gyermekei megrendezik a ház előtt az est jellegzetes zenébonáját.

Ziu napját a keddet és Donarét a csütörtököt mind Alsó-Ausztriában, mind a Heidebodenen hagyományos ragaszkodással választják a menyegző napjául. Azonos az a felfogás is, hogy a holdnak ez időben nőnie kell, hogy a vagyon is gyarapodjék. A lakodalom reggelén Moson megyében újból meghívják a vendégeket; ez Alsó-Ausztriában nem dívik, de Moson megyében sem általánosan elterjedt. Egyezik azonban a Fr ü h s t ü c k név és szokása a templomba-vonulás előtt. A Wechsel vidékén a vőlegény, midőn kíséretével a menyasszonyos házhoz ér, zárva találja azt és csak igazoló levél felmutatása ellenében engedik be. Az igazolás ezen módja a Heidebodenen is megvan a kelengye átszállításánál, ahol a vőlegény kér hasonló írást (Pass) a menyasszony kíséretétől.

A mondókéval való menyasszonykikérésnek Alsó-Ausztriában és Moson megyében is Brautausbitten a neve. A menyasszonykikérés után a falsche Braut jelente következik, mely teljesen egyező vonásokat mutat a két helyen. Az igazi menyasszony elbújik, helyette egy vagy több kitömött álmenyasszony lép a vőlegény elé s mivel ez nem akar róluk tudni, átkozódás közben vetik lábai elé a tőle kapott ajándékokat és a jegypénzt: Alsó-Ausztriában papirosba göngyölt üvegcserepeket vagy ócskavasat, a Heidebodenen egy rossz cserépfazekat, amely darabokra törve hull szét a „hűtlen“ vőlegény lábai előtt. E tréfás jelenet után a menyasszony elbúcsúzik szüleitől, testvéreitől, bocsánatot kér elkövetett hibáért és szülei áldását kéri Moson megyében épúgy, mint Alsó-Ausztriában.

A templomba-vonulás rendje a két vidéken abban mutat megegyezést, hogy a menet élén mindig a zenészek haladnak, s hogy a menyasszonyt a Brautführer vezeti. A menyasszony és a vőlegény Alsó-Ausztriában is többnyire vasárnapi öltözéküket viselik ez alkalommal, a menyasszony fejét ott is rendszeren rozmarinkoszorú ékesíti, a vőlegény kalapját is rozmarin, virág és piros szalagok díszítik. A kétes múltú menyasszony Alsó-Ausztriában sem viselheti a hajadonok koszorúját.

Az oltár előtt lejátszódó jelenetek különösen feltűnő egyezést mutatnak a szóbanforgó vidékeken. Mind Alsó-Ausztriában, mind a Heidebodenen az egyik koszorúslány rozmarinkoszorút tesz az esketés előtt a vőlegény fejére; a jegyeseknek szorosan egymás mellett kell állniok az eskelési szertartás alatt, hogy a viszály ne léphessen közéjük; amelyikük felén jobban ég a gyertya az oltáron, az tovább fog élni; végül egyező az különös szokás is, hogy az esketés végeztével az eskető paptól megáldott bort (Johannissegen) iszik a templomban a lakodalmi vendégsereg. A vőlegény megkoszorúzása Stájerországban dívik még, Ausztria egyéb tartományaiban nincs nyoma. A templomi borívás szokása Stájerországon kívül Salzburgban van meg.

A templomból jövet „ellopják" a Wechsel vidékén a menyasszonyt, hogy váltságdíjat kapjanak érte. Ez a szokás a Heidebodenen is megvan, de többnyire a lakodalmi házban játszódik le. Egyező vonós, hogy a hazatérő menet zárva találja a lakodalmi ház ajtaját és csak hosszas kérés és hangos szóváltás után nyer bebocsátást. Alsó-Ausztriában a menyasszony kenyeret szel a ház előtt s hátraveti a szeleteket a nép közé. A mosonmegyei menyasszony kalácsot és egy tyúkot vet hasonló módon a kíváncsiskodók közé.

A menyasszonyi asztalnak Alsó-Ausztriában B r a u l l a f e l, a Heidebodenen Brauttisch a neve; ennél ül az ifjú pár, az első koszorúslány és a Brautführer. A vőlegény régebben sem Alsó-Ausztriában, sem Moson megyében nem ülhetett asztalhoz, hanem a vendégeket, elsősorban a menyasszonyt, kellett kiszolgálnia. A lakoma fogásai között mindkét helyen megtaláljuk a disznósültet savanyúkóposztával és a tejberizst fahéjjal. A lakoma alatt Alsó-Ausztriában is megdobálják egymást, főképp azonban a menyasszonyt, a vendégek cukorkákkal, s ott is megvan az a szokás, hogy a szakácsnők konyhai teendőik

elvégzése után merítőkanalakkal gyűjtést rendeznek „elégett ruháik kijavítására“.

A lakoma vége felé a Brautauffodern következik a dísztáncra (E h r e n t a n z), melyet a Gesundheitstrinken vezet be. A Brautauffodern, Ehrentanz, Gesundheitstrinken kifejezések azonosak vidékeinken. A felköszöntő mondókáknak több sora is szóról-szóra megegyezik. Alsó-Ausztriában pl. többek között a következőket mondja a Brautführer:

„Weil es aber anders nicht mag sein,
So nimm ich mir dazu ein Glas mit Wein,
Welcher gewachsen ist zu Köln am Rhein;
Ist er nicht gewachsen zu Köln am Rhein,
So ist er doch gewachsen unter Sonn- und Mondenschein.“

A Heidebodeneken pedig:

„Da hab’ ich ein Glas Wein,
Welcher ist gewachsen zu Köln am Rhein;
Ist er nicht gewachsen zu Köln am Rhein,
So ist er gewachsen bei Sonn- und Mondenschein.“

A felfordított pohárral való tréfa nincs meg Alsó-Ausztriában. Ennek más vidéken sem találtuk nyomát. Különösen jelentős azonban az asztalátlépés szokásának és az ehhez tartozó mondóka megegyezése, mert ezt a szokást csak Stájerországban és a hiencsek I) között találjuk még meg, más német vidékeken nem dívik. Az említett négy helyen ugyanis mindenütt azonos módon kéri fel a Brautführer a menyasszonyt a dísztáncra, mindenütt az asztalra lép a menyasszony és üvegek, tányérok és poharak között átlépdél azon, miközben igen kell vigyáznia, hogy fel ne döntsön valamit, amit amúgy is megtesz mindig észrevétlenül valaki a vendégek közül. Az asztal túlsó oldalán a Brautführer odakészített kalapjára hág vagy azon is átlépve egy székre száll, ahonnan a vőfély emeli le és eltáncolja vele az első dísztáncot. Ha már nem leány a menyasszony, nem lépdélhet át az asztalon, hanem padhosszant jön ki helyéről. Az első táncot a Brautführerrel járja (néha a vőlegénnyel), a következőt a vőlegénnyel, mialatt minden jelenlevő férfi leveszi tisztelete jeléül a kalapját. A heidebodeni dísztánc ama módja,

1) R. B ü l l k e r, Eine heanzische Bauernhochzeit. Z. V. f. V. Berlin, 1900. 378. l.

hogy a vőlegény és a menyasszony fehér díszkendő végeit fogva táncolnak egymással, Alsó-Ausztriában is szokásban lehetett. ¹⁾

A Brautauffodern mondókája Alsó-Ausztriában a következőképp hangzik:

„Ist die Braut schwach und krank,
So geh' sie nach der Bank;
Ist sie aber wohlgemut und frisch,
So geh' sie über den Tisch
Und tret' hervor ganz wohlgemut
Zu einem Kranz am schwarzen Huf.“ ²⁾

A megfelelő sorok Moson megyében :

„Jungfrau Braut ist sie wohlgemut,
So tret' sie herfür auf meinen Hut;
Jungfrau Braut ist sic wohlgenannt,
So tret' sie herfür auf meine rechte Hand;
Jungfrau Braut ist sie gesund und frisch,
So steigt sie übern Tisch ;
Jungfrau Braut ist sie schwach und krank,
So geht sic nach der Bank.“

Rokon az idevágó hienc mondóka is:

„Ist die Braut krank,
So steigt sie über die Bank.
Ist die Braut frisch,
So steigt sie über den Tisch.
Ist sie aber frisch und wohl bei gutem Mut,
So steigt sie über meinen schwarzbraunen Federhut.“ ³⁾

Az Ehrentanz alatt Moson megyében is, Alsó-Ausztriában is, meg nem hívott vendégek jelennek meg különféle maskarákban s néhány tánc és rövid lakmározás után eltávoznak.

¹⁾ V. ö. Az osztrák-magyar monarchia írásban és képen. II. k. 563. 1.

²⁾ Geramb, i. m. 132. 1. V. ö. még Die österreichmgarische Monarchie in Wort und Bild. Wien, 1881 — 1890. II. k. 234. 1. Stájerországban a közölt hat sorból a harmadik és negyedik hiányzik, a többi ugyanaz: F i s c h e r, i. m. 42. 1. Egyéb stájer és alsóausztriai lakodalmas mondóka nem állt — sajnos — összevetés céljára rendelkezésünkre.

³⁾ B ü n k e r, i. h.

Éjfél vagy reggel felé megy végbe mindkét helyen a Kranzlabtanzen jelenete. Az elnevezés és a jelenet lefolyása is egyező. Néhányat fordul vőlegényével a menyasszony, majd minden húzódozása ellenére egy székre vagy zsámolyra ültetik, kibontják hajából a rozmarinkoszorút és néhány asszony felteszi fejére a főkötőt, annak jeléül, hogy befogadják őt az asszonyi sorba. Előfordul mindkét helyen az is, hogy úgy tépik ki tánc közben a menyasszony hajából a koszorút.

Egyező Alsó-Ausztriában és Moson megyében a „hazatrombitálás“ szokása a megfelelő Heimblasen kifejezéssel együtt. Reggel felé a vendégek felkerekednek és muzsikaszó vagy lakodalmi dalok éneklése mellett szállásukra kísérik az ifjú párt. Majd az előkelőbb vendégeket „trombitálják haza“ a zenészek.

Az alsóausztriai és heidebodeni bevonulás az új otthonba szintén sok rokon vonást mutat. A legtöbb esetben helyben marad a menyasszony, de néha idegenbe viszi őt a vőlegény. Mindkét alkalommal lejátszódik az új otthonba való ünnepélyes átköltözködéskor a feltartóztatás jelenete, melynek mind Alsó-Ausztriában, mind a Heidebodenen Fürziehen a neve. A falu legényei kifeszített zsinórral, póznával vagy lánccal útját állják az utcán a menetnek s a vőlegénynek ki kell váltania menyasszonyát a falu legényeitől. Moson megyében a falu határában néha kisebb diadalkaput állítanak fel, amelyre selyemkendőiket aggatják a legények. Alsó-Ausztriában egyszerű zsinórral vagy póznával történik a feltartóztatás s ez az egyszerűbb formája a Fürziehen szokásának több helyütt a Heidebodenen is járatos. Moson megyében versenylovaglást is rendeznek ez alkalommal a legények az ifjú pár tiszteletére. A győztes egy tyúkot kap a célnál, amellyel visszatér a diadalkapuhoz és átadja ott a menyasszonynak. Ez kitekeri a tyúk nyakát s feje fölött hátraveti a nép közé. Ez a különös szokás sehol Ausztriában nem ismeretes. A szomszédos hiencsek vagy pl. a mosonmegyei horvátok ¹⁾ között sem járatos. Megtaláljuk azonban sváb földön ²⁾, s így ez egyike azon kevés szokásnak

¹⁾ Szegedy Rezső, Nyugatmagyarországi horvát lakodalmi szokások. Ethnographia, 1921. 60. köv. 11.

²⁾ Birlinger, Volkstümliches aus Schwaben. Freiburg, 1861. II. k. 386. 1.

s úgyszólván az egyetlen lakodalmi szokás, amely a Moson megyébe települt csekély számú sváb telepes hagyományai közül a Heidebodenen fenn tudta magát tartani. A tyúk vagy kakas, különösen a fekete, védő varázst jelképez. Ezért régente, körülbelül száz éve, Alsó-Ausztriában is jutott lakodalmakon szerep a fekete kakasnak vagy tyúknak. Walkenstein községben ugyanis az volt a szokás, hogy a lakodalom napján egy kis bekerített térségbe vezették a menyasszonyt, ahová már előbb bezártak egy lenyírt szárnyú kakast vagy tyúkot. A menyasszony addig üldözte ott körbe a szerencsétlen állatot, míg az ki nem adta a páráját. Ezt az állatkínzást azonban idővel hatóságilag betiltották. Vernaleken,¹⁾ a szokás feljegyzője, nem ad magyarázatot e szokásról. Valószínűen ugyanazon okból pusztították el Alsó-Ausztriában is a kakast, illetőleg a tyúkot, mint Moson megyében, hogy t. i. el ne kaparja az ifjú pár szerencsését.

Az új otthonban háromszor megkerültetik Alsó-Ausztriában a menyasszonnyal a konyha tűzhelyét. Rajkán és Mosonszentjánoson az egész községet megkerülték vele kocsin, idővel azonban csak a községi kutat vagy a Rolandot, mely a község, az új otthon tűzhelyét jelképezte. A konyhába lépő menyasszony lábai elé seprüt vetnek Alsó-Ausztriában; ha felveszi és söpörget vele, jó gazdaasszony lesz belőle — mondják. Ezen szokás hasonló magyarázattal a Heidebodenen is megvan.

Végül a fentebb vázolt alsóausztriai Nachhochzeitnek is van némileg rokon jelenete Moson megyében. Alsó-Ausztriában maskarás legények bölcsőfát visznek a fiatal párnak. A Heidebodenen a maskarás Nachbrautot vagy Kukuruzbrautot vezetik a lakodalmas házhoz. A felvonulás célja mindkét helyen az utólagos megvendégelés kieszközlése, innen a Nachhochzeit, Nachbraut kifejezések.

A stájer és a mosonmegyei lakodalmas szokások között szintén sikerült több rokonvonást fellelnünk. Főbb egyezések a következők: a Eensterjn kifejezés és szokása, melynek Rosegger külön fejezetet szentelt idézett művében,²⁾ a Bittelmann, Versprechen, falsche Braut, Leutbitter, Fürziehen, Brautauffodern, továbbá az Ehrentanz, Gesundheitstrinken, Kranzelabtanzen,

¹⁾ Theodor Vernaleken, Mythen und Bräuche des Volkes in Oesterreich. Wien, 1859. 304. 1.

²⁾ 138. köv. 11.

Heimblasen kifejezések és a hozzájuk fűződő szokások. Mindkét helyen megvan a vőlegénynek az oltár előtt való megkoszorúzásának szokása, a gyertyák égésével kapcsolatos babona, a borivás a templomban esketés után, a menyasszonynak az asztalon való átlépdelése a hasonló mondókával, végül a maskarások megjelenése és tánca éjfél tájban. Éjfélkor a következő szavak kíséretében veszik le Stájerországban a menyasszony koszorúját:

„Kranzl weg und Hauberl her,
Bist a Jungfrau gwcn und koani mehr.“¹⁾

A Heidebodenen pedig:

„Kranzerl weg und Häuberl her,
Bist kein Jungfrau nimmermehr.“

Régebben stájer lakodalmakon vallásos tárgyú jeleneteket udtak elő népies színjátékokból. Erről a szokásról, amely hajdan a Heidebodenen is megvolt, a függelékben szólunk bővebben.

Még két, nem szorosan lakodalmi, de értekezésünk bevezető fejezetében tárgyalt heidebodeni szokásnak stájer, illetőleg alsóausztriai megfelelőiről is megemlékezünk. Az egyik a mosonmegyei Beugebreitennel függ össze, ami Szent István vértanú napján (dec. 26.-án) megy végbe. Ezen a napon a stájer Enns völgyében az úgynevezett Scherzelschneid e n szokása járja. A leányok gyümölcskenyér-szeletekkel ajándékozzák meg a legényeket, akik zsinórra fűzve vállukra vetik azokat és úgy járják be nagyobb csoportokban a falut. Akinek a legtöbb gyümölcskenyér-szeletje van, azt a falu hőségnek tekintik a leányok.²⁾

Ez a szokás Moson megyében kombinálódott az alsóausztriai Stephanireiten szokásával. Szent István vértanút a lovak védőjének tekintik s azért ott a legények karácsony másnapján versenylovaglást rendeznek tiszteletére a templom körül, melynek végeztével meghintik szenteltvízzel a lovakat.³⁾ A Heidebodenen olyképpen kapcsolódott egybe a két szokás, hogy a nevezett napon minden legény elmegy lóháton kedve-

¹⁾ Fischer, i. m. 43. 1.

²⁾ Geramb, i. m. 108. 1. és Az osztrák-magyar monarchia írásban és képben. V. k. 164. köv. 1.

³⁾ Geramb, i. m. 112. 1.

séhez a Beugelért, melyet a leány szalagokkal a ló nyakára erősít, ami után a legény végigvágat néhányszor a falun, majd a kocsmába tér, ahol bor mellett elfogyasztja a kapott kalácsot (Beuge b r e i t e n).¹⁾

A második a Sommer und Winterstreit ősi szokása, mely Alsó-Ausztriában és a vele határos hienc vidéken a következő alakban járatos. Húshagyókedden maskarás menet vonul fel nagy zenebonával a falu főutcáján. A menet középpontja egy taliga, amelyre vízszintesen forgó kerék van erősítve. A keréken két legény ül egymással szemben s a kerékekkel együtt lassan körbe forognak.²⁾ Ez a farsangi szokás Moson megyében is megvan. Itt egy lapjára fektetett kerékre két szalmabábut erősítenek, melyek egymás kezét fogva a kerékekkel együtt forognak. Ezeket a szalmabábukat (Hans und Grete) végighúzzák vagy körülkocsiztatják a faluban.³⁾

Fejezetünk végéhez értünk. A mosonmegyei lakodalmi szokásokat más osztrák, frank, sváb, magyar, sőt mosonmegyei horvát szokásokkal is összevetettük, de megemlítésre méltó egyezéseket nem sikerült megállapítanunk. A heidebodeni szokások zöme annyi közös vonást és egyezést mutat első-sorban az alsóausztriai, majd a stájer lakodalmi szokásokkal, hogy kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy ha nem is mindig teljesen azonos, de nagyon közeli rokon hagyományokkal van dolgunk. Idők folyamán több-kevesebb változtatást eszközölt a I leideboden népe az őshazából magával hozott lakodalmi szokásokon, de ezen néhány jelentéktelen helyi eltérés mellett a vázolt egyezések alapján bizton állíthatjuk, hogy a Heideboden népe nem frank, sem sváb, hanem bajor-osztrák eredetű.

¹⁾ V. ö. fenn 28. I.

²⁾ Geramb, i. m. 26. 1. és Ethnographia, 1925. 189. 1.

³⁾ L. fenn 22. köv. 1.

V. FÜGGELÉK.

Ismeretlen mosonmegyei német néprajzi emlékek a mesterdalnokok korából.

Rosegger Das Volksleben in Steiermark c. művében¹⁾ a következő stájer lakodalmas szokásról tesz említést: „Vor Zeilen sollen nach dem Hochzeitsmahl dramatische Szenen aufgeführt worden sein, besonders erzählen alte Leute noch gern von dem Paradeisspiel, in welchem die Erschaffung der Eva aus der Rippe des Adam, der Sündenfall und die Austreibung aus dem Paradiese bildlich dargestellt wurde.“ Ezen különös német lakodalmas szokásról, hogy t. i. a lakodalmi ebéd után vallásos tárgyú színjátékokat adtak elő hajdanában, öreg mosonmegyeiek is tudnak. Sztachovics is megemlékezik e szokásról Braut-Sprüche u. Braut-Lieder auf dem Heidebon c. művében,²⁾ ahol a Todenbild c. hosszabb lakodalmas énekhez a következő megjegyzést fűzi: „Die Art des Vortrags ist dramatisch, indem dieses Lied von vier hiezu costümirten Burschen gegeben wird. Seltener wird aufgeführt die aus dem geistl. Spiel „Die vier letzten Dinge“ entnommene Szene vom verlorenen Sohn.“ Ilyen lakodalmi szokás az erdélyi századok között is dívott. ¹⁾ Egy 1574-ből való bártfai feljegyzés szerint a városbíró leányának lakodalmán is adott elő színdarabot a német tanulóifjúság. A mosonmegyei német lakodalmakon — miként Rosegger hazájában is — leggyakrabban a Páradéi & s p i e l című karácsonyi színjátékból adtak elő részleteket, de más karácsonyi darabokból is szívesen játszottak aktuális jeleneteket. A következőkben ezen különös heidebodeni lakodalmas szokás darabjairól, a Paradeisspielről és a többi mosonmegyei német karácsonyi népies színjátékról, főképen pedig két velük szorosán összefüggő dalról fogunk röviden szólni.

¹⁾ Graz, 1875. I. k. 161. 1. V. ö. még Geramb, i. m. 136. 1.

²⁾ 261. 1.

³⁾ Ábel Jenő, Színügy Bárifán. Századok, 1884. 24.1. 1. jegyzet.

A német karácsonyi népies színjátékokra¹⁾ K. Weinhold hívta fel először a figyelmet 1853-ban megjelent úttörő munkájával: Weihnachtspiele und Lieder aus Süddeutschland und Schlesien. Utána megindul a német kutatók és gyűjtők lázas munkája, mely rövidesen Magyarországra is áterjedt. A magyarországi német népies színjátékok felkutatóinak sorát S c h r ö e r Károly Gyula, pozsonyi főreáliskolai tanár, nyitja meg. Schröer 1853 karácsonyán a Pozsonytól egy órányira fekvő Főrév faluban karácsonyi színjátékok előadásán vett részt.²⁾ A „magyarországi Oberammergau“ színjátékainak ódonszerűsége meglepte a jeles kutatót. Már az előadás alatt megállapította, hogy régi, a középkorból származó drámai termékek vannak a főréviek birtokában. Ezen előadás és Weinholdnak ugyanazon évben megjelent karácsonyi színjátékainak hatása alatt szorgalmas kutatásba és gyűjtésbe fogott. Kutatásainak eredményét öt év múlva két főrévi színjáték, a Christigeburtspiel és a Paradeisspiel szövegének kíséretében kiadta Deutsche Weihnachtspiele aus Ungern¹¹⁾ cím alatt.

Ezen mű indította Sztachovics Rémig bencés tanárt arra, hogy felkutassa a Heidebauerek népdramáit, hisz Schröer művében azt olvasta, hogy a főrévi színjátékok a Heidebodenről kerültek Főrévbe.⁴⁾ Arról is tudomást szerzett, hogy a főréviek valószínűen maguk is a Heidebodenről szakadtak mostani helyükre. Gyórból kelt útjaira és bejárta rövidesen a Heideboden legtöbb községét. Mindenütt szívesen fogadták és édes-örömet jelentkeztek az egyszerű szereplők, hogy részleteket szavaljanak és énekeljenek el szerepeikből.⁵⁾

Sztachovics sokat vesződött az értékesebb kéziratok leírásával. Ki akarta azokat nyomtatni, hogy a Heidebauerek nyomtatásban bírassák érdemesebb darabjaikat. Sokat fáradozott azon is, hogy az egyes falvak újra előadják már-már feledésbe menő színjátékaikat. 1867-ben megjelent művében, a Brautsprüche und Brautlieder előszavában, már biztosra ígéri a Heideboden lakóinak: „Bald werdet Ihr auch Eure alten vollständigen geistlichen Gespiele in den Händen haben, als: das ganze Weihnachtspiel sammt allen Euren Weih-

¹⁾ Irodalmukat összeállította K. Reu sehe 1, i. m. 102. 1. cs R. Hartmann: Deutsch-ungarische Heimatsblätter, Budapest, 1929. 161. 1.

²⁾ Alább idézett műve 1 —2. 1.

³⁾ Wien, 1858. Mi az 1862-es kiadásra fogunk a továbbiakban beszélni.

⁴⁾ Schröer, i. m. 4., 6., 7. és 211. 11.

⁵⁾ Hátrahagyott feljegyzéseiből a pannonhalmi főmonostori főkönyvtárban.

nachtliedern und den Sternesang mit Frag und Antworten, das letzte Gericht, den reichen Prasser, die vier letzten Dinge und wann möglich auch das schöne Passions-Spiel; daran Ihr Euch, Liebe Freunde, dann recht erbauen möget, dass die Spiele unter Euch -nicht vergessen werden, sondern frisch mit Euren Kindern aufleben mögen.“ Reménye azonban — a német népies drámairodalom nagy kárára — sokirányú elfoglaltsága miatt nem valósulhatott meg. Az értékes kéziratok kinyomatlanul hevernek a pannonthalmi főkönyvtárban.

A fenti idézet súlypontja a vollständigen szón van, amit nem minden célzás nélkül használt itt Sztachovics. Ez a szó s vele az idézet első mondata nem annyira a Heidebauerék, hanem főleg és elsősorban Schröer Károly számára íródott. A Schröer előtt kiadott német népies karácsonyi színjátékok ugyanis oly megcsonkított és töredékes formában láttak napvilágot, hogy ezekhez viszonyítva Schröer darabjai teljes és tökéletes szövegű színjátékoknak látszottak. Ezen látszattól befolyásolva, Schröer a talált kéziratok másolásának és kiadásának lázas sietségében nem vette észre, hogy sok hézag, értelmetlen rész, oda nem illő betoldás van leletének szövegében, sőt annyira jönnek és teljesnek tartotta azt, hogy kifogásalanságát nem győzte művében ¹⁾ elég gyakran és elég nyomatékkal hangsúlyozni. A Reinheit und Vollständigkeitei gyakori hangsúlyozása íratta meg Sztachoviccsal a fenti idézet vollständigen szavát, mégpedig teljes joggal, mert az eredeti és romlatlan szövegű főrévi (heidebodeni) karácsonyi népszínjátékokat nem Schröer, hanem Sztachovics találta meg.²⁾ Sztachovics becses kéziratának kiadásával akarta ezt bebizonyítani, hő vágya azonban máig sem ment teljesebbé.

1910-ben új fordulat állott be a főrévi és ezzel a megfelelő Sztachovics-féle karácsonyi népszínjátékok történetében. Ez év karácsonyán ugyanis tízévi szünet után újra színpadra vitték a főréviek darabjaikat és előadásukon a Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Nemzeti Múzeum három kiküldötte: Solymossy Sándor, Sebestyén Gyula és Beluleszko Sándor is résztvett. A kiküldöttek egy különös, régmúlt időkre emlékeztető előadás emlékével tértek vissza a fővárosba. Beluleszko Sándor a Vasárnapi Újság egyik legközelebbi számában ³⁾ számolt be röviden a látottakról, Solymossy Sándor pedig nagy tanulmányban ⁴⁾ fektette le a főrévi színjátékokra vonatkozó megállapításait, melyek a Schröer által nyit-

¹⁾ V. ö. 1., 2., 5., 6., 211. stb. 11.

²⁾ V. ö. Solymossy Sándor, A főrévi népszínjátékok. Ethnographia, 1911. 264. 1. 5. jegyzet.

³⁾ Uo. 260. I. 1. jegyzet.

⁴⁾ I. m.

vahagyott legfontosabb kérdést, a főrévi darabok eredetének a kérdését tisztázzák. Kiderült, hogy a főrévi és ezzel a megfelelő Sztachovics-féle darabok meseanyaga és jelneztetése a 15. század úrnapi, nagy misztériumsorozatra megy vissza. Megszövegezésük az iskoladráma keretében történt a 15. század második vagy a 16. század első felében. A darabok sokban megtartották az iskoladramák eredeti formáit, amit a prologusok udvariaskodó megszólításai, a latin nevek és tudákos kifejezések, a jelenetek közé ékelt körmenetes karénekek, a farsangi játék alkalmazása, a versek kilépése és hasonlók bizonyítanak. Ezen iskoladramák idővel mesterdalnoki kezekbe kerültek, amit viszont a későbbi időkből való Hans Sachs betoldások, a Sterngesang és a vele összefüggő énekelt kérdések és feleletek, végül a polgári körből való, néha durva Schuster und Schneiderspiel bizonyítanak.

Legújabbán J. Klein foglalkozik a főrévi népszínjátékokkal. ¹⁾ 1928-ban újra kiadta Schröer egyik darabját, a Parade i s s p i e 11 szöveggel és zenei betétekkel együtt, jelenleg pedig valószínűen a többi főrévi darabot rendezti sajtó alá. A zenei újításon kívül sok újat már nem fognak kiadásai hozni: a Sztachovics-féle eredetibb szövegek ismerete nélkül csak a Schröer-féle romlott szöveg fog ismét sajtó alá kerülni.

A heidebodeni (főrévi) népies színjátékok történetének eme rövid összefoglalása után áttérünk Sztachovics kiváló mosonszentjánosi kéziratának és annak két különös dalának, a Sterngesangnak és a Fraggessangnak, valamint mosonmegyei változatainak tárgyalására. Kitaposott úton járva nem lesz nehéz a két dal mesterdalnoki időkből való származását bebizonyítanunk. Célunk azonban főképp az, hogy közlésükkel kedves néprajzi emlékeket ragadjunk ki a pusztulás karmaiból.

A mosonmegyei német népies színjátékok legértékesebb kéziratára Mosonszentjánoson bukkant Sztachovics. E kéziratot, melyet St. Johanner Codex és Centralcodex néven emleget följegyzéseiben, Lang János, a mosonszoldnoki salétromos telep alkalmazottja másolta az 1808—10-es években egy azóta már elveszett régibb kéziratból. Lang nagy gonddal és türelemmel végezte dolgát. A versszakok kezdő sorát piros betűkkel írta. A szöveget tarka iniciálékkal és ötvenegy nagy fáradsággal, de kevés hozzáértéssel festett képpel illusztrálta.

A szentjánosi kódex 808 lapra terjedt és a Geistlicher Glückshafennel vette kezdetét. Ez 567 lapon öt részből állott. Az első három a Szentírásnak négy-, hat- és hétsoros versszakokban való feldolgozását adta, a két utolsó pedig egy haláltáncot tartalmazott. A Geistlicher Glückshafent Ein anders Lied cím alatt egy dal követte. Majd az Adam und Éva című

¹⁾ V. ö. Deutsch-ungarische Heimatsblätter, 1930. 73. köv. 1.

karácsonyi színjáték következett. Utána Von der heiligen Jungfrau und Martirin Katharina ein alter Ruf 24 nyolcsoros versszakban, és 23 ugyancsak nyolcsoros versszak Von der Jungfrau Martirin Barbara. Mindkét legenda párbeszédet is tartalmazott s így könnyen volt színpadra vihető. Ezek után következtek sorrendben: Nützliche biblische Sprüche, da ein jeder Christ, so oft die Uhr schlägt, etwas Merkwürdiges daraus vernehmen kann, 196, többnyire rímes verssorban, Das Christi Geburtspiel és Das Krippelgespiel című karácsonyi színjátékok, Das Schuster- und Schneiderspiel című bohózat, Der Sternesang 81 kérdéssel és felelettel, Von dem Abgott Bell und Tracht 51 nyolcsoros versszak, Von der Kindern Israel 11 nyolcsoros versszak, 10 egyházi ének és 4 szerelmi dal. Majd különféle szereket sorolt fel a kódex tehénbetegségekre. Befejezésül következtek: Ein Lied von zehn Jungfrauen, Die Geschichte des Tobias 16 lapon négy-, hat- és nyolcsoros versszakokban, végül Lied von der Judit 10 lapon, hatsoros versszakokban.

Így írja le Sztachovics hátrahagyott feljegyzéseiben a szentjánosi kódexet. Hogy jelenleg hol és kinek a tulajdonában van a Heidebodenen ez az értékes emlék, nem sikerült még megállapítani. Sztachovics a hatvanas években még látta, azóta pedig nem sokan keresték a Heidebodenen. Szerencsére Sztachovics a kódex nagyobb felét lemásolta.

A mosonmegyei német falvakban és Főréven is ¹⁾ négy darabot tanult be és adott elő karácsony táján egy öregebb betanító (Lehrmeister) vezetése mellett az egyes falvak fiatalága. A négy színjátékot kisebb szünetekkel egyfolytában adták elő. Rendszeresen este játszottak és a négy darab körülbelül két és fél órát vett igénybe. Főréven a következő sorrendben kerültek színre: első volt a Christi Geburtspiel, mely magában foglalta külön cím nélkül a második karácsonyi darabot is, a K r i p p e l g e s p i e l t;²⁾ ezután az Adam und Éva G e s p i e l, negyediknek pedig a Schuster und Schneider g e s p i e l következett.³⁾ Ez az összeállítás azonban, mely egyébként nagyon hasonlít az ókor klasszikus trilógiáihoz, eredetileg más sorrend szerint történhetett. Az első összeállító valószínűen a harmadik darabot szerepeltette első helyen. Ez a sorrend természetesebb. Az Adam und Eva Gespielben a bűnbeesett ember Megváltóját, aki a Christi Geburtspielben, a Krippelspiel „Auftaktjában“⁴⁾ száll le a földre, szeretettel és hódolattal köszöntik az emberiség királyi képviselői a harmadik darabban,

¹⁾ Schröer, i. m. 9. 1.

²⁾ Ez a Heidebodenen mindig külön cím alatt szerepelt.

³⁾ Schröer, i. m. 9. 1.

⁴⁾ V. ö. Reuschel, i. m. 103. 1.

a Krippelspielben. Befejezésül szatírjátéknak ¹⁾ a hangulat felvidítésára a Schuster und Schneiderspiel következett. A mosonszentjánosi kódexben is ez utóbbi sorrend szerint következnek a darabok, a Heidebodenen is ezen sorrend szerint adták elő azokat.²⁾

Schröer szerint³⁾ a főrévi játékosok ünnepélyes felvonulással nyitották meg a karácsonyi játékokat. A menet a darabokat betanító Lehrmeister lakásán gyűlt egybe, ahonnan színpadi ruhájukba öltözve a darabok előadásának színhelyére, a község vendéglője elé vonultak. A menetnek női tagjai nem voltak: az összes női szerepeket legények adták női ruhákba bujtatva — a Heidebodenen is így volt —, akárcsak Hans Sachs vagy az iskoladramák idejében.⁴⁾ A menet élén a paradicsomi tudás fáját, a Paradeisspiel almafáját és a Dreikönigsspiel nagy, fából készült s bearanyozott csillagát vitték. A belül lámpással felszerelt csillag egy fából készült ollós szerkezet végére volt erősítve, mely szerkezet segítségével a csillagot messzire ki lehetett nyújtani. Á vendéglő előtt Menyhért király az egybegyűlt tömeg tiszteletére elénekelte a Stern gesangot, melyben minden távol- és jelenlevő ismerőst (még a magukkal hozott csillagot is, innen a Stern gesang, Sternabsingen nevek) üdvözölt. A Sternabsingen után a szereplők a közönségtől kísérvé a vendéglő nagytermébe vonultak, ahol megkezdődött a tulajdonképpeni előadás.

A mondottakból kitűnik, hogy a Stern gesang Főréven bevezetésül szolgált a karácsonyi darabokhoz. Schröer is ennek tekintette és ezért közvetlenül az első főrévi darab előtt közli művében.⁵⁾ S valóban, az a Stern gesang, melyet Schröer talált, csakugyan jó bevezetés a karácsonyi darabokhoz. Ez a Stern gesang azonban csak idővel és szövegbeli változtatásokkal kapta Schröernél közzétett formáját és bevezető szerepét. Öreg mosonmegyeiek szerint ugyanis a Stern gesangot eredetileg akkor énekelték, amikor a faluba idegen falubeli karácsonyi játékosok érkeztek. A községek ugyanis nem minden évben játszották el darabjaikat. Néha hosszabb szüneteket tartottak, majd a legnagyobb titokban, hogy a szomszédos községek meg ne tudják, nekiláttak a darabok betanulásának. így gyakran előfordult, hogy egyszerre két vagy több község is készült karácsonyi előadásokra, és ha otthon előadták darabjaikat, átrándultak vendégszerepelni a szomszédos községekbe. Ha mármost a

¹⁾ V. ö. Solymossy, c. fej. i. műve, 260. I.

²⁾ V. ö. Az osztrák-magyar monarchia írásban és képben. Budapest, 1806. 4. k. 45Γ. köv. 1.

³⁾ I. m. 9. köv. 11.

⁴⁾ V. ö. Soly mossy, c. fej. i. m. 261. 1. 1. jegyzet.

⁵⁾ 65. köv. 1.

vendégszereplők olyan faluba tévedtek, ahol szintén tartottak karácsonyi előadásokat, a falubeli játékosok tudomást szerezvén az idegenek jöveteléről, kivonultak riválisaik fogadtatására a falu határába. A menet élén a Dreikönigsspiel aranyozott csillagát vitték, amit az idegenek is magukkal hoztak. A falu határán formális „Sängerkrieg“ fejlődött ki a két csapat vezetője között. A verseny győztese azonban nem az lett, aki szebben tudta elénekelni a Stergesangot, ahogy ezt Pacher olvasta Sztachovics feljegyzéseiben.¹⁾ A Sterngesanggal csak üdvözölte egymást a két csapatvezető, a verseny tárgyát a Sterngesangot követő Fragen und Antworten képezték. Előszóra helybeli társulat vezetője adott fel találós kérdéseket, s ha az idegen csapatvezető kevesebb talányt tudott megfejtetni, mint a helybeli, az idegeneknek vissza kellett fordulniok. Minden községnek más-más rímekbe szedett kérdései és feleletei voltak, melyeket a legnagyobb titokban tanult be a társulat vezetője. A találós kérdések forrása főképp a Szentírás volt. Legtöbbje nem okozott nagy fejtörést, ha a kérdezett jól ismerte a Szentírást.

A főrévieknek is voltak ilyen találós kérdéseik és feleleteik, de nem engedték meg Schröernek, hogy azokat közzétegye.²⁾ Nyilván nem akarták, hogy a szomszédos községek minden nehézség nélkül féltett titkaik birtokába jussanak. Schröer későbbi kutatásai folyamán Pozsonyban is talált 29 efféle kérdést és feleletet a következő cím alatt: Fragen zu dem Sternabsingen, melyeket történetükkel együtt műve utolsó lapjain, a Nachtragban³⁾ tett közzé. Amióta a főréviék versenytárs nélkül maradtak, nem rejtegetik el többé találós kérdéseiket, és Solymossy Sándornak⁴⁾ sikerült is 33 rébuszkérdésüket a Néprajzi Társaság számára megszereznie.

Schröer Sterngesangja 48, Sztachovicsé 54 sorból áll. Schröernél tehát 6 sor hiányzik, valójában azonban több, mert néhány sor oda nem illő sorokkal van pótolva. Sztachovicsnál több esetben olvassuk: Grüssenwir euch Singer, ami az euer Papier, euer Stange, dich Singer, meine Singer, dass wir e u e r n Stern haben angesungen kifejezésekkel együtt csak az idegen játékosokra vonatkozhatott. Schröernél az euch Singer szavak helyébe rendszeren csak s i e van téve. Pl. a 30. és 31. sor Sztachovicsnál:

Grüssen wir euch Singer durch Laub und Gras,
der heilige Regen macht uns alle mass.

¹⁾ Sörös Pongrác, i. m. cs k. 653. I.

²⁾ Schröer, i. m. 206. 1.

³⁾ 204. köv. 11.

⁴⁾ E fej. i. műve 340. 1. 3. jegyzet.

Ennek megfelelő két sora Schröernél (nála a 17. és 18. sor):
 Grüßen wir s i e durch laub und gras
 der heilige regen macht uns und euch alle nass.

Ilyen s egyéb kisebb alakítások alkalmassá tették a Stern-
 gesangot arra a szerepre, amit Főréven Schröer idejében be-
 töltött.

Sztachovics három Sterngesangot hagyott hátra hagyaté-
 kában. Az elsőt egy 1688-ból származó mosonbánfalvi,*¹⁾ a
 másodikat egy 1799-ből való ugyancsak mosonbánfalvi, a har-
 madikat pedig, amelyről már fentebb szoltunk, a mosonszent-
 jánosi kódexből másolta ki. A három Sterngesang szövege,
 mely csak kisebb eltéréseket mutat, mesterdalnoki időkre em-
 lékeztet. ²⁾ Bizonyítják ezt az ilyen' részek: Ihr lieben meine
 Singer..., so grüss ich dich Singer mit allen deinen
 Knaben ..., bist du mir ein Singer . . ., wir grüssen dir
 dein S i n g e r-R o c k . . ., dein Singer-Hut..., wirst du mir
 die Sachen auslegen so recht, so bist du mein Meister und
 ich dein Knecht (az 1799-ből való bánfalvi Sterngesangból),
 grüssen wir euch Singer also gut und preisen euch alle
 Singerknaben darzu·, grüssen wir dich Singer...
 (a szentjánosiból).

Az iskoladráma udvariaskodó megszólításaiból ^{a)} is van a
 Strengesangokban egynéhány, mint: Grüßen wir... sein gan-
 zen ehramlichen Rat·..., die ganze ehramentliche
 Gemein·..., den Herrn Richter... (a második bánfalvi Stern-
 gesangban) ; a szentjánosiban pedig: auch ein ehramen
 Rat·... stb. Az ehrame jelző állandó megszólítása volt
 az iskoladrámák idejében a városi tanácsuraknak, akiket az
 iskoladrámák előadásaira külön meghívtak.⁴⁾ Moson megyében
 néha az előjáróság is kivonult az idegen játékosok elé, innen
 a megszólítások.

Mesterdalnoki kezekre vallanak a Sterngesangokat kiegészítő
 énekelt kérdések és feleletek is, az úgynevezett Fraggesan-
 gok. Ezekben ilyen sorokat olvasunk: Grüss dich Gott Meister-
 singer hochgeborn, Gott hat dich zu ein Meistersinger
 auserkorn·. (111.),⁵⁾ Dank dir Gott Meistersinger weiser
 Fragen... (111.), ihr Meistersinger hochstudiert und hochge-
 boren, vor allen Singer auserkoren·. (VIII.), lieben meine
 Singer..., lieber mein Singer·..., bist du mir ein Singer

¹⁾ V. ö. Leopold F. V o s á h l o, Ein Meistersingerlied vom
 Heideboden. Deutsch-ungarische Heimatsblätter, 1930. 153. köv. 11.

²⁾ V. ö. S o l y m o s s y, e fej. i. műve 340. köv. 1.

³⁾ Uo. 33Γ. 1.

⁴⁾ Uo.

⁵⁾ Sztachovics feljegyzésében a harmadik számú Fraggasang.

so von Orden... (IX.), bist du mir ein Singer so von Sorten. (X.), bist du mir ein Singer aus dem Rat (XI.). Talán a reformáció idejére emlékeztet: Mein Singer, tue mir noch eins fassen, warum kann man sich nicht auf Fürsten und Grafen verlassen? (XI.)

Sztachovics összesen kilenc Fraggessangot jegyzett fel. Az első a második bánfalvi Sterngesang folytatása s vele szorosan összefügg. Ez is bizonyíték arra, hogy a Sterngesangnak eredetileg más rendeltetése volt, mint amelyet Főréven kapott. Az említett Sterngesang befejező sorai ugyanis rendes átmenetet képeznek a kérdésekhez és feleletekhez. Az átmenet a következőképp hangzik:

Bist du mir ein Singer also eben,
 wir g r ü s s e n dir an der Seiten den Degen,
 Den du an deiner Seiten tust tragen,
 bist du mir ein Singer, jetzt will ich dich erst fragen.

Mein Singer, ich will dir drei Fragen aufgeben,
 dicselbigen sollst du mir auslegen.

Wanns tu mir die Fragen nicht kannst sagen,
 den Stern sollst mir nicht weiter tragen.

Wann du mir die Fragen wirst auslegen recht,
 bist du mein Meister und ich dein Knecht.

(oder: wirst sein unser Meister und wir deine Knecht.)

Dein Knecht der will ich gerne sein,

(oder: Deine Knecht wollen wir gerne sein,)
 trink du das Wasser und ich (wir) den Wein.

So wollen wirs machen wie andre Bueben,
 essen wir das Fleisch und du die Rueben.

Így fejeződik be a bánfalvi Sterngesang. Erre „Die erste Frag“ következik, majd az ígért másik kettő is, melyeket még 28, az első háromnál jóval rövidebb tartalék-kérdés és felelet követ. A Sterngesang fentidézett soraiból tehát világos, hogy ezt az éneket az idegen vendégszereplők üdvözlésére használták. Tudomására adják benne az idegeneknek, hogy ha nem tudnak a feladott kérdésekre válaszolni, nem hozhatják be csillagjukat a községbe. Viszont ha megállják a sarat, elismerik vezetőjüket mesterüknek és nem gördítenek több akadályt útjukba.

A második Fraggessangot egy 1714-ből való bánfalvi kéziratból másolta ki Sztachovics. Ez csupán 17 talányt tartalmaz. A harmadik (1734-ből) is Bánfaivárai való és 150-nél több kérdésből és feleletből áll. A negyedik (1773), az ötödik (1773) és a hatodik (1811) ugyancsak bánfalvi, mindhárom kisebb terjedelmű. A hetedik és a nyolcadik mosonszolnoki (1811); rövid, de érdekes számtalány mindkettő, 12, illetve 24 kérdéssel és felelettel. A kilencedik a szentjánosi kódexből való. Ez a harmadik Sterngesang fűggléke 81 kérdéssel és felelettel. A tizedik

mosonszentpéteri (1808) közel 70 szép kérdéssel és felelettel. Az utolsó ismét bánfalvi (1830) 70-nél több találós kérdéssel.

A legtöbb Fraggessang tehát bánfalvi, melyek azonban nem sok egyezést mutatnak. A ránk maradt kilenc Fraggessang is fényes bizonyysága annak a nagy buzgóságnak és szeretetnek, amellyel a Heidebauerok karácsonyi színjátékaikat előadták. Tulajdonképpen nem is kilenc, de jóval több ilyenmű éneket gyűjtött össze Sztachovics, mert a találós kérdések elején gyakran olvashatjuk megjegyzését, hogy ezt vagy azt a Fraggessangot egy másik heidebodeni községben is megtalálta, de az egyezés miatt feleslegesnek tartotta kétszer lemásolni.

Sztachovics a talált Stergesangok és Fraggessangok közül a mosonszentjánosi kódexből valókat tartotta a legbecsesebbeknek. Eléjük a következő bevezető sorokat írta: „Ich hege keine Hoffnung, dass diese meine mühseligen Abschriften je in Druck erscheinen und also vermehrt unter das Volk zurückgelangen, für welches ich keine Mühe und Auslagen gescheuet habe. Doch, sollte Gottes Forschung es anders fügen, so möge der folgende Sterngesang samt seinen Fragen und Antworten ganz abgedruckt werden. Denn das Volk würde bekümmert dreinsehen, wenn es von der Kritik zum Hervorsuchen seines Eigentums angewiesen würde.“ Megemlíti forrásait is, melyekre a másolásnál támaszkodott. Főforrása a mosonszentjánosi kódex volt, „weil dieser sich auch sonst als der getreueste erweist und den späteren Abschreibern vorlag“; ezenkívül átnézte a következő rokon kéziratokat is: Thallner Jánosét (Mosonszentpéter, 1808-ból), Wachtler Mátyásét (Mosonszentjános, 1816), Zierhut Józsefét (Mosonszentpéter, 1809), Zwickel Mátyásét (Mosonszolnok, 1816), Hautzinger Jánosét (Mosonszentjános, 1845) és Weiss Jánosét (Mosonszolnok, 1852).¹⁾

A mosonszentjánosi Sterngesang is, miként már fentebb a többiek tárgyalásánál említettük, rébuszkérdéseivel együtt a mesterdalnokok és az iskoladramák idejére emlékeztet. Keletkezésének pontosabb idejét és körülményeit nehéz megállapítani. Annyi bizonyos, hogy szerzője alaposan ismerte a Szentírás mindkét részét, amit a Fraggessang pontosan vágó évszámai és egyéb adatai bizonyítanak. A találós kérdések éppen ezért papi szerzőre utaló, régi, szentírási tudáspróbákra emlékeztetnek, melyek mesterdalnoki kezekben is átmentek.²⁾ Ezen „uraságok asztaláról lehullott morzsákra“³⁾ is áll tehát Naumann

¹⁾ Hátrahagyott feljegyzései.

²⁾ V. ö. Hans Naumann, Cirundzüge der deutschen Volkskünde. Leipzig, 1929. 130. kov. 1.

³⁾ Szendrey Zsigmond, Népi találós kérdéseink szerkezete. Ethnographia, 1924. 83, 1.

kiváló megállapítása: „Alles „Volkstümliche,“ so schön und vertraut es sein mag, gehört Überwundenem und Versunkenem an.“¹⁾

Még a dalok hazájáról valamit. Ez a kérdés a heidebodeni (főrévi) népszínjátékok hazájának kérdésével függ össze. A heidebodeni (főrévi) darabok hazája pedig a legnagyobb valószínűség szerint Ausztria,²⁾ amire az osztrák Edelpöck³⁾ (1568-ban Ferdinánd tiroli főherceg hajdúja) Christigeburtspieljével, a stájer Vordenbergből való Paradeisspiellel⁴⁾ és Chistigeburtspiellel,⁵⁾ majd a salzburg-gasteini Paradeisspiellel⁶⁾ való nagy rokonságuk, továbbá Salzburg és Salzkammergut vidékére utaló dalaik,⁷⁾ végül az előadásokon használatos jelmezeknek, a csillagnak és a bethlehemes jászolnak a hazaiaktól elütő formái⁸⁾ engednek következtetni. A darabokkal szorosan összefüggő Sterngesang és Fraggengesang hazája tehát igen valószínűn szintén Ausztria, ami a mosonmegyei németiség bajrosztrák eredetére is adatot szolgáltat. Most pedig tanúskodjanak maguk az énekek.

Der Sterngesang.⁹⁾

Ihr lieben meine Singer, sammelt euch zusamm,
gleich wie die Krapfen in der Pfann.

Ihr lieben meine Singer, tretts zusamm in die Scheiben,
wir wollen die Zeit mit Singen vertreiben.

Ihr lieben meine Singer, fangts tapfer an,
zu grüssen wollen wir heben an.

Grüssen wir Gott Vater im höchsten Tron,
grüssen wir auch sein einzigen Sohn.

Grüssen wir den heiligen Geist mit Namen
und grüssen wir alle Drei mit Namen.

¹⁾ I. m. 11. 1.

²⁾ V. ö. Schröer, i. m. 18 — 19., 32—33., 175—196. és 22. köv. 11.

³⁾ Wein hold, c fej. i. m. 187. köv. 11.

⁴⁾ Uo. 302. 11.

⁵⁾ Uo. 134. 11.

⁶⁾ Schröer, i. m. 142-150. 11.

⁷⁾ S oly mossy, i. m. 268. 1. és 272. 1. 2. jegyzet.

⁸⁾ Uo. 263. 1.

⁹⁾ A Stern és Fraggengesang közlésének engedélyezéséért, valamint a Sztachovics hagyaték népszínjátékainak szíves kölcsönzéséért a pannonhalmi Szent Benedek-Rend főkönyvtárának tartozunk nagy hálával.

Grüssen wir den Kaiser mit der Krön
 und grüssen wir den Meister, ders machen kann.
 Grüssen wir die gnädige Kaiserin,
 welche ist unser Beschützerin.

Grüssen wir auch den ehrsamem Rat,
 welchen Gott darzu verordnet hat.

Grüssen wir auch Maria rein,
 Jesu, das kleine Kindelein.
 Grüssen wir auch Ochs und Eselcin,
 welche stehen bei dem Krippelein.

Grüssen wir auch das Firmament,
 daran zwei grosse Lichter stehn.

Grüssen wir auch Sonn und Mondenschein,
 welche leuchten übers Meer und Rhein.

Grüssen wir c u c h Singer durch den Hirwagen,
 welcher am Himmel lut umherfahren.

Grüssen wir e u c h durch alle Wü r z e l c i n,
 die in der kühlen Erden sein.

Grüssen wir euch Singer durch Laub und Gras,
 der heilige Regen macht uns nass.

Ihr lieben meine Singer, hebt tapfer an,
 zu grüssen wollen wir heben an.

Grüssen wir euch Singer also hübsch
 und preisen euch an dem Stern die Spitz.
 Grüssen wir euch Singer also fein
 und grüssen c u e r n Stern allein.

Grüssen wir euch das ledig Papier
 und das euch euern Stern ziert.

Grüssen wir euch Singer euern Schrägen,
 auf dem ihr euern Stern tut tragen.

Grüssen wir den Sterntreger gut
 und preisen ihm auf dem Kopf den Hut.
 Grüssen wir ihn ohn allen Spott
 und preisen ihm an dem Leib den Rock.
 Grüssen wir ihn fein und eben
 und preisen ihm an der Seiten den Degen.
 Grüssen wir dich Singer fein und gemaut
 und grüssen ihm am Leib die Pfaut.

Grüssen wir dich Singer also gut
 und preisen dir an Füssen die Schuh.

Grüssen wir euch Singer also gut
 und preisen euch alle Singer-Knaben dazu.
 Lieben meine Singer, jetzt habts uns wohl vernommen,
 dass wir c u c r n Stern haben angesungen.

Der Fraggessang.¹⁾

Lieber mein Singer, jetzt will ich dir fünf Frag aufgeben,
 dieselben sollst du mir recht auslegen.

Wirst du mir dieselben nicht recht aussagen,
 den Stern sollst du mir nicht weiter fragen.

Bist du mir ein Singer so von der Tat,
 sag mir, wer die Arch des Bunds gemacht hat,
 und wo Josua sein letzte Ermahnung hat getan,
 und wo Josefs Gebein begraben worden sein,
 und wo der Täufer Johannes in der Kindcr-Marterei

[erhalten ist worden,
 und wer sein Mutter begraben an selben Orten ?

Mein Singer, jetzt bist gefragt dermassen,
 jetzt will ich dich auch reden lassen.

Lieber mein Singer, sag ich dir in der Tat,
 das Bcsclcl die Arch des Bunds gemacht hat,
 und im Buch Josua am 24. Kapitl hat Josua sein letzte
 [Ermahnung getan.²⁾

Auch sein Josefs Gebein zu Juchen begraben worden,
 und Johannes im jüdischen Gebirg von der Stadt Juda

[erhalten ist worden,
 und seine Mutter haben die Einsiedler Möni (?) der
 [Marterei begraben,
 nach 40 Tagen.

Mein Singer, das sag ich dir auserlesen,
 die zwei Fragen ich im Leben Christi am 73 Kapitl hab
 [gelesen.³⁾

¹⁾ Sztachovics kéziratában külön dm nélkül folytatólagosan következnek e rébuskérdések. A címmel csak jelezzük az átmenetet.

²⁾Próbaképen ellenőriztük az első két felelet helyességét. Valóban Bcsclcl volt a frigyszekrény készítője (v. ö. Exodi, 37. c. Biblia Sacra. Parisiis, 1894.88.1.) és Josua a 24. fejezetben (többet nem írt) szól utoljára a zsidó néphez (v. ö. i. Biblia Sacra, 219. köv. II.)

³⁾Ezen öt kérdéshez és felelethez idővel még az alábbi hetven¹⁾ hat járult.

Bist du mir ein Singer so von Orden,
 sag mir, in welchem Jahr die Beschneidung angestellt
 ist worden?

Mein Singer, jetzt kann ich dir nicht mehr schweigen,
 nach Erschaffung der Welf 21.389 Jahr tue ich dir zeigen.

Bist du mir ein Singer zu dieser Frist,
 sag mir, wann die erste Glaubens-Verfolgung entstanden
 fjein Singer, ich sag dirs fürwahr, [ist ?
 im Jahr nach Christi 35 Jahr.

Bist du mir ein Singer zu dieser Frist,
 sag mir, wann die erste Ketzerei ensfanden ist ?
 fjein Singer, ich frag dich so besonnen,

sag mir, von wem sie ihren Ursprung hat genommen ?
 fjein Singer, von Simon dem Zaubrer tue ich dir jehen,¹⁾
 im 35. Jahr nach Christi ist das geschehen.

Bist du mir ein Singer mit der Tat,
 sag mir, welcher Apostel nach dem Tod Christi den
 [Glauben unter den Heiden geprediget hat?
 fjein Singer, der h. Jakobus der prediget ohne allen
 Verdruss den heidnischen Spaniern den Glauben.

Bist du mir ein S i n g e r also fein,
 sag mir, wann die erste Bekehrung der Heiden zum
 [christlichen Glauben geschehen mag sein?
 fjein Singer unter Kornelius den Heiden, war sein Nam,
 im 40. Jahr nach Christi zeig ich dir an.

Bist du mir ein Singer auserlesen,
 sag mir, wie die erste Schrift im Neuen ist gewesen ?
 fjein Singer, die kanonische Epistel des h. Jakobi

[sag ich dir mit Freuden,
 im 37. Jahr nach Christi tu ich dir es zeigen.

Bist du mir ein Singer hoch mit Namen,
 sag mir, in welchem Jahr die 12 Artikel des christlichen
 [Glaubens scind ausgegangen?

fjein Singer, das kann ich dir wohl verjehen,
 im 42. Jahr nach Christi ist das geschehen,
 Bisf du mir ein Singer so hoch mit Namen,
 ,ag mir, wann der Namen der Christen ist aufkommen?
 fjein Singer, ich frag dich fürwahr,
 sag mir auch im welchen Jahr?

¹⁾ Jehen v. verjehen sagen.

Mein Singer, zu Antiochia sag ich dir fürwahr,
nach Christi im 43. Jahr.

Bist du mir ein Singer so von Orden,
sag mir, im welchen Jahr bischöflicher Sitz aufgericht
[ist worden?

Mein Singer, auf dass ich dich recht frag,
sag mir, wer denselben aufgerichtet hat?

Mein Singer, der heilige Petrus zu Rom
im Jahr Christi 44 den bischöflichen Sitz richtet an.
Bist du mir ein Singer so von der Tat,
sag mir, in welchem Jahr Petrus sein' erste Epistel
[geschrieben hat?

Mein Singer, ich sag dirs fürwahr,
nach Christi 45 Jahr.

Bist du mir ein Singer so von Orden,
sag mir, in welchem Jahr die erste Kirchversammlung
[gehalten ist worden?

Mein Singer, ich sag dirs fürwahr,
nach Christi 48 Jahr.

Bist du mir ein Singer so von der Tat,
sag mir, welcher Evangelist sein Evangelium zu ersten
[geschrieben, hat?

Mein Singer, ich frag dich mit Verlangen,
sag mir, im welchen ers hat angefangen?

Mein Singer, der Evangelist Matthäus sag ich fürwahr,
schrieb sein Evangelium nach Christi 48 Jahr.

Bist du mir ein Singer Umtrieben,
säg mir, im welchen Jahr Markus sein Evangelium hat
Mein Singer, das zeig ich dir ganz klar, [geschrieben?

nach Christi 45 Jahr. *)

Bist du mir ein Singer so hochbegabt,
sag mir, wann der Evangelist Lukas sein Evangelium
Mein Singer, ich sag dirs fürwahr, [geschrieben hat?

nach Christi 61 Jahr.

¹⁾ A hivatalos magyarázat szerint Szt. Máté az első század hat' vanas vagy ötvenes, Szt. Márk pedig ugyanazon század ötvenes éveit ben írta Evangéliumát (Újszövetségi Szentírás, Szent István lársulat kiad. 1928. 5. és 86. 11.). A fenti két évszám között nincs ellentét. Az első Evangéliumot Szt. Máté írta, a másodikat Szt. Márk. Az első szó nem jelent egyben előszó is, illetve a fenti zu ersten az első (számú Evangélium), mely később íródott, mint a második számú (Szt. Márké).

gist du mir ein Singer so hoch mit Namen,
sag mir, in welchem Jahr Johannes sein Evangelium

[zu schreiben hat angefangen?

Mein Singer, das kann ich dir wohl verjehen,
im 99. Jahr nach Christi ist das geschehen,

gist du mir ein Singer so von der Tat,

sag mir, wo Paulus sein' Epistel geschrieben hat?

Ich frag dich mit Verlangen,

sag mir, im welchem Jahr er zu schreiben hat angefangen?

juvlein Singer, zun Tessonizenser schrieb Paulus zwar

die erste Epistel im 52. Jahr,

gist du mir ein Singer ohn einen Spott,

sag mir, im welchen Jahr Paulus die Epistel zu den

[Römern geschrieben hat ?

Mein Singer, ich sag dirs fürwahr,

nach Christi 58 Jahr.

gist du mir ein Singer mit Verlangen,

sag mir, in welchem Jahr Paulus die Epistel zu den

[Hebräern hat angefangen?

Mein Singer, tu mich recht verstehen,

im 66. Jahr nach Christi ist das geschehen,

gist du mir ein Singer so hochbegabt,

sag mir, in welchem Jahr Paulus die Epistel an

Timothyen geschrieben hat?

Mein Singer, ich sag dirs auserlesen,

im 57. Jahr nach Christo ist das gewesen,

gist du mir ein Singer so hoch mit Namen,

sag mir, in welchem Jahr Paulus die Epistel zu den

[Ephesern hat angefangen?

Mein Singer, ich sag dirs für gewiss,

im 59. Jahr nach Christo das geschehen ist.

gist du mir ein Singer so von der Tat,

. sag mir, in welchem Jahr Paulus die Epistel zu Tito

Mein S i n g e r, ich sag dirs fürwahr, [geschrieben hat ?

nach Christo 58 Jahr.

gist du mein Singer, ich will dir zwei Fragen aufgeben,

dieselben sollst du mir recht auslegen;

wirst du mir die Fragen nicht recht sagen,

den Stern sollst du nicht weiter tragen.¹⁾

¹⁾ V. ö. a Fraggessang elsö soraival.

Bist du mir ein Singer in der Tat,
 sag mir, in welchem Jahr Paulus die Epistel zu Philippem
 [und die Epistel zu Kolossern geschrieben hat ?
 Mein Singer, solches zeig ich dir ganz klar,
 Paulus hats geschrieben all zwei Epistel im 60. Jahr,
 Bist du mir ein Singer also schon,
 sag mir, vor wem Paulus die erste Beschirmung hat getan?
 Mein Singer, unter Neronc ist das gewesen,
 im Jahr nach Christo 65 hab ich gelesen,
 Bist du mir ein Singer so von der Tat,
 sag mir, in welchem Jahr Johannes sein Offenbarung
 [geschrieben hat?
 Mein Singer, solches zeig ich dir ganz klar,
 Er hats geschrieben nach Christo 94 Jahr,
 Bist du mir ein Singer auserlesen,
 sag mir, wer der erste hohe Priester ist gewesen?
 Mein Singer, es ist Melchisedech gewesen,
 nach Erschaffung der Welt 2398 Jahr hab ichs gelesen,
 Bist du mir ein Singer so von Orden,
 sag mir, in welchem Jahr Job ein Beispiel der Geduld
 [ist worden?
 Mein Singer ich sag dirs fürwahr,
 nach Erschaffung der Welt 2398 Jahr,
 Bist du mir ein Singer so hoch mit Namen,
 sag mir, in welchem Jahr die siebenjährige Hungersnot
 [in Ägypten hat angefangen?
 Mein Singer, ich sag dirs auserlesen,
 nach Erschaffung der Welt 2320 Jahr hab ich gelesen,
 Bist du mir ein Singer so wohlbegabt,
 sag mir, in welchem Jahr die Dienstbarkeit der Israeliten
 [in Ägypten sich angefangen hat?
 Mein Singer, solches will ich dir klar zeigen,
 nach Erschaffung der Welt als man Anno 2451 tat
 [schreiben.
 Bist du mir ein Singer so von hohem Orden,
 sag mir, von wem die ersten Ostern gehalten sind worden?
 Mein Singer, ich frag dich also frei,
 sag mir, in welchem Jahr das geschehen sei?
 Mein Singer, von den Juden, wie ich dir meid,
 2544 Jahr nach Erschaffung der Welt.

Bist du mir ein Singer so hoch vermessen,
sag mir, wer der erste hohe Priester unter den Hebräern
List gewesen?

Mein Singer, das ist Aron gewesen,
das hab ich Anno 2545 gelesen.

Bist du mir ein Singer zu dieser Frist,
sag mir, wer erster Richter in Israel gewesen ist?

Mein Singer, das ist Josua gewesen,
im Jahr nach Erschaffung 2584 hab ich gelesen.

Bist du mir ein Singer so wohl besonnen,
sag mir, in welchem Jahr das hebräische Reich nach
[erwähltem König Saul hat angefangen ?

Mein Singer, ich sag dirs fürwahr,
nach Erschaffung der Welt 2960 Jahr.

Bist du mir ein Singer so hoch mit Namen,
sag mir, in welchem Jahr das Reich Juda unter Roboam
[hat angefangen ?

Mein Singer, gib acht, dass ich dirs recht meid,
2360 Jahr nach Erschaffung der Welt.

Bist du mir ein Singer mit der Tat,
sag mir, in welchem Jahr das Reich Israel unter dem
[gottlos König Jeroboam angefangen hat?

Mein Singer, das kann ich dir wohl verjehen,
eben nach Erschaffung der Welt 2360 ist das geschehen.

Bist du mir ein Singer zu dieser Frist,
sag mir, in welchem Jahr der erste Abfall der Juden
[gewesen ist?

Mein Singer, ich sag dirs also fein,
nach Erschaffung der Welt 2622 das geschehen mag sein.

Bist du mir ein Singer so hoch mit Namen,
sag mir, wann sich die erste Dienstbarkeit der Juden unter
[Cusan dem König mit Mesopotamia hat angefangen?

Mein Singer, merk, dass ich dirs meid,
als man schreibt Anno 2623 Jahr nach Erschaffung
[der Welt.

Bist du mir ein Singer mit Witz so hochbegabt,
sag mir, wer die erste öffentliche Verehrung des Baals
[unter das Volk Israel cingeführt hat?

Mein Singer, ich frag dich auch fürwahr,
du wollest mir sagen nach Erschaffung der Welt im
[welchen Jahr ?

Mein Singer, der König Achab sag ich dir fein,
nach Erschaffung der Well 3119 Jahr das geschehen
[mag sein.

Bist du mir ein Singer so wohlbesonnen,
sag mir, wann sich das erste Jubeljahr hat angefangen?

Mein Singer, das sag ich ganz klar,
vor Christi Geburt 1495 Jahr.

Bist du mir ein Singer mit der Tat,
sag mir, wann sich das erste Sabath-Jahr der Hebräer
[angefangen hat?

Mein Singer, ich sag dirs zu dieser Frist,
1416 Jahr vor Christi das geschehen ist.

Bist du mir ein Singer von hohem Orden,
sag mir, in welchem Jahr der Tempel Salamonis auf*
[gebaut ist worden?

Mein Singer, ich sag dirs fürwahr,
im Jahr der Welt 2340 Jahr.

Bist du mir ein Singer von hohem Orden,
sag mir, von wem der Tempel Salamonis abgebrannt
[und von wem er wieder aufgebaut ist worden ?

Mein Singer, ich frag dich also fein,
sag mir, in welchem Jahr das geschehen mag sein?

Mein Singer, Nabuchodonosor, ich dir bekenn,
hat diesen Tempel abgebrannt
und Zorobabel, zeig ich dir klar,
hat ihn aufgebaut vor Christi 536 Jahr.

Bist du mir ein Singer über die Massen,
sag mir, wer die erste Sonnenuhr hat machen lassen ?

Mein Singer das ist Achaz gewesen,
das hab ich im 3. Buch der König am 20. Kapitl gelesen.

Bist du mir ein Singer so hoch mit Namen,
sag mir, wann der Prophet Jcsaias weiszusagen hat
[angefangen ?

Mein Singer, solches sag ich dir fürwahr,
Jcsaias fangt an weiszusagen vor Christo 7469 Jahr.

Bist du mir ein Singer mit der Tat,
sag mir, wann Jeremias weissaget hat?

Mein Singer, ich sag dirs auserlesen,
vor Christo 628 ist das gewesen.

Bist du mir ein Singer so hoch mit Namen
sag mir, wann sich die babylonische Gefängnis hat
[angefangen ?

Mein Singer, das sag ich dir ganz klar,
vor Christo 698 Jahr.

Bist du mir ein Singer also schnell,
sag mir, wann hat weiszusagen angefangen Ezechiel ?
Mein Singer, ich sag dirs also fein,
es mag wohl 601 Jahr vor Christi geschehen sein.

Bist du mir ein S i n g e r mit d e r T a t,
sag mir, in welchem Jahr Baruch weissaget hat?
Mein Singer, ich sag dirs fürwahr,
vor Christi 608 Jahr.

Bist du mir ein Singer so hoch von Gaben,
sag mir, wann sich die 69. und eine halbe Wochen
[angefangen haben ?

Mein Singer, solches zeig ich dir ganz klar,
vor Christi 433 Jahr.

Bist du mir Singer mit hohem Namen,
sag mir, in welchem Jahr Oscas weissagen hat
[angefangen ?

Mein Singer, das kann ich dir wohl versichern,
in dem 808. Jahr vor Christi ist das geschehen.

Bist du mir ein Singer mit der Tat,
sag mir, in welchem Jahr Joel weissaget hat?

Mein Singer, ich sag dirs fürwahr,
vor Christi 797 Jahr.

Bist du mir ein Singer so hoch mit Namen,
sag mir, in welchem Jahr Arnos weiszusagen hat

Mein Singer, ich sag dirs mit der Tat, [angefangen?
im 789. Jahr er vor Christi weissaget hat.

Bist du mir ein Singer also schon,
sag mir, in welchem Jahr Amidas weissagen hat
[angefangen ?

Mein Singer, solches zeig ich dir ganz klar,
vor Christi 778 Jahr.

Bist du mir ein Singer so mit Namen,
sag mir, in welchem Jahr Michäas weiszusagen hat
Mein Singer, ich sag dirs fürwahr, [angefangen?

vor Christi 746 Jahr.

Bist du mir ein Singer mit der Tat,
sag mir, in welchem Jahr Nahum weissaget hat ?

Mein Singer, das zeig ich dir ganz klar,
vor Christi 720 Jahr.

Bist du mir ein Singer so hoch mil Namen,
sag mir, in welchem Jahr Habakuk weiszusagen hat
Mein Singer, ich sag dirs fürwahr, [angefangen?
vor Christi 108 Jahr.

Bist du mir ein Singer mit der lat,
sag mir, in welchem Jahr Sophonias weissaget hat?
Mein Singer, ich sag dirs fürwahr,
vor Christi 640 Jahr.

Bist du mir ein Singer so hoch mit Namen,
sag mir, in welchem Jahr Aggäus weissaget hat?
Mein Singer, solches zeig ich dir ganz klar,
vor Christo 521 Jahr.¹⁾

Bist du mir ein Singer ohne ein Spott,
sag mir, in welchem Jahr Zacharias weissaget hat?
Mein Singer, ich sag dirs fürwahr,
vor Christo auch 521 Jahr.

Bist du mir ein Singer so hoch mit Namen,
sag mir, in welchem Jahr die Machabäer ihren Ursprung
[haben genommen ?
Mein Singer, ich sag dirs also fein,
vor Christo 167 Jahr mag das geschehen sein.
Bist du mir ein Singer also schon,
sag mir, in welchem Jahr Christus das erste Zeichen hat
Mein Singer, ich sag dirs fürwahr, [getan?
in seinem Alter 31 Jahr.

Bist du mir ein Singer so hoch rrt i t Namen,
sag mir, in welchem Jahr Johannes sein'erste Predigt hat
Mein Singer, ich zeig dirs auch ganz klar, [getan?
zu Zeiten Christi 29 Jahr.

Bist du mir ein Singer mit der Tat,
sag mir, in welchem Jahr Christus zu predigen
Mein Singer, ich sag dirs fürwahr, [angefangen hat ?
in seinem Alter im 31. Jahr.

Bist du mir ein Singer mit der Tat,
sag mir, in welchem Jahr das Reich der Chaldäer und
Assyrer angefangen hat?

¹⁾ Ezt az adatot is ellenőriztük. Aggäus próféta jövendölése a következőkép kezdődik: In anno secundo Darii regis... (id. Biblia Sicra, 1030. 1.); Darius pedig 522 —486-ig uralkodott. Uralkodásának második éve a jelzett 521. év. Ilyen számításra csak művelt (papi) szerző juthatott!

Mein Singer, solches zeig ich dir ganz klar,
vor Christi 786 Jahr.

Bist du mir ein Singer also fein,
sag mir, wie lang diese Reich' gestanden mögen sein?
Mein Singer, ich sag dirs fürwahr,
sie seind gestanden 440 Jahr.

Bist du mir ein Singer zu dieser Frist,
sag mir, wer der erste König in diesem Reich Assyrien
[gewesen ist ? ')

Mein Singer, das kann ich dir zeigen an,
er hat sich aufgehalten 16 Monat lang.

Bist du mir ein Singer so hoch von Namen,
sag mir, in welchem Jahr der König Salamon den Tempel
[zu Jerusalem zu bauen hat angefangen ?

Mein Singer, das kann ich dir zeigen klar,
vor Christi Geburt 1108 Jahr.

Bist du mir ein Singer ohn' alle Massen,
sag mir, welcher Kaiser Johannes den Evangelisten das
Land hat verwiesen ?

Mein Singer, das ist Domitian gewesen,
ein heidnischer Kaiser, sag ich dir auserlesen.

Mein Singer, ich will dir noch ein' Frag aufgeben,
dieselbe sollst mir recht auslegen;
wirst du die Frag auslegen recht,
bist du mein Meister und ich dein Knecht;
wifst du mir sie nicht können sagen,
den Stern sollst du mir nicht weiter tragen.

Bist du mir ein Singer von hohem Orden,
sag mir, warum der Sabath in ein Sonntag verkehret ist
[worden ?

Mein Singer, das kann ich dir wohl verjehen,
das ist aus vielen Ursachen geschehen;
die erste zeig ich dir in der Tat,
dass Gott an einem Sonntag die Engel erschaffen hat.

¹⁾ Itt egy felelet és egy kérdés hiányzik.

Felhasznált irodalom.

- Ábel, Jenő. Színügy Bártfán. Századok, 1884. 22. köv. 11.
- Andree—Eysn, Marie, Volkskundliches aus dem bayrisch-österreichischen Alpengebiet. Braunschweig, 1910.
- Bergner, Rudolf, Die deutschen Kolonien in Ungarn. Weimar, 1893.
- Birlinger, Volkstümliches aus Schwaben. Freiburg, 1861. II. k.
- Bíró, A., Lautlehre der heanzischen Mundart von Neckenmarkt. Leipzig, 1910.
- Bock, A., Hochzeitgebräuche in Hessen und Nassau. Z. V. f. V. (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde). Berlin, 1903. 287. köv. II.
- Buschan, Georg, Die Sitten der Völker. Stuttgart, 1916.
- Bunker, R., Eine heanzische Bauernhochzeit. Z. V. f. V., 1900. 288. köv. 11.
- Czoernig, K., Ethnographie der oesterreichischen Monarchie. Wien, 1857. 11. k.
- Dachler, A., Aus dem Volksleben des Burgenlandes. Zeitschrift „Deutsches Vaterland,“ Wien, 1920.
- Dezső Lipót, Külföldi furcsaságok Magyarországról. Szombathely, 1928.
- Erdélyi László, Árpádkor. Budapest. 1922.
- Magyar művelődéstörténet. Kolozsvár, 1915. I. (ösi művelődés) és 1918. 11. (A keresztény társadalom szervezése.)
- Magyar történelem új rendszerben. Budapest, 1931.
- Fehrle, Eugen, Deutsche Feste und Volksbräuche. Leipzig und Berlin, 1927.
- Fillion, A. C., Biblia Sacra. Editio quarta. Parisii, 1894.
- Fischer, Rosa, Oststeirisches Bauernleben. Graz, 1906.
- Geramb, Viktor, Deutsches Brauchtum in Österreich. Graz, 1926.
- Grimm, J., Deutsche Rechtsaltertümer. I. kiad. Göttingen, 1828. I. k.
- Grupp, Georg, Kulturgeschichte des Mittelalters. Padeborn, 1908.
- Hartmann, R., Vom Christkindl-Spiel. Deutsch-ungarische Heimatsblätter. 1929. 158. köv. 11.
- Die falsche Braut in der schwäbischen Türkei. Deutsch-ung. Heimatsblätter, 1931. 57. köv. 11.
- Heilborn, Adolf, Allgemeine Völkerkunde. Leipzig und Berlin. 1915. I. k.
- Hóman—Szekfű, Magyar történet. Budapest, évszám nélkül. I. és II. k.
- Hunfalvy I., A magyar birodalom földrajza. Budapest, 1886.
- Ipolyi Arnold, Magyar mythologia. II. kiad. Budapest, 1929. II. k.
- John, A., Sitte, Brauch und Volksglaube im deutschen Westböhmen. Prag, 1905.
- Kainál, R., Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern. Gotha. 1907. II. k.
- Kogutouicz Károly, Dunántúl és Kisalföld. Szeged, 1930. I. k.
- Koszó János, Fessler Aurél Ignác, a regény- és történetíró. Német philologiai dolgozatok. XXX. Budapest, 1923.

- Kövér Fidél József, A Hanság földrajza. Szeged, 1930.
- Lauringer Ernő, A magyar köztintzmények történeti fejlődése. Szentgotthárd. 1922.
- Lippert, Julius, Christenthum, Volksglaube und Volksbrauch. Berlin, 1882.
- Major Pál, Mosonmegye monographiája. Magyaróvár, 1878 (I. k.) és 1886 (II k.).
- Makoldy Sándor, A nőráblás és rablólházasság szimbolikus maradványai hazánkban. Ethnographie, 1921. 40. köv. 11.
- Marczali Henrik, Magyarország története. Budapest, 1911.
- Nagy képes világtörténet. Budapest, 1904. V. és VI. k.
- Milner, E., Schwäbische Kolonisten in Ungarn. Berlin, 1880.
- Mogk, E., Die deutschen Sitten und Bräuche. Leipzig und Wien, évszám nélkül.
- Moór, Elemér, Zur Siedelungsgeschichte der deutsch-ungarischen Sprachgrenze. Ungarische Jahrbücher, 1929. 41—67. és 230—255. 11.
- Mosonmegyei gazdák kéziratai.
- Naumann, Hans, Grundzüge der deutschen Volkskunde. II. kiad. Leipzig, 1929.
- Nitsch Máttyás, A dunántúli németiség. (Nemzetiségi ismertető könyvtár II.) Budapest, 1913. I. rész.
- Nork, F., Die Sitten u. Gebräuche der Deutschen. Stuttgart, 1849.
- Osztrák—magyar monarchia írásban és képb. Budapest. 1896. II. és V. k.
- österreichisch—ungarische Monarchie in Wort und Bild. Wien, 1881—1890. II. k.
- Paul, H., Grundriss der germanischen Philologie. Strassburg, 1900.
- Petz, Gideon, Zur Geschichte der Erforschung des ungarländischen Deutschtums. Deutsch-ungarische Heimatsblätter. 1930. 81 köv. 11.
- Reichardt, Rudolf, Geburt, Hochzeit und Tod im deutschen Volksbrauch. Jena, 1913.
- Reuschel, K., Deutsche Volkskunde. Leipzig, 1920.
- Rosegger, P., Das Volksleben in Steiermark. Graz, 1875. I. k.
- Ruff Andor, Moson vármegye emlékkönyve. Magyaróvár, 1929.
- Samter, E., Geburt, Hochzeit und Tod. Beiträge zur vergleichenden Volkskunde. Leipzig und Berlin, 1911.
- Sartori, P., Sitte und Brauch. Leipzig, 1910. I. rész.
- Schell, O., Bergische Hochzeitsgebräuche. Z. V. f. V., 1900. 37. 162. és 428. köv. 11.
- Schmidt—Schilling—Schnitzer, Das Deutschtum in Rumpfungarn. Herg. von. J. Bleyer. Budapest, 1928.
- Schrader, Reallexikon der indg. Altertumskunde. Strassburg, 1901.
- Schwer, J., Deutsche Weihnachtspiele aus Ungarn. Wien, 1858 és 1862.
- Schwartz Elemér, A nyugatmagyarországi németek eredete. Ethnographia, 1921. 113. köv. II.
- Schünemann, Konrad, Die Deutschen in Ungarn bis zum 12. Jahrhundert. Ungar. Bibliothek herg. v. R. Gragger, Berlin, 1923.
- Schwicker, J. H., Die Deutschen in Ungarn und Siebenbürgen. Wien, 1881.
- Sitzungsprotokolle des Vereins für Volkskunde. Z. V. f. V., 1903. 126. köv. 11.
- Solymossy Sándor, Negyven év után. Ethnographia, 1929. 65. köv. 11.
- A csók eredete. Ethnogr., 1928. 71. köv. 11.
- A nagyharsányi hegy mondája. Ethnogr., 1921. 82. köv. 11.
- Az ethnológia tárgyköre és módszere. Ethnogr., 1926. 1. köv.
- 11.
- A líra és epika eredetéről. (V.) Ethnogr., 1907. 18. köv. II.
- Kőműves Kelemenné. Ethnogr., 1924. 113. köv. 11.
- A főrévi népszínházékok. Ethnogr., 1911. 257. és 321. köv. 11.

- Szegedi Rezső, Nyugatmagyarországi horvát lakodalmi szokások. Ethnogr., 1921. 60. köv. 11.
- Szendrey Zsigmond, Népi találós kérdéseink szerkezete. Ethnogr., 1924. 83. köv. 11.
- Szilágyi, A magyar nemzet története. Milléniumi kiad. I. k.
- Sörös Pongrác, A pannonhalmi főapátság története. Budapest, 1916. VI. k. B.
- Sztachovics, Rémig, Braut-Sprüche und Braut-Lieder auf dem Heideboden. Wien. 1867.
- Katholisches Gebet und Gesangbuch für Kirche und Haus. Wien. 1868.
- Thirring Gusztávné Waisbecker Irén, Néhány szó a heancok eredetéről. Ethnogr., 1922. 99. köv. 11.
- Újszövetségi Szentírás. A Szent István Társulat kiadása. Budapest. 1928.
- Vancsa, Max, Zur Geschichte des Burgenlandes. Zeitschrift „Deutsches Vaterland,“ Wien, 1920. (máj.—jún.)
- Vernaleken, Theodor, Mythen und Bräuche des Volkes in Oesterreich. Wien, 1859.
- Vosdh/o, Leopold F. Ein Meistersingerlied vom Heideboden. Deutsch-ungarische Heimatsblätter, 1930. 153. köv. II.
- Weinhold, K., Die deutschen Frauen in dem Mittelalter. Wien, 1851.
- Weihnachtspiele und Lieder aus Süddeutschland und Schlesien. Grätz, 1853.
- Winkler, A., Die Zisterzienser am Neusiedlersee. Missionsdruckerei St. Gabriel, 1923.
- Witzschel, Kleine Beiträge zur deut. Mythologie. Sitten und Heimatskunde in Sagen und Gebräuchen aus Thüringen. Wien, 1878. II. k.
- Wuttke, Sächsische Volkskunde. Leipzig, 1903.

TARTALOM.

I. A mosonmegyei németiség eredete.....	3
II. A Heideboden népe	15
III. A mosonmegyei német lakodalmas szokások	21
1. Bevezetés	21
2. A közeledés	26
3. A megkérés (Anklopfen). Eljegyzés (Abrede vagy Versprechen). Az álmenyasszony (Falsche Braut).	
Nászajándékok	29
4. Az eljegyzés és a menyegző közötti időköz (Verkünd- zeit). Óvatossági szabályok. Meghívás a menyegzőre.	
Egyéb előkészületek. A hozomány. A Brautwagen.	
A Polterabend	37
5. A lakodalom napja. Templomba-vonulás előtt. A menet. Az esküvő. Visszatérés a lakodalmas házba.	
A menyegzős lakoma	40
6. Bevonulás az új otthonba	54
IV. A mosonmegyei német és a megfelelő alsóausztriai és stájer lakodalmi szokások	59
V. Függelék: Ismeretlen mosonmegyei német néprajzi emlékek a mesterdalnokok korából	75
Felhasznált irodalom	97